

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KÜRTÜNCÜ
HACI.YUSUFUN
YERİ

24

NEDİM GÜRSEL

DERİN ANADOLU

DK
DOĞAN
KİTAP

Nedim Gürsel

Gaziantep'te 5 Nisan 1951 yılında doğan Nedim Gürsel Balıkesir'de 6 Eylül İlkokulu'nda okudu, İstanbul'da Galatasaray Lisesi'ni ve Fransa'da Sorbonne Üniversitesi Modern Fransız Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. İlk yazısı 1966 yılında *Yeni Ufuklar* dergisinde yayımlanan Nedim Gürsel, çok sayıda edebiyat dergisinde öykülerinin yanı sıra, çağdaş düşün ve edebiyat akımları üzerine kaleme aldığı yazılarıyla da yer aldı. "İlk Kadın" adlı öyküsü İstanbul Devlet Tiyatrosu tarafından 1995'te sahnelendi.

Kitapları bugüne kadar on sekiz dile çevrilen Nedim Gürsel, Türk Dil Kurumu Ödülü'nü (1976), Abdi İpekçi Barış Ödülü'nü (1986), Fransız PEN Kulüp Özgürlük Ödülü'nü (1986), Haldun Taner Ödülü'nü (1987), Radio France Internationale'in "Uluslararası En İyi Öykü Ödülü"nü (1992), France-Turquie Ödülü'nü (2004) aldı. Nedim Gürsel'e 2004'te Fransız hükümeti tarafından Sanat ve Edebiyat Şövalyesi Nişanı verildi. Hakkında dava açılan *Allah'ın Kızları* romanıyla Türkiye Yayıncılar Birliği İfade Özgürlüğü Ödülü'nü aldı.

Damien Guillaume

1978 yılında Besançon'da doğdu. 2005 yılında *L'atelier de Photographie Magazine* dergisinin kuruluşuna katkıda bulundu. Sanat, yayıncılık ve iletişim ajansı Agence Lubrik'in de kurucularından olan Guillaume Paris'te yaşıyor. Guillaume, *La Turquie Biblique* isimli kitaba da fotoğraflarıyla katkıda bulunmuştur.

Derin Anadolu

DOĞAN KİTAP TARAFINDAN YAYIMLANAN NEDİM GÜRSEL KİTAPLARI

Cicipapa, Toplu Öyküler
Öğleden Sonra Aşk
Boğazkesen, Fatih'in Romanı
Güneşte Ölüm, İspanya İzlenimleri
Bir Avuç Dünya, Toplu Gezi Yazıları
Uzun Sürmüş Bir Yaz
Sağ Salim Kayuşsak, Çocukluk Yılları
Resimli Dünya
Paris Yazıları, Görünümler ve Görüşler,
Durumlar ve Duruşlar
İlk Kadın

İzler ve Gölgele
Dünya Şairi Nâzım Hikmet
Çıplak Berlin
Bozkırdaki Yabancı
Yedi Dervişler
Başkaldıran Edebiyat
Allah'ın Kızları
Yaşar Kemal, Bir Geçiş Dönemi
Edebiyatçısı
Hatırla Barbara
Türkiye-Yaşlı Avrupa'ya Genç Damat

DERİN ANADOLU

Yazan: Nedim Gürsel

Yayın hakları: © Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

1. baskı / ekim 2010 / ISBN 978-605-111-795-9

Sertifika no: 11940

Kapak tasarımı: Yavuz Korkut

Kitap tasarımı: Hülya Aktaş

Fotoğraflar: Damien Guillaume (Mutlu Kambur fotoğrafı hariç)

Baskı: Mega Basım, Baha İş Merkezi A Blok,

Haramidere - Avcılar / İSTANBUL

Tel. (212) 422 44 45

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL

Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16

www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Derin Anadolu

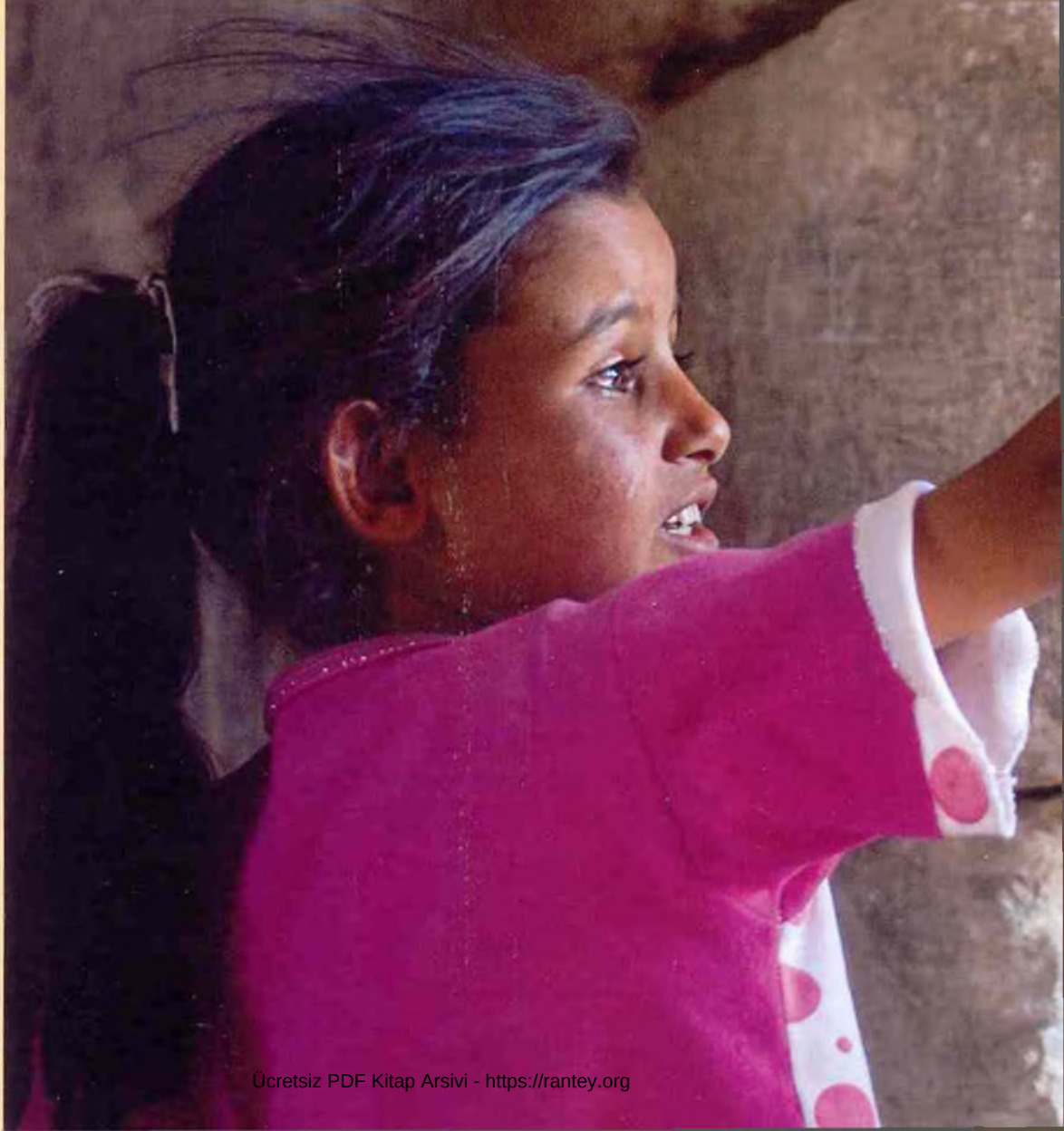
Nedim Gürsel

İçindekiler

Yola çıkarken / 8
İznik Gölü'nde akşam / 14
Micilii'nün ışıkları / 24
Bir yalnız ağaç / 34
Sardes harabelerinde / 40
Mübadeleden günümüze Şirince / 54
Suriye Caddesi / 62
Denizli horozu / 70
Göller yöresinde / 76
Yol arkadaşım Paulus / 82
Kürtüncü Yusuf Usta, İncesu ve Erciyes'in Yörükleri / 90
Söbüce Yaylası'nda / 98
Tövbekâr kayalar, katil ve maktul imparatorlar / 108
Sür eşeğini Niğde'ye / 116
Yol / 120
Tarsus'ta / 126
Antakya'ya doğru / 134
Defne'nin gözyaşları / 140
Mutlu kambur / 146
Harranlı Cemile / 152
Dönüş / 160

Yola çıkarken

ALACAHÖYÜK'TE İLK KENTİN, EFES'TE ARTEMİSİON'UN,
HALİKARNASSOS'TA ŞİMDİ YERİNDE YELLER ESEN
MAUSOLEUM'UN MİMARİ BİZİM HALKIMIZDI, HİTİT GÜNEŞİ
MOTİFLİ KİLİMLERLE KIRMIZI, YEŞİL, TURKUVAZ RENKLİ O
CANIM HALILARI DOKUYAN DA. HASAT VERMEZ ENGİNE
YELKEN AÇAN GEMİLER DE BİZİMDİ, İPEK YOLU BOYUNCA
ÇÖLLER GEÇEN, YÜCE
DAĞLAR
AŞAN
KERVANLAR DA.

Okul gezilerinizden anımsıyorum. Başında hasır şapka, üzerinde kısa pantolonla yıkıntıların arasında dolaşan, arada bir güneş gözlüklerini çıkarıp her taşı dikkatle inceleyen, birkaç silik harften de oluşsa gördüğü her eski yazı karşısında hazine bulmuş gibi kendinden geçen tarih öğretmenimizin peşinden ayrılmazdım. Nice uygarlıklar gelip geçmişti yurdumuzdan; tapınaklar, sunaklar, havralar, kiliselerle camiler yapılmış, kentler kuşatılıp yağmalanmış, bir zamanlar Tanrı'ya ulaşmak istercesine göğe yükselen kutsal yapılarla nice saraylar, surlarla anıt mezarlar yerle bir olmuştu. Hititlerden Hellenlere, Roma'dan Bizans'a, Selçuklu ve Osmanlı'ya uzanan süreçte kayayla taş, kil tabletle parşömene, ceylan derisiyle camaltı resimlere nakşolunmuştu tarih, bizim tarihimiz. Öğretmenimize bakılırsa güneşe tapan da bizdik, İsa Mesih ve Allah'a inanan da.

Dionysos'un elinden şarap Kibele'nin memelerinden süt içmiştik. Akdeniz ve Ege kıyılarına mermer sütunları biz dikmiş, bozkırın ortasına kervansaraylarla kurşunlu hanları biz kondurmuş, kilise duvarlarını rengârenk freskler, camileri çiniler, kubbeleri ay yıldızlı âlemlerle biz süslemiştik. Alacahöyük'te ilk kentin, Efes'te Artemision'un, Halikarnassos'ta şimdi yerinde yeller esen Mausoleum'un mimarı bizim halkımızdı, Hitit güneşi motifli kilimlerle kırmızı, yeşil, turkuvaz renkli o canın halıları dokuyan da. Hasat vermez engine yelken açan gemiler de bizimdi, İpek Yolu boyunca çöller geçen, yüce dağlar aşan kervanlar da. Türkçede karar kılmadan önce, kuş dili de dahil binbir eski dil konuşmuş, her birinden esinler, esintiler almıştık. Tarih boyunca kopuşları değil tek bir akışı, benzersiz bir sürekliliği yaşamıştı Anadolu. Çok zengin, çok yönlü, ille de köklü bir mirasın üzerinde oturuyorduk. Tümüne sahip çıkmalıydık tarihimizin, geçmiş uygarlıkların mirasını günümüze taşıırken her şeyi özünülenmeli, bir köşede unutulmuş, yosun tutmuş da olsa en küçük taşı bile ihmal etmemeliydik.

Böyle düşünüyordu tarih hocamız; konuştuğunda, o engin bilgisi ve kılı kırk yaran merakıyla Anadolu uygarlıklarından söz etmeye başladığında etkilenmemek mümkün değildi. O konuşurken, hani ne derler –bir sinema şeridi gibi mi?– gözümün önünden savaş arabaları, at binmiş Moğollar, konar göçer Türkmen aşiretleri bitmez tükenmez bir devinim içinde geçip gider, engin ovada akan ırmaklar coşup kabırır, fethedilmez sarsılan kaleler düşerdi. Ne var ki, hocamızın rehberliğinde çıkılan okul gezilerinde keşfettiğimiz dünya, çoğumuz için eski taşlarla sur kalıntılarından ibaretti. Bir de kulağımıza yabancı gelen, bir türlü belleyemediğimiz, söylemekte bile güçlük çektiğimiz terimlerden. “Naiskos”, “nymphos”lardan, “nekropol”lerle “narteks”lerden. Herkes öncelikle kendi adının ilk harfiyle başlayan terimleri öğrenmek zorundaydı. Ben de hocamın önerisine uyarak N harfinden başlıyordum. Yunan mitolojisiyle Bizans mimarisinden devşirdiğim terimleri ezberlemeye çabalıyor, sonra öbürlerine geçiyor, onları da belleğime kazınmaya çalışıyor-

dum ama sonuç bir felaketti. Yabancı terimler yabancı ülkeleri, Anadolu'dan çok uzakta keşfedilmeyi bekleyen coğrafyaları, oraların meçhul insanlarını çağrıştırıyordu. Alıp uzağa götürüyorlardı beni, oysa keşfedilmeyi bekleyen eski uygarlıklar ne Çin'de ne Maçin'de değil, burnunun dibindeydi. Ne anlama geldiklerini bir türlü öğrenemediğim, kulağımı tırmalayan, uzak iklimlere yolculuk özlemimi depreştiren "akropolis"ler, "agora", "anastylose", "atrium", "amphora" ve "anachoret"ler, daha işin başında, alfabenin ilk sözcüğünden öteye geçmeden hayatını karartmaya yetiyordu.

Anadolu uygarlıklarının önemini çok sonraları, belli bir tarih bilinci edindikten sonra kavrayabildim, geçmişin yalnızca eski taşlarla dilimin dönmüdüğü yabancı terimlerden ibaret olmadığını anlamam içinse bazı kitapları okumam gerekti. Herodotos tarihini örneğin. Ya da Antikçağ Anadolu'sunu kentleri, halkları, töreleri ve yeryüzü şekilleriyle binbir renkli bir hal gibi okurun önüne seren Strabon'u. Ve elbette tanrılarla onlara tapan ölümlülerin sertivenlerini anlatan *Ilyada* ve *Odysseia*'yı. Bu iki yapıtı, upka Heseidos'un *İşler ve Günler*'i gibi, Azra Erhat'ın Türkçesinden okuyabilmenin keyfi de gerçek bir ayrıcalıktı.

Ekrem Akürgal'ın *Anadolu Uygarlıkları* başta olmak üzere Azra Erhat'ın *Mavi Anadolu*'su gibi kültür mirasımıza bakışını değiştiren çağdaş incelemelerle bazı gezi kitapları da okudum sonradan, ama çok sonradan. Sabahattin Eyuboğlu'nun Halikarnas Balıkcısı'yla birlikte ortaya attığı "Anadolu Hümanizması" teziniyse, Atatürk Türkiye'sinin çağdaşlaşma projesinde önemli bir dönemeç de olsa, tümüyle benimseyemedim. Bu görüşün temelinde kendini ilk bakışta belli etmeyen bir ulusçuluk sezdiğim için belki, belki de Antikçağ'da İyonya ile Attika'nın aynı dünyanın parçası olduklarını, onları birbirine karşıt iki uygarlık gibi algılamamın bilime aykırı olacağını düşündüğümünden. Tanpınar'ın *Beş Şehir*'iyse bir gezi ya da aru kitabı olmanın ötesinde Anadolu'ya yönelen aydın bakışları konusunda yeni ufuklar açtı önümde. Antikçağ'dan günümüze

uzanan süreçte Selçuklu ve Osmanlı'nın Doğu-Batı ikileminde taşıdığı öneme dikkatini çekti. Ne var ki, yurdumuzu kitaplardan ya da aydınların görüşlerinden yola çıkarak değil, gezip dolaşarak tanıdığımı itiraf etmeliyim. Nâzım Hikmet'in "Memleketini Seviyorum" şiirinde dile getirdiği "Toroslar'dan bir kez olsun geçemenin utancı"nu büyük şairimiz gibi ben de yaşadım uzun süre. Ama *Atlas* dergisi için yaptığım yolculuklarda Toroslar'ı geçtiğim de oldu, Hacı Bektaş ve Mevlânâ'nın coğrafyalarını keşfetmek için bozkırda uzun yürüyüşlere çıktığım da. Söbüce yaylasında gün batar sular kararırken konar göçerlerin "boğaz"larını dinlediğim de. Ve bazı kitaplarımda bu yolculukların izlenimlerini yansıtmaya çalıştım.

Bu kitapsa Fransız yayımcı arkadaşım Denis Guillaume ve fotoğrafçı oğlu Damien Guillaume ile birlikte yaptığım bir yolculuğun izdüşümü. Özellikle eski Anadolu uygarlıklarının altını çizmekle birlikte yol boyunca edindiğim izlenimleri, yurdumuzda yeşerip boy atmış kültür zenginliğinin değişik boyutlarını, tarih mirasımızın kilometre taşlarını, giderek Anadolu coğrafyasından renkli insan manzaralarını okura ulaştırmayı amaçladığımı söyleyebilirim. Bir de "Şirince"ye ve "Söbüce Yaylası"na başka dostlarla yaptığım daha eski bir yolculuğun izlenimlerini.

İznik Gölü'nde akşam

VİRAJLI DAR YOLDA KOCAELİ BELEDİYESİ'NİN BEYAZ
MINİBÜSLERİNE RASTLIYORDUK YALNIZCA, GICIR GICIRDILAR.
İÇİNDEN GEÇTİĞİMİZ BAKIMSIZ KÖYLERLE KÖYLÜLERİN
DÜNYASINA BAŞKA BİR GEZEGENDEN PARAŞÜTLE ATILMIŞ GİBİ
AYKIRIYDILAR. ÖNCE BİR KOYUN SÜRÜSÜNE SONRA İNEKLERE
RASTLADIK. ÇOBAN İSTİFİNİ HİÇ BOZMADAN ABA ALTINDAN
GÖSTERDİĞİ SOPASIYLA HAYVANLARI DEĞİL BİZİ UYARDI.

Karamürsel'den sonra yolun böylesine ıssız, doğanın bu denli engebeli olabileceğini tahmin etmemiştim. Tepeler aştık, yamaçlara ekili tarlalardan, çevreye serpilmiş köhne, çarpık evlerin önünden geçtik. Günbatımında sular değil yoldu kararan, görünürde ne İznik vardı ne göl. Ahmet Hâşim'in dizeleriyleydin: "Harâb olan sarı yollarda kalmamış ne gelen / Ne giden". Harap bir yoldaydık doğru, ama sarının içinde kaybolmamıştık. Daha kaybolmamıştık. Sonbaharın eli kulağındaydı belki, ne var ki sıcaktan bunalıyorduk.

Virajlı dar yolda Kocaeli Belediyesi'nin beyaz minibüslerine rastlıyorduk yalnızca, gıcır gıcırdılar. İçinden geçtiğimiz bakımsız köylerle köylülerin dünyasına başka bir gezegenden paraşütle atılmış gibi aykırıydılar. Önce bir koyun sürüsüne sonra inek-

lere rastladık. Çoban istifini hiç bozmadan aba altından gösterdiği sopasıyla hayvanları değil bizi uyardı. Durup sürünün geçmesini bekledik. Denis direksiyonda uyuklarken Damien bol bol fotoğraf çekti, bense nicedir hasret kaldığım harman ve tezek kokusunu içime çektim. Doğu ya da İç Anadolu'da değildik oysa, Türkiye'nin en gelişmiş sanayi bölgelerinden birindeydik, İzmit-Bursa arasında bir yerlerde. Yalova'yı ardımızda bırakmıştık, İznik'e doğru kendimizi pastoral bir dünyada, bu yörede çoktan zaman aşımına uğradığını sandığımız kapalı devre bir tarım coğrafyasının içinde bulacağımızı aklımızın ucuna bile getirmiyorduk.

Derken, bir virajı alıp bayır aşağı inerken, Alâaddin'in sihirli lambasından çıkan dev gibi karşımıza dikiliverdi İznik Gölü. Nâzım Hikmet'in dizelerindeki gibiydi:

Bu göl İznik gölüdür
Durgundur
Karanlıktır
Derindir
Bir kuyu suyu gibi
içindedir dağların.

Nâzım'ın da yolu düşmüş müydü buraya, yoksa şair Bursa Hapishanesi'nde yatarken dama düşenlerin anlattıklarından yola çıkarak mı bu kadar doğru betimleyebilmişti İznik Gölü'nü. Ve alıp başını giden bir balıkçı kayığını.

Ve gölde ipi kopmuş
boş bir balıkçı kayığı
bir kuş ölüsü gibi
suyun üstünde yüzüyor.
Gidiyor suyun götürdüğü yere
Gidiyor parçalanmak için karşı dağlara.

Gerçi *Şeyh Bedreddin Destanı*'ndan aldığı bu dizeler XV. yüzyıl Osmanlı toplumunu, İznik'e sürgün gönderilen Bedreddin'in karamsar iç dünyasını dile getirmek amacıyla yazılmışlardır ama, sanki bugünü anlatıyorlardı. Ne İznik değişmişti o günden bu yana, ne göl. Yine dağların içinde, yine derin, mavi rengine karşın yine karanlıktı. Sazlıklar insan boyundaydı yine, zeytin ağaçlarıysa buruk ve acılı. Nâzım'ın oldukça süslü, Ataç'ın da hiç beğenmediği benzetmesiyle söyleyecek olur-

sam sipahiler yine "güneşin boynunu vurup kanını göle akıtacaklardı". Evet, gerçekten de öyleydi, vurulmuş bir ilahı İznik Gölü'nde güneş, suda "teskîn-i zâhım" ediyor ya da bana öyle geliyordu. Birbirinden çok farklı şiir anlayışlarından yola çıkan Hâşım ile Nâzım göl tasvirinde buluşmuşlardı sonunda, her ikisinin de içinde yanan bir ateş vardı. Bedreddin'in de yüreğini eriten "huruç" ateşi.

İznik Gölü hiç beklenmedik anda karşınıza çıkınca, zihnim çağrışımlarla bir şairden ötekine, Hâşım'den Nâzım'a gider gelirken bu kez de Orhan Veli'nin ünlü "hayku"sunu (üç dizelik, on yedi heceden ibaret Japon tarzı şiir) anımsadım:

Gemlige doğru
Denizi göreceksin
Sakin şaşırma

Gerçekten de, Bursa'dan Yalova'ya gelirken, bir dönemecin ucundan ansızın deniz çıkar karşınıza. Masmavi ve şaşırtıcıdır. Karamürsel'den sonra, kendi haline terk edilmiş, hâlâ saman ve tezek kokan köylerin içinden geçen yolun tüm virajlarını da aldıktan sonra birden karşınıza dikilen, ufkunuzu genişleten İznik Gölü gibi. Bir süre daha kıyı boyunca ilerler, servi ve çınarları ardaınızda bırakıp İstanbul kapısından girersiniz İznik'e.

Adını Büyük İskender'in komutanlarından birinin eşi, Nikea'dan alan İznik'in eski, güngörmüş bir kent olduğu hâlâ ayakta duran surlarından belli. Ve her biri, Roma döneminden kalma birer zafer anıtı izlenimini uyandıran kapılarından. Bizans surlarının çepeçevre kuşattığı kentin merkezindeki Ayasofya Kilisesi'ni kolayca bulduk. Atatürk Caddesi'nin üzerinde, Lefke, Göl, Yenişehir ve İstanbul kapılarını birleştiren yolların kesiştiği yerde, bir bakıma Kâbe gibi sanki dünyanın göbeğindeydi. 1065 yılındaki büyük depremten sonra yeniden yapılan bu bazilikanın İstanbul'daki Ayasofya ile, adından ve eskiliğinden başka bir benzerliğinin olmadığını da belirtmeliyim. Gerçi her iki yapı da Bizans tarihine damgasını vurmuş, Haçlılar İstanbul'u ele geçirdiklerinde imparatorluğun başkenti bir süre için İznik'e taşınmış; ama buradaki Ayasofya'nın İstanbul'dakiyle karşılaştırıldığında, belki ondan daha önce inşa edildiğinden, emperyal bir görüntü sergilemediği de orta-

da. Sağlı sollu, simetrik iki küçük kubbesi var kilisenin, oysa çatı dikdörtgen. İznik'in fethinden sonra Osmanlılar tarafından eklenen bodur minareyse, kubbelere mesafeli ve oldukça aykırı duruyor. Sevimli ama gösterişsiz bir yapı Ayasofya, çarşının da tam orta yerinde. Genelde Anadolu kasabalarının ortasında çarşı, çarşının içindeyse bir cami olur. İznik'te Bizans Osmanlı'ya üstün gelmiş, minaresine karşın Ayasofya hiçbir zaman cami niteliğine kavuşamamış. Neyse ki küçük bir parkın içinde, çevresi yeni ve beton yapılardan, tüm Anadolu kentlerinde birer çirkinlik anıtı gibi dikilen "betebe" mozaikli apartmanlardan temizlenmiş, gelgelelim kötü onarılmış. Pencerelelere cam konulmuş, duvarlar alı al, kıpkırmızı parıldaayan gıcır tuğlalarla örülmüş, çatı da öyle, sanki iki ayrı yapı söz konusu. İlki eski Bizans'ı, ikincisi Laz müteahhitlerin kaçak inşaatlarını anımsatıyor.

Tarih boyunca bir hayli hasar gördükten bu

yana yalnızca Osmanlı devrinde değil Cumhuriyet yıllarında da kendi haline bırakılan, onarım projeleri bir türlü gerçekleşmeyen Ayasofya'nın sonunda ele alınması olumlu bir gelişme elbette. Ne var ki, düş gücünden yoksun, beceriksiz zevatın eline kaldığı ilk bakışta belli oluyor. Mimar değilim, bu konunun uzmanı da değilim ama tarihe meraklı bir yazar olarak onarım çalışmaları hâlâ süren bu çok önemli yapının ehil olmayan ellerde bu duruma getirilmesi, abartmadan söylüyorum neredeyse "hilkat garibesine" döndürülmesi, doğrusu canımı sıktı. Çünkü İznik Ayasofyası'nın yalnızca Bizans tarihi açısından değil, Hristiyanlık tarihi açısından da simgesel bir önemi var.

İS 325'de Birinci Ökümenik Konsil (Piskoposlar Kurultayı) burada toplanmış. Hristiyan Kilisesi'nin temel inancını oluşturan dogma, yani Tanrı ile Oğul'un (İsa) bir bütün olduğu, aynı "öz"ün tek parçasını oluşturdukları burada kabul edilmiş. VIII. yüzyılda Bizans'ı sarsan ikona savaşlarının kaynaklandığı, tasvir kıranlarla tasvire tapanlar arasındaki çatışmaya da yine burada bir çözüm bulunmuş. Gerçi Hristiyanlığın ilk yıllarında olduğu gibi o devirde de Tanrı ebedi ve ezeli oluşumuyla resmedilmiyordu ama, ete kemiğe ve kana bürünerek İsa suretinde tecelli edebiliyordu. Bir bakıma teslis inancının, yani Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlüsünün ürünüydü tasvirler. O birbirinden güzel, kimi zaman da kasvetli, bugün adlarını bile anımsamadığımız, çoğu anonim sanatçıların göz nuruyla biçimlenen Kutsal Bakire, Çocuk İsa, Çarmıha Geriliş ve Diriliş ikonaları. Dindar halk, özellikle de keşişler, yalnızca İsa'nın değil Meryem ve diğer azizlerle azizelerin ikonalarını da kutsuyor, onlardan da yardım umuyorlardı. Aslında sorunun siyasal bir yönü de bulunmaktaydı. Hatta, derülebilir ki, çatışma temelde dinsel değil siyasaldı. Çünkü devlet, merkezi otoritesinin dinsel çevreler, tasvire tapan kilise ve manastır ileri gelenleri tarafından zayıflatıldığı görüşündeydi. Bu nedenle, İslam dünyasındakine benzer bir anlayışla putperestliğe dönüş olarak

algıladığı davranışlara karşı tasvir kırılcılığı savunmaya ve uygulamaya başladı. Tasvirler, bin bir renk içinde uçuşan Kudüs, İsa, Meryem ve Melek freskleri, başlarında hareleriyle aziz ikonaları yerlerinden sökülüp yakıldı; karşı çıkanlar, Bilge Karasu'nun *Uzun Sürmüş Bir Günü'nün Akşamı* adlı o eşsiz kitabında anlatıldığı gibi sürgüne gönderildi, inanç ve baskı ekseninde kanlı olaylar yaşandı. Ve çatışmalar İS 842'de İznik'te toplanan 7. Ökümenik Konsil'in aldığı karar gereğince tasvir taraftarlarının kesin zaferiyle son buldu. Kararda şöyle deniliyordu:

"İsa, Meryem, melekler, bütün azizler ve inançlı büyüklerin resimlerinin yapılıp asılmasını anlayışla karşılıyor, bunların yapılmasını bütün kalbimizle onaylıyor, doğru buluyoruz."

Böylece Ortodoks inancının ayrılmaz, vazgeçilmez bir parçası olarak tasvirler kiliselere ve ayazmalara konuldu, yenileri yapılarak bugün de görebileceğimiz yerlerine asıldı. İyi de yeterince aşına mıyız onlara? Elbette değiliz. Kariye'nin rengârenk fresklerine, Ayasofya'nın altın sarısı mozaiklerine, hoyrat ellerin yok etmeye çalıştığı Kapadokya kiliselerinin renk ve biçim şölenine yeterince sahip çıktığımız söylenemez.

Onarım çalışmaları sürdüğünden Ayasofya'nın içine girip Bizans'ın en eski tasvirlerini göremedim ne yazık ki, onlarda İsa'nın

kerametleriyle azizlerin serüvenlerini, şeytanla meleklerin, iyiyle kötünün, günahla sevabın çatışmasını izleyemedim. Yedi kat gökle cennet ve cehennemın sırrına da eremedim. Parkta bir bankın üzerine oturup dinler tarihindeki inanç ve şiddeti kendimce sorguladım yalnızca. Sonra, eski kaynaklarda yüzyıllar önce hastalara şifa verdiği belirtilen "Vaftizhane"nin, yani Ayazma'nın peşine düştüm. Rehberin yazdığına bakılırsa Koimesis Kilisesi'nin yakınlarında bir yerde olmalıydı. Piskopos Hynkintos tarafından VIII. yüzyılda yaptırılan bu kilise kent planında merkeze pek uzak görünmüyordu. Halk arasında "Böcek Ayazması" adıyla bilinen Vaftizhane işte bu yapının içinde olmasa bile, müstemilatı arasındaydı.

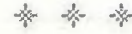
İznik çarşısından parke taşlı caddelere, oradan da tozlu sokaklara sapıyorum. Camları kırık, çoğu perdesiz, sıvası dökülmüş evlerin önünde çocuklar körebe oynuyor. Ben de karışsam aralarına, ebe olup onlarla birlikte Ayazma'yı arasam. Ya da, bu kutsal kaynağın nerede olduğunu, oraya nasıl gidebileceğimi sorsam. Bana böyle bir yer bilmediklerini, hatta adını bile duymadıklarını söyleyeceklerinden eminim. Çocukları oyunlarıyla baş başa bırakıp devam ediyorum yoluma. Önüme çıkan ilk bakkala Ayazma'yı sorduğumda tezgâhın ardından şaşkın bakışlarla süzüyor beni, yoldan geçen başörtülü kadın da öyle,

“böcekli” ya da “böceksiz”, Ayazma adını hiç duymamışlar. Bunun üzerine yıkık dökük bir evin taş avlusunda mısır kaynatan genç kızı kestiriyorum gözüme. O da Ayazma’nın nerede olduğunu bilmiyor.

Bizans ne tarihi ne de kültürüyle yakın değil bize. Onu yok sayan Osmanlı mı yoksa Cumhuriyet Türkiye’si mi bilemeyeceğim. Belki her ikisi de. Yine de şunu söyleyebilirim: İznik’in fethinden sonra Ayasofya’ya minare ekleyen Osmanlı, Yeşil Cami’nin yapımında da eski Bizans sütunlarını kullandı. Bununla da yetinmemiş, özellikle İstanbul’un fethinden sonra kiliseleri cami yaparken Bizans kurumlarından ve minarisinden de, bir ölçüde etkilenmişti. Sonra, ne olduysa oldu, bu topraklarda bin yıldan fazla yaşamış bir emperyal kültürü yok saydık, Selçuk ve Osmanlı’yla başlattık Anadolu tarihini. Hatta, diyebilirim ki, yalnızca Bizans’a değil, hepi topu on üç yüzyıldır üzerinde yaşadığımız bu topraklarda tarih boyunca yeşermiş kültürlerin hemen tümüne yabancı kaldık. Antikçağ Anadolu uygarlıklarına sahip çıkıp onları yeterince benimseseydik, bugün ne Priamos’un hazineleri Rusya’da ne de Zeus Sunağı’nın Bergama’da olması gereken kabartma heykelleri Berlin’de olurdu.

Sonunda ayrıkotlarıyla kaplı boş arsada, yıkılmış bir sur ya da kilise duvarının dibinden geçilerek inilen merdivenin dibinde bul-

dum Ayazma’yı. Girişindeki demir parmaklıklı kapının üzerinde bir asma kilit vardı, içeriye göz attığımda ıslak tavanın altındaki sunak taşını gördüm. Her yer pislik içindeydi. Bir zamanlar burada yaşamış, kentin şimdiki sakinleriyle aynı havayı soluyup gölde aynı balıkları tutmuş bir halk tarafından kutsal sayılan Ayazma, İznik’in en eski adak yerlerinden biri, “umumi hela” görünümündeydi.

Osmanlı’nın ilk başkenti olmuş İznik (1331), bu nedenle erken Osmanlı sanatının tüm özelliklerini taşıyan cami, medrese, imaret ve hamamların eski mimari dokuya katkıları ilk bakışta göze çarpıyor. Ne var ki sonradan önemlerini yitirince, yıllarca Osmanlı sarayı için çalışan seramik fırınları gibi onlar da ihmal edilip bir köşede unutulmuşlar. Gerçi bugün Nilüfer Hatun İmaretî, bahçesinde Antikçağ eserlerinin sergilendiği bir müze; tek minaresinde renkli tuğlalar parıltıyan, turkıvaz halkalar boy gösteren Yeşil Cami, küçük ve büyük kubbeleri, Bizans sütunları, nührahındaki eşsiz taş işçiliğiyle erken Osmanlı minarisinin hiç kuşkusuz en özgün camilerinden biri olan bu yapı, ziyaret ve ibadete açık. Hamamlar da eski işlevlerini sürdürüyor, hatta medreseler de. Süleyman Paşa Medresesi’nde Kuran kursu öğrencilerine rastladım. Kızlar içerde, oğlanlar dışarda,

revaklı taş avlunun ortasında halka olmuşlardı. On yaşlarında ya var ya yoktular. Kızların başı örtülüydü, erkek çocukları takkeliydiler. “Lâmelif” belliyorlardı, geçen yüzyılın başında dedelerimizle büyükannelerimizin yaptıkları, Ömer Seyfettin’in ünlü öyküsünde anlattığı gibi. Belki hocanın uzun bir değnek yoktu elinde, ama yeşil cübbesiyle sakalı vardı. Ve, özellikle o yaştaki çocuklar için, korku vericiydi bakışları.

Günümüzde İznik adırın Londra, Paris, New York gibi kültür başkentlerinde yapılan açık arttırmalarda oldukça sık geçtiğini, çünkü üzerlerinde mavi, yeşil, kırmızı güllerle laleler açan, çayırar göveren, serviler salınan ünlü çinilerinin çok yüksek fiyatlara alıcı bulunduğunu da belirtmeliyim. *Boğazkesen*’in Çandarlı Halil bölümünü yazarken gelmek istemiştin buraya, hem Fatih’e, hem de babası II. Murad’a sadrazamlık etmiş bu büyük devlet adamının türbesini görmek için. İznik yolculuğumu roman yayımlanmadan önce gerçekleştirebilseydim türbe ve çevresini daha ayrıntılı biçimde anlattırdım. Çinileri betimlerken de kırmızıya yer vermezdim. Kırmızı o devirde kullanılmıyordu çünkü, dolayısıyla Bizans’tan rüşvet aldığı için değil, kuşatma sırasındaki barışçı siyaseti nedeniyle katledilen Çandarlı’nın türbesindeki çiniler romanda yazdığım gibi kan ve şiddeti çağrıştıramazdı. Oysa bana tam da bu çağrışıma yol açacak simgeler gerekiyordu.

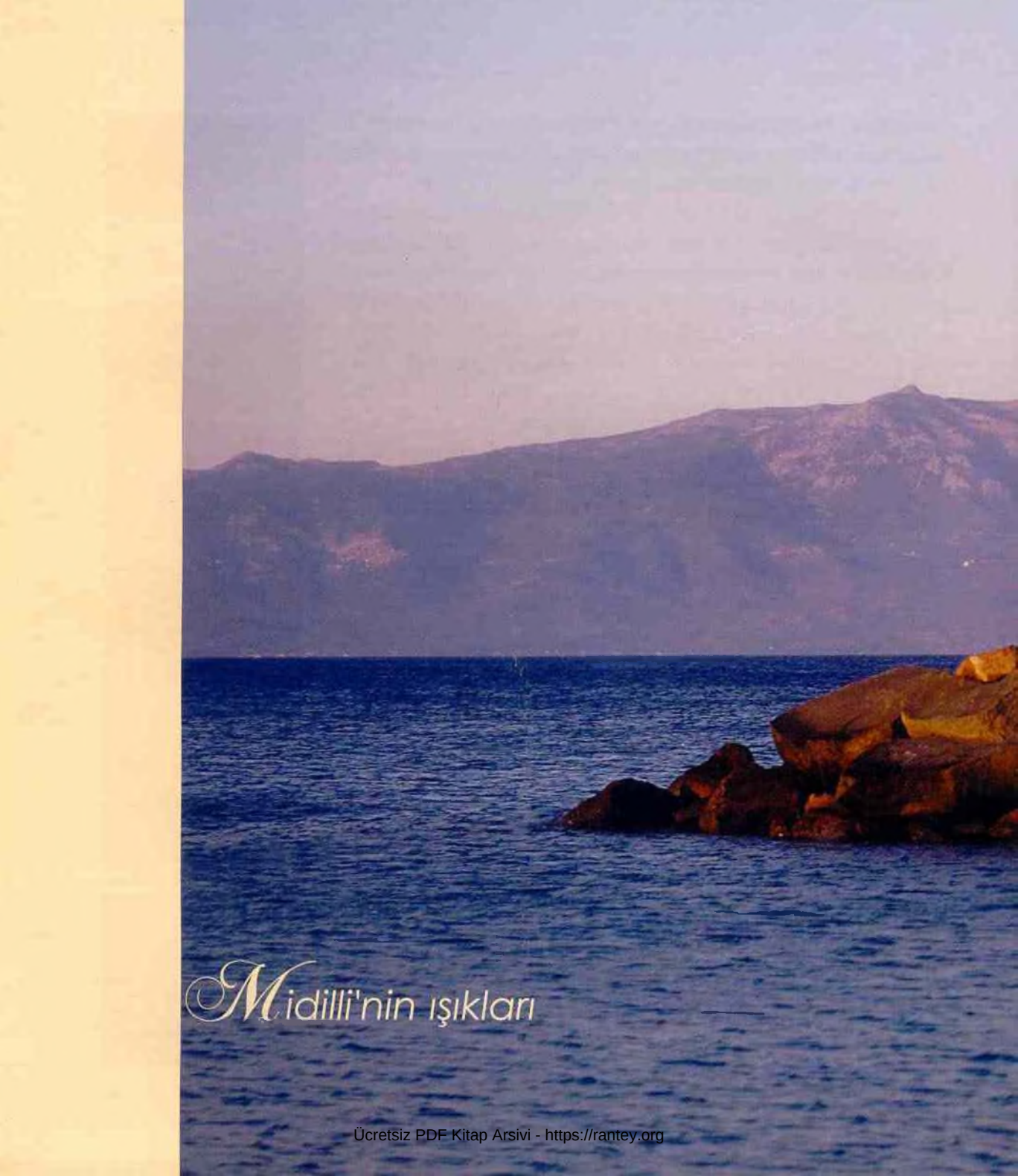
Vezir-i azam Çandarlı Halil İbrahim Paşa, Lefke Kapısı’na varmadan, surların hemen dibindeki türbesinde son uykusunu uyuyor şimdi. Mermer taşın altında, savaştan, sarayda olup bitenlerden, dünyanın “hay-ı huy”undan uzak. Onu rahat bırakmalıyım artık, yanlışımı düzeltmek içinse çok geç. Kitap birçok dile çevrildi, hatırı sayılır bir okur kitlesine ulaştı. Hem kırmızı, Çandarlı zamanında değilse bile daha sonraki yıllarda İznik çinilerinin en albenili renklerinden biri oldu. Hatta minyatür sanatını ve sanatçılarını anlatan bir tarihsel romanın adıyla birlikte anılmaya başlandı. Demek ki

okunmak için bazı yaşları bekleyen kitaplar gibi bazı renkler de var olmak için belli dönemleri bekliyor.

Göl kıyısındaki bir lokantada karşıladık akşamı. Günbatımında kırmızının bütün tonları manzaraya hâkimdi. Kuzeyde Samanlı güneyde Katırlı dağlarıyla çevrili İznik Gölü'nde sular kararırken kadehimizde rakı, soframızda yassı ve geniş kafalı, kara derili ve pulsuz, derin sularda avlanmış bir yayın balığının ızgara şişi vardı. Bu balıkların gölden çıkıp kedi ve köpekleri, kimi zaman da sahipsiz çocukları yuttukları anlatılıyordu yan masada. Onlara yerli halkın “bıyıklı” dediğini, haklarında çeşitli efsaneler uydurulduğunu biliyordum. Ve gölde yüzerken bir yayın balığıyla karşılaşmaktan, ne yalan söyleyeyim, korkuyordum. En iyisi balıklar değil sazlıklardı. İznik yolculuğunun başında bana eşlik eden Hâşim'in dizeleri gün biterken de aklımdaydı. “Akşam, yine akşam, yine akşam / Göllerde bu dem bir karnuş olsam” dizelerini mırıldanırken İznik Gölü'nde gün akşam oldu.

A scenic view of the sea and mountains at sunset or sunrise. The sky is a mix of soft pinks, purples, and blues. The sea is a deep blue with gentle ripples. In the foreground, a large, dark rock formation juts out from the right side. In the background, a range of mountains is visible under the hazy sky.

Midilli'nin ışıkları

KARŞI KIYIDA OTURANLARLA AYNI GÜNEŞİ
PAYLAŞIYOR, AYNI HAVAYI SOLUYORUZ; BARIŞTA DA,
SAVAŞTA DA KADERİMİZ ORTAK. YUNANLILARLA
AKRABA
SAYILMASAK DA
İKİ KIYININ
BENZER
HALKLARIYIZ.

Bana sorarsanız Ege'nin en güzel köşesi Assos, günümüzdeki adıyla Behramkale. Yukarda, volkanik tepenin kayalarıyla karışmış, nasılsa minare eklenmeden camiye dönüştürülen eski Bizans bazilikası ve taş evleriyle köy var, aşağıda, derin yarın dibinde liman. Balıkçılar buradan açılıyor denize ama fazla uzağa gittikleri söylenemez. Tam karşıda Midilli adası var çünkü, Yunanistan'ın kara suları birkaç mil ilerden başlıyor. Homeros'un deyişiyle "hasat vermez engin"den söz etmek mümkün değil burada, zaten her şey –deniz de dahil– bir daralma, kıyıyla kaya arasında sıkışıp kalma duygusu uyandırıyor. Tatil için gelenlerin de, taş duvarlı, basık tavarlı odalarının pencerelelerinden baktıklarında deniz kesiyor önlerini, arkadaki dağ geçit vermiyor. Hal böyle olunca da geceleyin, yıldızlı gökyüzü insanın üzerine düşecekmiş gibi alçaldığında, Midilli'nin ışıkları daha bir çekici geliyor. Sappho'nun adasının çağrısına kapılmamak elde değil, ama deniz var arada. Arada sınırlar, kara suları, yılların biriktirdiği acılar ve göçler var. Mübadele dediğimiz zorunlu göçler, yerlerinden

yurtlarından edilmiş insanların dramı. Dostluk ve sevinçler de var neyse ki. Karşı kıyıda oturanlarla aynı güneşi paylaşıyor, aynı havayı soluyoruz; barışta da, savaşta da kaderiniz ortak. Yunanlılarla akraba sayılmasak da iki kıynın benzer halklarıyız. Günbatımından bir süre sonra, yine bu kıydan hemşehrimiz İzmirli Homeros'un deyiimiyle söyleyecek olursam "şarap rengi" denizde kıvıdan karaya, mordan laciverde bir renk cümbüşü başladığında Midilli'nin ışıkları, limandan dağ köylerine doğru peş peşe yanmaya başlıyor.

Assos'un bir başka özelliği de Lesbos'tan, yani Midilli'den buraya ayak basanların hükümdarı Hermias'ın, Platon'un öğrencilerinden olması. Zamanın en büyük bankerlerinden biri sayılan Eubulos'un kölesiymiş bu zat, üstelik hadımınmış. Ama, akli ve yeteneği, bir süre Atina'da yaşayıp öğrenim gördüğüne bakılırsa kültürü sayesinde kral olmayı başarmış. Üstelik kardeşinin kızını vermiş Aristoteles'e. Böylece akrabalık bağlarını güçlendirdiği ünlü düşünürü üç yıl boyunca (İÖ 348-345) konuk etmiş ve yalnızca Antikçağ'ı değil Ortaçağ Avrupası'nı da etkileyen Aristoteles'in kurduğu felsefe okulu çevreye buradan ışık saçmaya başlamış. Ne var ki, tarih boyunca benzerlerine pek sık rastlamadığınız bu bilge ve saygın hükümdarın sonu da diğer tiranların çoğu gibi Persler'in elinden olmuş.

Heraklitos'tan Homeros'a, Thales'ten Hero-

dotos'a Antikçağ yazar ve düşünürlerinin önemli bir bölümü Anadolu kökenli olduklarından onlara hemşehrimiz demenin uygun olacağını düşünüyorum. Bu deyişte Anadolu topraklarındaki kültür mirasına sahip çıkma, Rönesans'ın yaptığı gibi onu özümleme amacı da var elbette, ama şöyle ya da böyle, Osmanlı dönemi boyunca yıkılmış taşlardan ibaret sanarak hiç ilgilenmediğimiz bir dünya, bir gizli hazine yatmakta bu topraklarda. Assos ören yeri de bunlardan biri. Ancak yirmi küsur yıl önce başlanılabilmiş kazılara, oysa bugüne dek ortaya çıkarılan bulgular bu yöre- nin, bir başka deyişle Aioli'un uygarlık açısından hiç de küçümsenmeyecek bir düzeyde olduğunu kanıtıyor. Taşlar toprağın altında değil yalnızca, Bizans ve Osmanlı'dan kalma surların da içinde. Kayalık tepenin yamacındaki tiyatroyla tapınak kalıntıları, çalılarla eski taşlar birbirine karışıp hemhal olmuşlar.

Amasralı Strabon, yani coğrafyanın babası, buradan söz ederken "Ölüm hükmünü daha çabuk vermek istiyorsan Assos'a git" derken neyi kastediyordu acaba? Hermeias'ın acıklı sonunu mu, kentin adalet mekanizmasındaki hızlı işleyiş düzenini mi yoksa? Bunu hiçbir zaman bilemeyeceğiz demek geliyor içimden ama, belli mi olur. Bakarsınız taşa kazınmış ya da parşömende gizli kalmış bir belgeden Strabon'un neyi kastettiği de anlaşılır bir gün. Tıpkı o çağlardan günümüze bölük pörçük

ulaşabilmiş, kolları ya da bacakları kopuk da olsa topraktan çıkarılan heykeller kadar anlamlı ve güzel, neredeyse tûrnü eksik olan Sappho'nun şiirleri gibi.

Sappho'yu yalnızca Antikçağ'ın değil tüm zamanların önemli şairlerinden biri yapan, hiç kuşkusuz erotik aşkı –bu karşı cinse değil hemcinslerine, özellikle de eğitip yetiştirdiği genç kızlara duyulan aşk da olsa– ilk kez dile getirmesidir. İÖ VI. yüzyıldan günümüze hiç eskimeden ulaşan dizelerini karşı kıyıda, asma bahçeleriyle çevrili Midilli'deki evinde yazıyordu Sappho. Sonra, lir eşliğinde, kadınların kendi aralarında katıldıkları şölenlerde, evlerine törenlerinde ve ayinlerde söylüyordu. Yeni gelinlerle güveylerden, gerdek geceleriyle çelenklerden ve elbette Afrodit'le Eros'tan sıkça söz etmesi bundandır. Alkaios'un ona “Mor kâkıüllü, bal gültüslü Sappho” demesinin nederi de bu mudur acaba? Belki de. Şimdi, aradan yüzyıllar geçtikten sonra, eğittiği, kuşkusuz çok sevdiği kızlar çoktan toprak olduktan ve geriye yalnızca parça bölük ama ilk okuyuşta insanı derinden etkileyen metinler kaldıktan sonra, “lirizm”in kurucusu sayabiliriz onu. İnsanlık tarihinde ya da daha doğru bir deyişle söylemek gerekirse şiir tarihinde bireyi ilk kez öne çıkaran Sappho'dur. Örneğin Helena'nın Paris'e duyduğu aşkı anlatırken Homeros gibi sözü allayıp pullamadan, döndürüp dolandırmadan, sevgilisinin kulağına fısıldar gibi bakın nasıl söylüyor:

Ve kalkıp Troya'ya yelken açtı
ne çocuğunu düşündü ne ailesini
çünkü sevda yoldan çıkarmıştı onu.

Doğayı, “bütün bunlar aşkın güzelliğiyledir” dercesine sevgilinin varlığıyla birlikte algılayıp benimser, yalın bir edayla dile getirirken bildiklerinden ya da Homeros gibi mitoslardan değil günlük izlenimlerinden yola çıktığı da oluyor, bir dilberin yakıcı bakışlarından da:

Yüz yüze sana baktığımda
hiç böyle güzel değildi Hermione
diyorum kendi kendime
ve pek abartılı gelmiyor seni
altın saçlı Helena'ya benzetmek.

Sappho'nun yarım kalmış, daha doğrusu zamanın hışımına uğrayarak azalıp eksilmiş dizeleriyle baş başaydım Assos'ta. Dünyanın çeşitli müzelerinde gördüğüm Yunan vazolarını düşünüyordum. Kazabilinciler toprağın altında buldukları bu kırık döktük vazoların parçalarını bin bir özenle toplayıp yapıştırmışlar, beğenimize sunmuşlardı. Üzerlerindeki figürlerde Antikçağ'da insanların nasıl yaşadıkları, ne yiyip içtikleri, hangi tanrılara taptıkları, hatta günümüzdeki pornografik filmlere inat en cüretkâr pozisyonlarda nasıl seviştikleri hakkında bir bilgi edinebiliyorduk. Sappho'nun şiirleri için uzmanların yaptıkları da bir bakıma aynı şeydi. Ama taşa silinip gitmiş, yangından arta kalan papirüslerde eksilmiş sözcükleri yapıştırmak, boş alanlara metnin bağlamından yola çıkarak eklemeler yapmak bilmem olası mı? Sappho'nun şiirlerini böyle yarım kalmış, dağılıp gitmiş, parça bölük görünümleriyle de sevdiğimi itiraf etmeliyim. "Özlüyorum ve istiyorum" dediği için değil, Eros'un çekimine kapılan gövdesinin sarsıntısından yakındığı için de değil, en mahrem duyguları ilk kez dile getirdiği, bunu yaparken de yaşadığı çağın ahlak kurallarına aldırmadığı için. Hem evliydi Sappho, bir kız annesiydi. "Güzel bir kızım var, sevdiceğim Kleisin / altın çiçeklere benzeyenim benim / değişmem onu tüm Lidya'ya güzel Lesbos'a bile" diye yazıyordu kızından söz ederken. Ama başka genç kızlara duyduğu aşkın türküstünü söylemekten de çekinmiyordu. Lesbos, yani karşımda sarı yamaçlarıyla yükselen ve adını eşcinsel kaçın ilişkisinden alan ada, Sappho'nun şiirlerindeki gibi o çağlarda şimdikinden daha güzeldi kuşkusuz, insanlar doğayla uyum içinde yaşıyor, beden-

HERAKLİTOS'TAN
HOMEROS'A,
THALES'TEN
HERODOT'A
ANTİKÇAĞ
YAZAR VE
DÜŞÜNÜRLERİNİN
ÖNEMLİ BİR
BÖLÜMÜ ANADOLU
KÖKENLİ
OLDUKLARINDAN
ONLARA
HEMŞEHRİMİZ
DEMENİN UYGUN
OLACAĞINI
DÜŞÜNÜYORUM.
BU DEYİŞTE
ANADOLU
TOPRAKLARINDAKİ
KÜLTÜR MİRASINA
SAHİP ÇIKMA,
RÖNESANS'IN
YAPTIĞI GİBİ ONU
ÖZÜMLEME AMACI
DA VAR ELBETTE,
AMA ŞÖYLE YA DA
BÖYLE, OSMANLI
DÖNEMİ BOYUNCA
YIKILMIŞ
TAŞLARDAN İBARET
SANARAK HİÇ
İLGİLENMEDİĞİMİZ
BİR DÜNYA, BİR
GİZLİ HAZİNE
YATMAKTA BU
TOPRAKLARDA.

rulı ikileni içinde gınah endişesiyle hayatlarını karartmıyor, Afrodit'e kurban sunarken genç ve güzel gövdelerini de istediklerine, sevdiklerine sunuyorlardı. Ada bugünkü gibi turist akımına uğramamış, kitle turizmiyle çevre kirlermesinin olumsuz sonuçlarından nasibini almanmıştı. Evet, Midilli'nin köylerinde de dolaştım bir zamanlar, Yunan adalarının birçoğunu olduğu gibi Sappho'nun adasını da çok sevdim. Ama, ne tuhaf, genç bir Yunanlı kadınla birlikte çıktığım o yolculuklarda değil de yıllar sonra burada, yani "karşı kıyı"da ve yalnızken, Azra Erhat, Cengiz Bektaş ve Samih Rifat'ın güzel çevirilerinden keşfettim Sappho'yu. Ege Denizi'nin yazın bile böyle soğuk olduğunun, yüzerken dipte uyuyan anforalarla batık gemilerin, mermer sütunların üzerinden geçmişe doğru kulaç atıldığının da ilk kez Assos'ta farkına vardım.

Şimdi hemen yola çıkmak gelmiyor içimden, ama Sappho'nun bir kez bile gidip görmemiş de olsa güzelliğini kendi kızının güzelliğiyle karşılaştırdığı Lidya kıyından içerde, Tmolos'un eteklerine yayılmış benî bekliyor. Bir başka dağın, tanrıların zirvesinden Troya Savaşı'nı yönettikleri Ida'nın, yani Kazdağ'ının eteklerini dolaşarak bugün değilse bile yarın, en geç öbür gün ulaşmalıyım oraya. Bu demektir ki Kazdağ'na tırmanıp Midilli'ye bir de oradan bakmaya vaktim olmayacak. Oysa Sabahattin Ali "Hasanboğuldu" adlı öyküsün-

de Tahtacı Yörükler'den Hacer adındaki bir kızla birlikte tırmandığı bu dağın tepesinden Ege'nin görüşünü, ne yazık ki benim görme-ye fırsat bulamayacağım o nefes kesici manzarayı şöyle anlatır.

"Bulunduğumuz yer, denizden bin beş yüz metre kadar yüksekte idi. Akçay iskelesinin önünde duran kayıklar, ağaçların arasındaki seyrek binalar iğne topuzu kadar ufaktı. Karşıda, Burhaniye'nin arkasında yatan Madra dağları şekilsiz bir yığından ibaretti. Güneşin altında göz kamaştırıcı pırıltılarla yanan deniz, ta uzaklarda açıklı koyulu gölgelere bürünen Midilli Adası'na kadar uzanıyor, bunun sağ yanından geçerek ufukta, sisler içinde gökle birleşiyordu. Kazdağ'ının körfeze kadar yaklaşan eteklerini sayılamayacak kadar çok, her biri başka renk ve biçimde, irili ufaklı dağlar ve tepeler çeviriyordu. Arkamızda Sarkız, bu dağların en yüksek tepesi, ağaçsız başını beyaz bulutlara uzatıyordu."

Bir zamanlar, yukardan bakıldığında insanı böylesine etkileyen manzaraya günümüzde eklenen çirkinlikten de söz etmeliyim. Edremit Körfezi'nde kıyı boyunca güneye doğru yol alırken tahmin ettiğim gibi tatil siteleri, yani orta sınıfın tüm zevksizliğini yansıtan yan yana dizilmiş, daha doğrusu iç içe girmiş evler başladı. Dönlence uğruna katledilen, büfeler, dükkânlar, tezgâhlardan, ortalıkta şort ve mayolarıyla dolaşan kalabalıktan

ibaret kıydan içeriye saptığımızda Homeros'un deyimiyle "çok kaynaklı" İda Dağı'nı ardımızda bırakmıştık. Dağın kendisi olmasa bile efsanesi peşimiz sıra geliyor, köyün saf delikanlılarını baştan çıkar-
dığı için kurda kuşa terk edilen Sarıkız'ın akıbeti zihninde Hera'nın davranışlarına karışıyordu. Her iki efsanede de Eros'un oklarıyla vurulan, bu eşsiz doğa karşısında coşup aşkı özgürce yaşamak isteyen bedenini öyküsti anlatılıyordu çünkü. Zeus'un sesini duyar gibiydim. Homeros, yüce tanrıyla eşi Hera'nın İda Dağı'nın tepesindeki sevişmelerini hayasızca kulağıma fısıldıyordu:

Ne olur Hera,
yatalım gel, sarmaş dolaş olalım yatakta doyasıya
bugüne dek ne bir tanrıçaya, ne bir kadına karşı
yüreğime akan aşk böyle altüst etmedi beni.

Yalnızca Antikçağ Anadolu'sunun değil, Eski Yunan uygarlığının mitoloji aracılığıyla günümüz dünyasına bıraktığı mirasın da coğrafyasındaydım. Kazdağı olarak bildiğimiz İda'nın eteklerinde. Pınarları, kökleri toprağın derinliklerine kadar giden dev çamları ve kat kat, yemyeşil yamaçlar boyunca yayılan sürüleriyle aşıkların sığınağı olmuştu bu dağ. Homeros'un deyimiyle "canavarlara analık" da yapmıştı. Aşıklarla çobanların, su perileriyle yırtıcı hayvanların uyum ve barış içinde yaşadıkları bir cennetti o çağlarda. Yalnızca tüm bu canlıların, biz ölümlülerin mi barınağı olmuştu dersiniz? Zeus'un Hera'yla birleştiği dorukta, gökten inen aşk tanrıçası Afrodit de Ankises'le sevişmemiş miydi? Ölümsüz bir tanrıçayla sevişmek, eğer şu yaşanası, şu güzelim dünyaya kısa bir süre için gelmişseniz, yani tanrıların nektarından nasibinize bir yudum bile düşmemişse, ekmek ve şarapla yetinmek zorunda olan bir ölümlüyseniz, evet ölümsüz bir tanrıçayla sevişmek gözünüzü kamaştırabilir. Başka bir kadına el süremez, eril gücünüzü tümüyle yitirirsiniz. Hatta, gökgözlü Athena'yı gördükten sonra kör olan Tiresias gibi bir daha gün ışığını göremeyebilirsiniz.

Troya Savaşı'na yol açacak yarışmanın hake-mi, üç tanrıça arasında bir seçim yapma durumunda kalan genç ve yakışıklı Paris'in bu dağda, kem gözlerden ve soylu ailesinin korunmasından uzakta bir dişi ayının sütüyle beslenip büyümesi, serpilip gelişmesi bir rastlantı olmasa gerek. Gerçekten işi zordu Paris'in, Athena, Hera ve Afrodit arasında bir seçim yapmak kırk satırla kırk katır arasında gidip gelmekten daha beter, çok daha müşküldü. "Bulutları devşiren Zeus"un kızı Athena, tanrıçalar katında yapılan bu güzel-lik yarışmasında kendisini seçerse, katılacağı tüm savaşlarda zaferi vaat etmişti ona, zafer ve bilgeliği. Sivri temreni tunçtan kargısı ve Gorgon bakışlı kalkarıyla pek çekici sayılmazdı ama, kız oğlan kızdı.

Hem altın sandallarıyla öyle bir yürüyüşü vardı ki, düz yolda rahvan giden bir kısırak sanırdınız. Zeus'un karısı Hera'nımsa Paris'e verebileceği daha cazip şeyler vardı. Kıskanç tanrıça sayesinde Troya dahil tüm Asya ülkelerinde saltanat sürebilirdi. Babası Priamos'un hazinesiyle tahtına ve doğuda uçsuz bucaksız uzanan verimli topraklara sahip olabilirdi. Üstelik, kocasına sadık da kalsa, pek işleviydi Hera. Hele Afrodit'ten büyüklü memeliğini ödünç alıp göğsüne taktıktan sonra kırk yıllık eşi Zeus'u bile baştan çıkartmayı başarmıştı. Ama Paris geri çevirdi tümünü, çünkü ak köpükten doğan Afrodit'in çekimine kapılmıştı bir kez. Aşk

ve güzellik tanrıçasıysa, adı üstünde, yeryüzünün en güzel kadınına vaat ediyordu ona. Eğer kendisini seçerse onu öylesine yakışıklı, o denli baştan çıkarıcı bir erkek yapacaktı ki, hiçbir kadın elinden kurtulamayacaktı. Özellikle de Menelas'ın biricik karısı, dünya güzeli Helena. Ve işte bu seçim yüzünden yıkıldı gitti Troya. Şimdi buradan az ötede, toprağın yedi kat altında, surları, surları ve ölüleriyle sonsuz bir uykuda.

Yeni oluşmaya başlayan ilk Hristiyan topluluklarını örgütlemek amacıyla Anadolu'yu adım adım dolaşan Aziz Paulus'un da uğraklarından biri olmuş Assos. Asıl adı Saül olan Tarsuslu Paulus İsa'yla hiç karşılaşmamış, hatta Roma vatandaşı sıfatıyla Kudüs'te önemli idari görevler üstlendiği için Mesih'e inananları sorgulayıp işkenceden geçirdiği bile olmuş. Eski kaynaklar onun Aziz Etienne'in taşlanarak öldürülmesine bizzat katıldığını yazıyor. Ama bir gün Şam yolunda İsa Mesih kendisine görünüp ona inananlara neden böyle kötü davrandığını sorunca işler değişmiş. Bundan böyle kendini Rabb'in öğretisini yaymaya adanmış Paulus. Gerçekte ilk kilisenin kurucusunun, çoğu Farisilerden oluşan ilk Hristiyan topluluklarını örgütleyen, bir bakıma Hristiyan dinini kurumlaştıranın o olduğunu söyleyebiliriz. Paulus üzerine önemli bilgiler veren *Resuller'in*

İşleri'nde onun Anadolu ve Yunanistan'da çıktığı yolculukların güzergâhını kolayca saptamak mümkün. Incil'in bir bölümünü oluşturan bu metinde Paulus'un üçüncü misyoner yolculuğu sırasında bugün Odunluk iskelesi diye bilinen Bozcaada'nın karşısındaki "Alexandrie de Troade"dan Assos'a geldiği yazılı. Katolik Kilise tarafından onaylanan dört Incil'den birinin yazarı Luka ile burada buluşup Midilli'ye geçtiklerini biliyoruz. Onlar da Sappho'nun adasının ışıklarına mı kapılmışlardı, yoksa içlerinde yanan, gün be gün çoğalan başka bir ateşin yangınına mı? O devirde Lesbos geceleri karanlığa gömülmüş olmalıydı. Belki dağlarda tek tük çoban ateşleri yanıyordu ama, elbette ışık yoktu. Işık inatçı insanların gönlünde, yitirilmişti. Ve yaşamı bu topraklarda geçen, dağ taş tüm Anadolu'yu bir gezgin derviş gibi dolaşan Tarsuslu Paulus da hâlâ sönmeyen bir ateşin yakıcıları arasındaydı. Ateşi tanrılar katından çalıp insanlara hediye eden Prometheus'tu gerçi, ama onu bir meşale biçiminde elden ele ulaştıran, inançları uğruna her şeyi göze almış dava adamlarıydı.

Behramkale yolunda, köyün bulunduğu kayalık yamaça gelmeden önce yazın bile suyu azalmayan bir ırmak var, ırmağın üzerinde de tek kemerli bir taş köprü. Anadolu'da erken Osmanlı mimarisinin ilk örneklerinden biri olan bu köprü'nün (Hüdavendigâr Köprüsü) yalnızca ırmağın iki yakasını değil, iki ayrı

dünyayı da birleştirdiğini söylemeliyim. Sol yakadan itibaren bulutsuz, mavi göğe yükselen tepenin yamaçlarına savrulmuş çıplak, kızgın kayalar görünüyor, öte yandaysa çam ormanı. Ve yol. Yol boyunca ürünlerini satan köylüler gördüm. Rengârenk kavanozlar içinde bal, reçel ve zeytinlerini sergiliyorlardı. Bu yöreye "zeytin cenneti" demek abartma olmaz sanırım. Çam ormanlarıyla kaplı dağları aşp düze indiğimizde bir zeytin denizinin içinde buldum kendimi. Acılı, buruk gövdele-ri, gölge vermeyen yaprakları ve savaş yığını cüce askerler gibi boynu bükük duruşlarıyla bodur zeytin ağaçları sardı dört bir yarıma. Midilli yine karşımda, geceleyn parıldayan ışıkların çağrısı yine dayanılmaz, karşı konulmaz, deniz sabaha karşı yine şarap rengindeydi.

Bir yalnız ağaç

YALNIZCA KAİDESİ AYAKTA KALMIŞ BU HEYKELİN İÇİNE GİRİP
KONUŞAN, ETRAFINA TOPLANANLARA GAİPTEN HABER VERİP
KEHANETLERDE BULUNAN RAHİBİN ÖYKÜSÜNÜ MÜ
ANLATSAM ACABA, YOKSA RÜZGÂRDA HIŞIRDAYAN
YAPRAKLARIYLA AVLUYA GÖLGE VEREN YALNIZ AĞACIN
ÖYKÜSÜNÜ MÜ?

Bakır Çayı vadisinin doğusundaki antik Pergamon kentine Bergama'nın içinden geçerek gidiliyor. Bugünkü adıyla Bakır Çayı, eski adıyla Kaikos'un kolları Selinos ve Keteios'un suladıkları ovayla çevrili dev bir kayanın üzerinde kent, Akropolis'ten itibaren yamaç boyunca kat kat aşağıya doğru iniyor. Yukarıda etkileyici bir manzara var, aşağıdaysa oteller kenti Bergama'nın çirkin yapıları. Ve Kızıl Avlu adıyla bilinen, sonradan kiliseye çevrilmiş çok eski, çok büyük bir tapınağın yüksek duvarları. Mısır tanrıları Serapis ve İsis'e adanmış bu devasa yapının, avlunun altından akan çayın üzerine kurulduğunu okudum rehberde. Zaten burada kendini ilk bakışta ele vermeyen, varlığını alttan alta, gizlice sürdüren bir tarihle karşılaşılıyorsunuz. Bir zamanlar üzeri renkli mermerlerle kaplı Kızıl Avlu'nun dibinden halka meydan okuyan, şimdiyse yerinde yeller esen İsis'in dev heykeli örneğin. Yalnızca kaidesi ayakta kalmış bu heykelin içine girip konuşan, etrafına toplananlara gaipten haber verip kehanetlerde bulunan rahibin öyküsünü mü anlatsam acaba, yoksa rüzgârda hışırdayan yapraklarıyla avluya gölge veren yalnız ağacın öyküsünü mü? İlkinde Tanrı adına, din adına bir aldatmaca sözkonusu, ikincideyse tam tersine sadakat. Mutlak sevgi ve bağlılık. Öyleyse ağacın öyküsünden başlayayım.

“Sevda ateşten gömlek” denişler, doğrudur. Giyen bilir. Ama gönüller bir olunca samanlık seyrarı olur ya, sevda da öyle; anlaşılmaya, bağlanmaya gör bir kez. Bol gelir üstüne. Yakasız, iki kollu tek gömlek misali giyer, yapışık ikizler gibi sevdiğinle ömür boyu taşırırsın. Sizi ölüm bile ayıramaz. “Ölüm Allah’ın emri, ayrılık olmasaydı!” demişler, doğrudur. Ayrılırsan aşk olur. Ya ayrılmazsan? Bir yastıkta kocarsın. Pergamon’lu âşıklar gibi. Onların öyküsünü, kitaplığıyla ünlü antik kentin buluşu olan parşömen tomalarında okumadım, bir öğle vakti yukarda, kızgın güneşin altında sığınacak bir gölge ararken rüzgârdan dinledim.

Akropolis’e çıktığımda tepeyi çevreleyen sur kalıntılarının arasından Traianus Tapınağı karşıladı beni. Fildişi gibi parıldayan mermer sütunları, Korent tarzı sütun başlıkları, yan yana dizili rahip odaları ve tapınak fahişelerinin kutsal imparator adına mesleklerini icra ettikleri geneleviyle hemen göze çarpıyordu. Belli ki aşağıdan, halkın oturduğu aşağı

kentten bakıldığında hem göz kamaştırmak hem de göz korkutmak amacıyla tasarlanmış, tiyatroyla sarayın arasına iktidar ve gücün simgesi olarak dikilmişti. Yıkıntıların arasında ilk bakışta kendini dayatan tek yapı da oydu. Athena Tapınağı, hatta titanlarla tanrıların savaşı tasvir eden kabartma heykelleri Almanlar tarafından sökülüp Berlin’e götürülen Zeus’un sunağı bile Traianus’ünkinin yanında pek sönük kalıyordu. Çok sonraları Osmanlı tebaasının dilinden düşmeyecek “Mağrur olma padişahım senden büyük Allah var!” sözü Roma imparatorları için pek bir şey ifade etmiyordu anlaşılan. Ne içindeki binlerce parşömenle kitaplık, ne bir zamanlar tüm Frigia’ya hükmeden Attalos hanedanının sarayı, ne de evler ve mezarlar, hatta kışlalar kalmıştı ayakta. Eski Pergamon tepeye saçılmış taşlar ve görkemli Traianus Tapınağı’ndan ibaretti. Bir de sırtını yamaca dayamış, nice tragedyalara, tören ve şölenlere, gladyatör dövüşleriyle yırtıcı hayvanların parçaladığı ilk Hristiyanların acı

akıbetine tanıklık etmiş tiyatrodan.

Taş sıralarından yer yer otların fışkırdığı tiyatrodan sessizliği dinledim bir süre. Dökülen kanları, kırınları, savaş ve vahşeti düşündüm. Eğer soylu ya da asker değilse insan hayatının hiçbir değer taşımadığı eski zamanları. Az ötedeki yerinden sökülüp Roma'ya götürülen, orada Capitolonino Müzesi'nde bugünkü gibi sıcak bir günde gördüğüm "Ölen Galat" heykeli canlandı gözümde. Ölmek için çok gençti Galat. Yakışıklı ve narındı. Yere yıkılmış can çekişiyordu. Tam da yaşaması, hayattan tat alması, bir takım yararlı işler yapması gerekirken ölümle mücadele ediyordu. Çünkü Hellen uygarlığının etkisindeki Pergamon Krallığı'nın gözünde bir barbardi, evet hayat hakkı tanınmayan bir yabancı. Eceliyle ölen, hele bir yastıkta kocayan insanlar öylesine enderdi ki o çağda, Philemon ile Baukis'in öyküsü daha bir değer kazandı gözümde. Aşağıda güneş Kızıl Avlu'nun tuğla duvarlarıyla Bergama'nın çatılarını, turistleri ağırlamak için peş peşe dizilmiş çirkin otelleri kavururken yukarda, Akropolis'in sütunlarını yalayan rüzgârdan dinlediğim bu öyküyü sizlerle paylaşmak istedim.

Pergamon'da Philemon ile Baukis adında yaşlı bir çift varmış; aynı yastıkta kocayan, her geçen gün birbirlerini daha çok seven, ölüme yaklaştıkça yok olmaktan değil birbirlerini yitirmekten korkan. Onlar böylece son demlerini yaşayadursunlar, Olimpos Dağı'nda oturan Zeus ölümlüler arasına inip nice-dir kendisine adak sunmayan, tapınağının girişindeki süslemelere başlarını kaldırıp da bir kez olsun bakmayan Pergamonluları sınamaya karar vermiş. Oğullarından kılavuz tanrı Hermes'in peşine düşüp,

AKROPOLİS'E
ÇIKTIĞIMDA TEPEYİ
ÇEVRELEYEN SUR
KALINTILARININ
ARASINDAN
TRAIANUS TAPINAĞI
KARŞILADI BENİ.
FİLDİŞİ GİBİ
PARILDAYAN
MERMER SÜTUNLARI,
KORENT TARZI SÜTUN
BAŞLIKLARI, YAN
YANA DİZİLİ RAHİP
ODALARI VE TAPINAK
FAHİŞELERİNİN
KUTSAL İMPARATOR
ADINA MESLEKLERİNİ
İCRA ETTİKLERİ
GENELEVİYLE HEMEN
GÖZE ÇARPIYORDU.
BELLİ Kİ AŞAĞIDAN,
HALKIN OTURDUĞU
AŞAĞI KENTTEN
BAKILDIĞINDA HEM
GÖZ KAMAŞTIRMAK
HEM DE GÖZ
KORKUTMAK AMACIYLA
TASARLANMIŞ,
TİYATROYLA SARAYIN
ARASINA İKTİDAR VE
GÜCÜN SİMGESİ
OLARAK DİKİLMİŞTİ.

eski püskü giysiler içinde kapı kapı dolasmaya başlamış. İnsan suretindeki tanrıları dilenci sanan halk hiç yüz vermemiş onlara, evlerine konuk olmalarına da rıza göstermemiş. Taurılar bu bencil insanlardan ümitlerini kesmek üzereyken yoksul bir evin avlusundaki ateş dikkatlerini çekmiş. Oraya yöneldiklerinde ocak başında uyuklayan yaşlı bir çift görmüşler. Rahatsız etmek istememişler ama rüzgâr ateşi söndürünce uyur uykularından ürpertiyle uyanmış ihtiyarcıklar ve karşılarında dikilen iki dilenciyi evlerine buyur etmişler, kuru ekmekleriyle şaraplarını paylaşmışlar onlarla. Üstelik, o devirde âdet olduğu üzere, şeref konuklarıymış gibi dilenci sandıkları tanrıların ayaklarını, altın leğenleri olmadığı için, bakır kapta yıkamışlar. Bu ağırlamadan son derece memnun kalan Zeus yaşlı çiftte gerçek kimliğini açıklayarak, çok daha sonraları bir başka coğrafyanın masallarında sihirli lambanın içinden çıkacak cin gibi "Dileyin benden ne dilerseniz!" demiş. Onlar da karşılıklı sevginin bu vahşet dolu dünyada insanogluna bağışlanabilecek en büyük mutluluk olduğunu söyleyerek öldükten sonra da birlikteliklerinin sürmesini istemişler. Ve öyle olmuş. Vakit erişip ecelleri gelince -bir gün avluda yine ateşin karşısında uyuklarken- kollarından yemyeşil yapraklı dalların fışkırdığını, gövdelerinin yavaşça bir ağaç gövdesine dönüşüp toprağa kök salmaya başladığını fark etmişler. Derken iki ayrı daldan tek gövdeli bir ağaç kök salmış birlikte yaşadıkları avluya, yaprakları da mutlu ocaklarının çatısını kaplamış. O ağaç, yarısı çınar yarısı ıhlamur olan o tek gövdeli ağaç rüzgârda hışırdayıp durur hâlâ. Yolunuz bir gün Bergama'ya düşerse, hava bugünkü gibi sıcak, güneş yakıcıysa, bir menzile ulaşmamayı göze almış ve benim gibi yola yalnız çıkmamışsanız, hep birlikte gölgesinde dinlenebilirsiniz.

*S*ardes
harabelerinde

ΕΜΕΤΑΙΤΗΣΣΥΜΒΙΟΥΜΟΥΡΗΓΕΙΝΗΕΚΑΙΤΟΝΤΕΝΟΥΝΤΙΜΟ
ΛΟΚΑΕΚΤΩΝΑΩΙΕΛΟΝΤΟΥΤΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣΕΥΤΗΝΕΚΟΥΤΑΩΙΕΝΤ
ΥΓΑΙΤΗΝΖΟΥΓΡΑΦΙΑ

GYGAİ GÖLÜ'NÜN KIYISINDA, HOMEROS DEVRİNDE OLDUĞU GİBİ
BUGÜN DE KAYIKLAR, MAVİ SULARDA YÜZEN BALIKLAR VARDI EVET,
SARDES'E DOĞRU YOL KISA HAVA SICAKTI. VE BAĞLARLA BAĞ EVLERİ,
GÜNEŞTE OLGUNLAŞMAYA BAŞLAYAN SALKIMLARLA ASMA KÜTÜKLERİ
ARASINDAN GEÇEREK GELDİM BURAYA, GEDİZ OVASI'NI
SEYREYLEDİĞİM BOZDAĞ'IN ETEKLERİNE.

AŞAĞIDA, AHMETLİ
KASABASIYLA
SARDES
HARABELERİNİN
ÖTESİNDEN,
NEREDEYSE
UFKA DEK,
SICAKTA
TÜTÜYORDU OVA.

Yıllar önce yakıcı güneş altında pek bir şey anlamadan, sütunlarla taşların, yıkık duvarlarla otların arasında dirlenebileceğim bir gölge arayarak sınıf arkadaşlarımla gezdiğim Sardes'i bu kez ilk tarihçi Herodotos ve ilk büyük ozan Homeros'un yapıtları eşliğinde dolaştım. Dilinden bal akan İzmirli hemşehrîmizin Troya Savaşı'nda Akhil-leus tarafından öldürülen bir Lidyalı kahramanın acı akıbetini anlatış tarzı çocukluğumun geçtiği bu yöreye bakışımı da değiştirdi.

Artık biliyoruz, kazıbilimin son bulgularının da ışığında kesinlikle söyleyebiliriz. Pek yaman bir savaş olmuştu Troya'da. Bu savaş gerçekte, efsanenin bize anlattığı gibi güzel bir kadın yüzünden değil, iki uygarlığın çıkar ve egemenlik çatışması nedeniyle başlamış, Akhalar'ın yani "karşı kıyı"dakilerin zaferiyle sonuçlanmıştı. Tam da Priamos'un sarayı önünde derin bir kırılma yaşanmıştı Ege'nin iki kıyısı. Montaigne'in Fatih Sultan Mehmed'e atıfla, İstanbul'un fethinin Troya yenilgisinin öcü anlamına geldiğini söylemesi boşuna değildi. Tüm Anadolu kentleri, daha doğrusu şehir devletleri Akhalara karşı birleşmiş, ne var ki Troya'nın yıkılıp Priamos'un hazinelerinin yağmalanmasına engel olamamışlardı. Lidya da, diğer Anadolu devletleri gibi altın stokları, rüzgâr kanatlı

atları ve korkusuz kahramanlarıyla katılmıştı savaşa. Ve Homeros'un deyimiyse "erlerin en korkuncu Otriateus'un oğlu", Akhilleus'un kargısının ucunda can vermişti.

Tanrısal Akhilleus vurdu onu kargısıyla,
tam kafasının ortasından vurdu,
tekmil kafa yarıldı ikiye,
gürültüyle yere yıkıldı yiğit,
tanrısal Akhilleus da övündü:
"Yıkıldın, Otriateus oğlu,
erlerin en korkuncu,
burada oldu ölümün,
oysa Gygaie gölünün kıyılarında doğmuşsun,
orada babanın toprakları vardır,
balığı bol Hyllös ırmağının orda
burgaçlı Hermos ırmağının kıyılarında.

Göröldüğü gibi Homeros epik bir söylemle, teke tek savaşıan iki kahramanın davranışlarını anlatmakla yetinmiyor, yurdundan uzakta ölen bir insanın doğup büyüdüğü topraklara duyduğu özleni de dile getiriyor. Onun sözünü ettiğı Gygaie'nin, günümüzdeki adıyla Marmara Gölü'nün kıyısında-ydım az önce. Göl, çocukluğumdaki gibi mavi ve sakindi. Meğerse ne kadar da küçükmüş. Gördüğüm ilk su kütlesi olduğundan Marmara Gölü'nü hayalimde büyütür, onu aynı adı taşıyan denizle özdeşleştirirdim. Ama Marmara Denizi'ni henüz görmemiştım o yıllarda, çıktığım yolculuklar, sonradan bazı

öykülerimde ve *Sağ Salim Kavuşsak* ile *Allah'ın Kızları*'nda anlattığım gibi, Balıkesir-Akhisar ekseninde kara trenle yaptığımız yolculuklardı. Akhisarlıydı dedem, Otriateus oğlunun ülkesinde doğmuştu, ben de dedemin himayesinde büyüdüğüm göre aynı yörenin insanları sayılırdık, ama binlerce yıl vardı aramızda. Aramızda, üzerinde yaşadığımız toprakların tarihsel mirasına sahip çıkma bilincinin henüz yerleşmediğı o kahrolası anlayış vardı. Toplum olarak da Anadolu tarihini Selçukluyla, yani bir bakıma İslam'la başlatıyor, ondan önce-siyle pek ilgilenmiyorduk.

Gygai Gölü'nün kıyısında, Homeros devrinde olduğu gibi bugün de kayıklar, mavi sularda yüzen balıklar vardı evet, Sardes'e doğru yol kısa hava sıcaktı. Ve bağlarla bağ evleri, güneşte olgunlaşmaya başlayan sal-kımlarla asma kütükleri arasından geçerek geldim buraya, Gediz Ovası'nı seyreylediğim Bozdağ'ın eteklerine. Aşağıda, Ahmetli kasabasıyla Sardes harabelerinin ötesinden, neredeyse ufka dek, sıcakta tütüyordu ova, Homeros'un "Burgaçlı Hermos" dediğı Gediz, bağlarla bahçelerin, pamuk ve tütün tarlalarının arasından Troya Savaşı yıllarında olduğu gibi şimdi de döne büküle, dura dinlene, bulana durula akıyordu setlere çarparak. Dionysos'un ülkesindeydim.

Bir zaman olmuş, kederlerini dağıtsın diye

insanlara şarabı bağışlayan tanrı epeyce karıştırmış burayı, peşine taktığı Bakkhalar ve yarı teke yarı insan suretindeki satirlerle orta-lığı birbirine katmış. Doğayla birleştirip, şarapla coşturup şehvet denizine düşürmüş Lidya halkını, bir bakıma “doğru yol”dan saptır-mış. Burada “doğru yol”dan kastım etik bir yargıda bulunmak değil elbette, Antikçağ’da Apollon’un temsil ettiği ölçü ve aklın karşısına coşkuyu koymak. Dionysos kültürünün yalnızca bu yörede değil, son- radan kabul gördüğü Yunanistan’da da tragedyanın doğuşuna yol açtığını biliyoruz. “Tragedya nereden kaynaklanmaktaydı o halde? Belki de hazdan, kuvvetten, sağlıklı dolup taşmaktan, aşırı bolluk- tan” diye yazıyor Nietzsche *Tragedya’nın Doğuşu*’nda. Evet aşırı bolluk ve zenginlikten. Lidya’da her ikisi de yeterince vardı. Dec- cal’in bir diğer adının Dionysos olması gerektiğini öne süren Alman düşünür, ereksiyon halindeki erkeklik organlarıyla ormanda dolaşan, su perileri ve güzel kadınlarla çiftleşen satirlerin bu doğuşta oynadıkları önemli role de dikkat çekiyor: “Satir insanın ilk imgesiydi, en yüce ve en güçlü heyecanlarının anlatımıydı; tanrının yakınlığından büyülenmiş coşkulu esriklikti; tanrının acılarının onda yinelenildiği, birlikte acı çeken yoldaşı; doğanın en derin bağrından çıkmış bilge- lik bildiricisiydi”.

Satirlerin bilge kişiler olduğu söylenemez elbette, Nietzsche burada dram sanatının yol açtığı büyüleyici etkiyle coşku ve esriklik arasın- daki bağın altını çiziyor, tragedyanın temelinde yatan Dionysos şen- liklerini tanımlarken de yalnızca satir simgesine değil, Bakkhalar’da cisimleşen vahşetin çağrısına da başvuruyor:

“Bu şenliklerin odağında her türlü aile kurumu ve bunların onurlu ilkelerini dalgaları altında bırakan, aşım bir cinsel dizginsizlik seli yer alır; burada doğanın özellikle en vahşi canavarları, berüm asıl ‘büyü- lü içki’ olarak gördüğüm, şehvetin ve vahşetin o iğrenç karışımına varıncaya dek, zincirlerinden boşanmaktadır.”

Çılgılık anlamına gelen adlarıyla Bakkhalar’ın, Tmolos’un, bugünkü

adıyla Bozdağ'ın eteklerinden indiklerini görür gibi oldum bir an. Çıplak gövdelerine benekli ceylan postları sarmuşlar, başlarında sarmaşık çelenkleri, ellerinde çam kozalaklı değnekleriyle yürüyorlar, önlerine kim çıkarsa üzerine saldırıp Euripides'in ünlü tragedyasındaki gibi parçalıyorlardı. Onları bu halde gören habercinin Dionysos kültürünü Thebai'den sürmeye kararlı Kral Pentheus'a anlattıkları aklımdan çıkmıyordu. Saçlarını omuzlarına dökmüş, yılanları kemer yerine bellerine sarıp yollara düşmüş, satirlerle birlikte hora tepmeye başlamışlardı. Euripides'in deyiimiyle "taze çayırda otlayan sürüler"e saldırıp koyunları parçalamakla yetinmeyerek "düşman orduları" gibi kentleri de ele geçirmiş, çocukları alıp kaçırmışlardı. Yanaklarından damlayan kanı yılanlar yalıyor, Dionysos'un kayalarından fişkırttığı pınarlarda yunup arınıyorlardı. Ve haberci şöyle yalvırıyordu ölümü Bakkhalar'ın elinden olacak krala:

"Kralım, bu tanrı kim olursa olsun, bırak bu kente girsin; büyük bir tanrı bu. Dediklerine göre, keder dağıtan şarabı ölümlülere veren oymuş. Şarap olmazsa insanlar için ne aşk kalır ne de başka bir şey."

Sardes'e gelip bu bereketli topraklardan, bu kızgın güneşin altında tatlanıp olgunlaşan salkımlardan elde ettiği şarabı insanlara sunmadan önce de epeyce yer gezmişti Zeus ile Semele'nin oğlu Dionysos. İran'ın uçsuz bucaksız düzlüklerini geçmiş, Baktriya'nın surlarını aşip "Mutlu Arabistan"ı, sonra da "tuzlu denizin kıyılarında uzanan Asya ülkesini" yani Anadolu'yu dolaşmıştı. "Orada korolarımı topladım; dinini, ayinlerini öğrettim; şimdi kendimi Hellenler'e tanıtmak istiyorum" diyordu. Eğlence düşkünlüğü, şarabı ve şehveti sevmesi, her yıl ilkyazda doğayı yeşertip coşturması bu yüzdendi. Doğudan gelmişti Dionysos, güneş de doğudan doğuyordu. Bir karanlıktan bir başka karanlığa göçen, doğum denilen meçhulle ölüm denilen bir başka meçhul arasında yaşayan insanoğlu tanrılar gibi ölümsüz değildi ki dünyadan sonsuz haz alsın, ilelebet yaşasın. Savaşıyor, ölüyor, öldürüyor, kentler kurup alın teri döküyordu. Ekin biçip üzüm topl-

diği da oluyordu her mevsim. Şiddet olağan bir yazgı, günlük hayatın bir parçasıydı. Savaş da öyle. Yine de düşünmeye, akıl yürütüp şiirler söylemeye vakit kalıyordu. Köleler çalışırken efendiler tartışıyor, lir çalıp şiir söylüyorlardı. Ve her erkek, efendi, köle, asker ya da kral kim olursa olsun her erkek, coştuğunda, doğayla kucaklaşıp dallara yürüyen öz su gibi kadınların rahminde yeniyordu ölümü. O kadınlar ki Euripides'in deyimiyle "Lidya'dan gelen kokulu saçlı, mor yanaklı, siyah gözlerinde Afrodit'in sihri parlayan" tanrının peşine takılıp Tmolos dağından düze indiklerinde tüm Gediz ovası cümbüş yapan çıplak ayaklarının altında sarsılırdı. Onlarda doğanın özüydü kendini dışa vuran, dans ve şarkılarına eşlik eden. Yine Euripides'in tragedyasına dönersek Bakkhalar'ın korusuydu Dionysos'u yücelten:

Asya topraklarından geldim
yüce Tmolos'u aştım
tanrınız Dionysos uğrunda
durmadan, yorulmadan koşuyorum.
Euhoi diye bağırarak
Dionysos'un şerefine.

.....
Koşmak ne güzel dağlarda
Dionysos alaylarının ardından
sarılıp gezmek benekli ceylan postuna
serilip yatmak toprağa!
Yakalayıp boğazlanmak yaban tekelerini
kanlarını içmek, çiğ çiğ yemek etlerini!
Euhoi diye bağırınca Dionysos
Atılmak Lidya'nın, Frigia'nın dağlarına!

Aslında insanoğlunun yalnızca Anadolu topraklarında değil her yerde akıl ve düşüncenin, ölçülü yaşamının yanı sıra kendinden geçip doğayla kaynaşmaya, hatta, neden olmasın, hayvanlaşmaya

da gereksinimi vardı. Akıl denilen şey de bu mutluluğun, bu birlikte varoluşun, hazda eriyip tükermenin bir parçası değil miydi? Sardes’de bu sorunun karşılığını ararken Antikçağ’ın derinliklerinden gelen Bakkhalar’ın korosunu duyar gibiydim. “Sevmez Dionysos / Cömert günlerin ve gecelerin / Sevincine varamayan insanı” diye haykırıyordu. Derken, doğarın sesi koronun haykırışını bastırdı. Önce, Tmolos’un tepesinde rüzgâr uğuldamaya başladı, sonra yamacındaki orman. Nekropolis’de ölümler mezarlarından çıkıp konuşmaya başlamadılar, hayır. Ama günbatımına doğru aşağıya indiğimde Sardes’in eski taşlarla sur yıkıntılarından ibaret olmadığını fark ettim. Sütunların arasında dolaşır, yeni onarılmış yapıların önünden geçerken, antik kent yavaşça kendini ele veriyor, tüm gizlerini ve güzelliklerini önüme seriyordu.

Belli ki önemli bir kentmiş burası, İÖ VII. yüzyıldan itibaren bölgede egemenlik kuran en gelişmiş, en zengin krallıklardan biri. Yayıldığı alanın genişliğine bakılırsa belki de en önemlisi. Karun’un, yani hazineleriyle ünlü Kroisos’un hükmettiği topraklar. Tarih sahnesinden çekilip bir köşede unutulmadan önce parayı icat etmekle kalmamış, Artemis Tapınağı gibi devasa yapıların (kazıbilimciler bu tapınağın Parthenon’dan daha büyük ve gösterişli olduğunu söylüyorlar), onarıldıktan sonra Roma’nın gerçek gücü hakkında bir fikir veren Gymnasium’un, bir külliye oluşturan hamamlarla (ne de olsa gerçek anlamda bir su uygarlığıydı eski Roma) dükkânların da inşaatını finanse etmiş. Yine de, Herodotos’un yazdıklarından, bu servetin eşit paylaşılmadığını (hangi devlet serveti eşit bölüştürmüş ki!), özellikle genç kızların çeyiz düzmekte zorluk çektikleri için dünyanın en eski mesleğine başvurduklarını öğreniyoruz.

“Lidya’da, sıradan halk kızlarının istisnasız hepsi bilinen meslekte çalışırlar; bununla, çeyizleri için gerekli parayı biriktirmek amacını güderler, meslekte çalışmayı evleninceye kadar sürdürürler.

Lidyalıların töreleri, Hellenlerinkinin hemen hemen aynıdır, şu farkla ki Hellenler kızlarını Lidyalılar gibi yetiştirmez” diye yazıyor Halikarnassoslu tarihçi, kim bilir belki de buranın kızlarının güzelliğini kışkırttığından. Gediz’in suladığı bu topraklarda şarabın bolluğundan, güneşin cömertliğinden olmalı, kadınlar çok şehvetli ve güzelmiş. Bunu, yine Heredot’un anlattıklarından biliyoruz. Öyle ki, Lidya krallarından Kandaules, yalnızca kendisinin bildiği ve gün be gün hayranlıkla seyreylediği karısının güzelliğini baş yaveri, en yakın dostu Gyges de görsün istemiş. Bunda şaşılacak bir şey yok gerçi, çünkü insan en değerli varlığını, övünç kaynağı hazinesini yakınlarıyla paylaşmak istemese de onlara göstermek ister, ama bir kadını, hele bir kraliçeyi çıplak görmek bugün olduğu gibi o devirde de törelere aykırıymış. Gelgelelim Kandaules, dünyanın en güzel kadınına sahip olduğunu en yakın arkadaşına karutlamayı kafaya koymuş bir kez, Gyges’in uyarıları onu bu kararından vazgeçirmeye yetmemiş. Gece yatmadan önce soyunan kraliçeyi yatak odasındaki gizli bir bölmeden hayranlıkla seyrettirmiş yaverine. Ne var ki güzel bir kadının yabancı bakışlardan rahatsız olabileceğini, seyredildiğini hemen fark edebileceğini hesaba katmamış. Kraliçeye gelince, kocasının yaveri de olsa bir yabancıyı kendisini çıplak görmesine –belki Lidyalı yoksul kızlar gibi çeyiz düzmek zorunda kalmadığından– çok öfkelenmiş. Ve kocasından üç almaya karar vermiş. Gyges’e “Ya kralı öldürüp yerine geçersin ya ecel şerbetini elinden içersin!” diye buyurmuş. Kraliçenin dayattığı bu acımasız ikileme uymak zorunda kalan Gyges bir gece, genç kadını daha önce seyrettiği gizli köşeden yatak odasına süzölmüş ve kralı öldürmüştü. Eski kaynaklar İÖ 680 yılından itibaren son Lidya Kralı Kroisos’a kadar bir buçuk yüzyıl boyunca hüküm süren hanedanın onun soyundan geldiğini belirtiyorlar. Bir tiyatro yapıtında bu olayı anlatan Alman yazar Christian Friedrich Hebbel’in oyununu Sabahattin Ali’nin *Gyges ve Yüzüğü* adıyla Türkçeye çevirdiğini de yeri gelmişken ben belirteyim.

Servetiyle övünen bir başka Lidya kralıysa, halk arasında Karun diye bilinen Kroisos'dur. Onun öyküsü de bir hayli acıklı, o da, karısını olmasa bile tahtını ve servetini yitirenlerden. Canının bağışlanmasınıysa Yedi Bilgeler'den Atinalı Solon'a borçlu.

Akropolis'ten indikten sonra Salihli yolunun sol tarafında kalan harabelere varmadan suyu kurumuş bir dere boyunca yürüdüm. Hayatım boyunca yaptığım tek mavi gezide *Mavi Anadolu* adlı kitabını bana imzalayıp hediye eden Azra Erhat 1959 yılında, kazılar başlamadan gelmiş buraya. Sardes'de bir taş yığmından başka şey göremeyeceği endişesini dile getiriyor kitabında. Buna karşılık Paktolos Irmağı'nı, bugünkü adıyla Sart Çayı'nı görmüş. Çevredeki tepeler gibi bakır rengi olduğunu söylüyor. Evet, belki Azra Erhat da benim gibi ırmak boyunca gün batımında arşınladığından, suyun bakır çalığı olduğunu yazmış. Ne var ki, bir damla su kalmamış, çay hepten kurumuştur. Kıyı boyunca incir ve nar ağaçları da hepten küçülmüş, daha güzel gelmeden sararıp solmuşlardı. Bu nedenle, Lidya zamanındaki gibi, akıntının altın zerrecelerini sürükleyişine tanık olmadım, zaten yüzyıllardır buradan altın çıkmadığı da belliydi. Ama Paktol sayesinde zenginleşen ülkenin ikbal günlerini hayal ettim. Lidya'nın serveti, büyük ölçüde, bu çayın dibine serilen postların yününe takılan altın tozlarından geliyordu. Tozlar yüzlerce körüğün canlandığı harlı ateşte eritilip altın paraya dönüştürülüyor, dünya ticaretinde ilk kez burada takas, yerini paraya bırakıyordu. Boğa ve aslan kabartmalı Lidya sikkeleri dolaşımdaydı artık, kentler el değiştiren para sayesinde geliyor, kervanlar düzülüyor, yeni yatırım olanakları ortaya çıkıyordu. Ve Kroisos servetine servet katıyordu.

İyonyalı arnesinden Hellen kültürünü almış, tanrılarla iyi ilişkiler kurup onlara kurbanlar sunarak, hediyeler vererek işini sağlama bağlamıştı. Geleceğinden emindi. Yeryüzünün en zengin hükümdarıydı artık, ne kadar övünse azdı. Yine de sarayına davet ettiği Solon'a yaranama-

muş, mutluluğun aslında servet sahibi olmaktan geçtiği konusunda Atinalı bilgeyi bir türlü ikna edememişti. Bilge, dünyanın en mutlu insanının ölüm döşeğindeyken de bunu söyleyebilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bunun üzerine bir kaygıdır aldı Karun'u, Delphos Tapınağı'na gidip Apollon kâhinlerinden akıbetini öğrenmek istedi. Kâhinler büyük bir imparatorluğun yıkımına neden olacağını söyleyince de Perslere savaş açtı. Sınırlarını Kızılırmak'ın ötesine yaymak, servetini daha da çoğaltmak istiyordu. O devirde, bilinen dünyanın bile bir sınırı vardı, bu sınır ya Kafdağı'nın ardında ya ufuk çizgisindeki yalnız ağacın gölgesindeydi ama, Karun'un egemenlik ve zenginlik hırsının sınırı yoktu. Gelgelelim, Lidya kralının yıkılmasına neden olacağı imparatorluğun adını söylemeyi unut-

muşlardı Delphos kâhinleri. Karun bu imparatorluğun gerçekte kendi devleti olduğunu anlayınca da iş işten geçmişti.

Kızılırmak'ın İç Anadolu'da çizdiği geniş yayın tam ortasında karşılaştı iki ordu. Ve Herodotos'un anlattığına göre "Büyük savaş oldu, iki yandan da çok adam düştü, sonunda gece ayırdı onları birbirinden, yenen yenilen belli olmadı" ama, tabanları yağlayıp er meydanından kaçan bizim Karun hazretleriydi. Ertesi yıl Pers Kralı Kiros, Sardes'e ani bir baskın düzenleyerek ordusunun önüne dizdiği ağzı köpüklü, kızıl develer sayesinde kenti ele geçirdi. Askerleri, Lidya kralının her şeyden, kendi hayatından bile çok sevdiği hazinelerini yağmalamaya başladı. Bir yandan Solon'u arımsarken öte yandan servetine

ağlayan Karun, yine de anlamlı bir karşılık verdi. “İşte servetinin sonu!” diye haykıran Pers hükümdarına. “Yağmalanan benim değil senin servetin”. Ve ne yazık ki hırsı yüzünden tahtını kaybeden son Lidya kralının mezarı babası Alyettes’inki kadar görkemli olmadı. Yine Herodotos’a dönersek, ünlü tarihçinin yazdığı gibi “küçük esnafın, el işçilerinin ve aşk satıcısı küçük kızların topladıkları paralarla” da yükseltilmedi. Bir arut mezardan yoksun öldü Karun.

Onun ölümüyle Sardes’in sonu gelmedi elbette, bir süre Pers egemenliğinde satraplıkla yönetilen Lidya yıkıldı gitti ama yüzyıllar sonra kent küllerinden yeniden doğdu. Roma döneminde büyüdü, genişledi, çevreye serpildi. Tarihçiler bu devirde Sardes’in nüfusunun tapınakları, hamamları, çarşı ve pazarları, görkemli villaları, bugün benzerlerine hâlâ Anadolu köy ve kasabalarında rastladığımız kerpiç yapılarıyla yüz bini aştığını, değişik inançlardaki topluluklardan oluşan kent halkının “zevk ve sefa”ya düşkün yaşadığını söylüyorlar. Akdeniz’in en büyük havrası da buradaydı.

Yeni onarılan bu yapı Sardes’te Yahudi yerleşiminin en belirgin işaretlerinden biri, üstelik çok büyük ve geniş, kent halkının bir bölümünün tek tanrı inancını öngören Musa dinine eski çağlardan beri bağlılığının kanıtı. Havranın yer mozaikleri, duvar süslemeleriyle mermer sütunları görülmeye değer. Hristiyanlığı yaymak amacıyla Anadolu’yu karış karış dolaşan Aziz Paulus’un yolu buraya da düşmüş, “zevk ve sefa” düşkünü halka bu havrada vaaz vermiş. Dionysos kültürünün kök saldığı bir yörede İsa öğretisini yaymak, cermet vaadiyle de olsa insanları haz ve coşkunun çekiminden kurtarmak pek kolay değildi herhalde. Bu nedenle olmalı, Aziz Yuhanna Anadolu’da yeni örgütlenmeye başlayan yedi kiliseye (Hristiyanlığı kabul eden Yahudi topluluklarına) gönderdiği mektuplardan birinde Sardes halkını hiza-

HİRİSTİYANLIK
TARİHİNİN BATI
ANADOLU'DAKİ EN
ESKİ KİLİSESİ
BUGÜN SARDES
HARABELERİ
İÇİNDE
BULUNUYOR. İS İV.
YÜZYILDA YAPILAN
BU KİLİSENİN
YIKINTILARI DA,
UMARIM BİR GÜN
ONARILIR.
ARTEMİS
TAPINAĞI'NIN
YANINDA ÖYLESİNE
ALÇAKGÖNÜLLÜ, O
KADAR KÜÇÜK
KALİYOR Kİ, TEK
TANRILI DİNLERİN
NASIL ÇOK TANRILI
DİNLERİ
YENİLGİYE
UĞRATIP İZLERİNİ
BU COĞRAFYADAN
SİLDİKLERİNE
ŞAŞIRMADAN
EDEMİYOR İNSAN.

ya getirmeye çalışmış, onları Patmos Adası'nda gördüğü kıyamet vizyonlarıyla korkutmak istemişti.

"Sardes kilisesi ineğine, yaz! Tanrının yedi kutsal ruhuyla yedi yıldızın efendisi diyor ki:

Yaptıklarını biliyorum, kendini yaşıyor gibi gösterdiğini de, ama ölsün. Dikkat et, ölmek üzere olanı güçlendir zira yaptıkların Tanrının katında yeterli değil. İncil'i nasıl dinleyip algıladığını anımsa ve tövbe et. Etmezsen bir hırsız gibi geleceğim yanına ve sen ne vakitte geleceğinden haberdar olmayacaksın! Yine de Sardes'te elbiselerini kirletmemiş insanlar var, onlarla birlikte yürüyeceğim çünkü onlar beyaz giysilerini hak etmişlerdir. Sonunda galip gelecek olan da böyle bembeyaz giysileriyle zuhur edecektir."

Bu uyarı, daha doğrusu tehdit bir sonuca ulaşmış olmalı ki, Hristiyanlık tarihinin Batı Anadolu'daki en eski kilisesi bugün Sardes harabeleri içinde bulunuyor. İS IV. yüzyılda yapılan bu kilisenin yıkıntıları da, umarım bir gün onarılır. Artemis Tapınağı'nın yanında öylesine alçakgönüllü, o kadar küçük kalıyor ki, tek tanrılı dinlerin nasıl çok tanrılı dinleri yerülgiye uğratıp izlerini bu coğrafyadan sil-diklerine şaşırmadan edemiyor insan.

Kazıbilim, adı üstünde, yerin altıyla ilgili bir bilim; bir bakıma yeraltı dünyasının, üstü toprakla örtülü eski dünyaların kapısını aralıyor bize. Onların giziyle, mimarisiyle, gelenek ve görenekleriyle tanıştırıyor, yok olmuş insanların yaşamlarına da ışık tutuyor. Sardes harabelerinin arasında dolasırken eski Lidya uygarlığının derinde yattığını, Helenistik ve Roma dönemlerine ait kalıntıların altında çok daha eski, asıl Lidya kentiyile Karun'un hazinelerinin bulunabileceğini düşünüyordum. Buralarda kazı yapan Prof. Nicholas Cahill'in bir makalesi bu sezgimi doğruladı. Paktolos Çayı'nın kentin ortasından aktığı dönemde şimdi yerin sekiz metre altında uyuyan başka evlerin, başka sokakların, daha eski bir uygarlığın varlığına dikkat

çekiyordu yazar. Ve bir rastlantı sonucu bulunan altın sikkelerin Karun'un hazinesinden geldiğini kanıtlamaya çalışıyordu. Perslerle savaşta ölen bir askerin kafatasının yanında yarım gram ağırlığında küçük bir altın sikke bulunmuş. Yıkıntı molozunun altından çıkan kafatasının savaş kurbanı bir Lidya askerine ait olduğu kesinleşince, küçük sikkenin gizi de çözülmüş. Lidyalıların giysilerinde cep olmadığı için son ücretini ağzında taşıyormuş asker.

Boşuna "Bütün yollar Roma'ya çıkar" dememişler. Sardes'te çok geniş, yekpare taş döşeli bir yol var Romalılardan kalma. İnsan boyunda otlar bitmiş üzerinde; güneşte kavrulan, yıkıntılardan fıskıran ayrık otları değil bunlar, ağaçsı, dev bitkiler. Bir zamanlar iki yanında dükkân ve mermer sütunların sıralandığı bu yol Roma'ya çıkmıyordu yalnızca, batıdan doğuya tüm Anadolu'yu kat ederek Pers ülkesine, oradan da daha uzaklara, Asya içlerine dek ulaşıyordu. Doğu Akdeniz'i başka uygarlıkların, bilinmeyen dünyaların sınırına bağlıyordu. Romalılardan önce de vardı ve "Kral Yolu"ydü adı. Savaş arabalarıyla ordular da geçmişti üzerinden, kervanlar da. Ve yolcular. Sertüven düşkünleriyle dilenciler, tacirler. Paulus da aralarında ilk misyonerler. Şimdi ıssız ve yalnız duruyordu karşında. Ne beni ne de başka gezginleri hiçbir menzile eristiremezdi. Sardes'ten ayrılıp bir başka yola revan olmadan önce Ahmet Hâşim'in dizelerini anımsadım:

Yollar

Ki gider kimsesiz, tehî, ebedî

Yollar

Hep birer hatt-ı sükût oldu

Akşanın sine-i gubârında.

Onlar

Hangi bir belde-i hayâle gider

Böyle sessiz ve kimsesiz şimdi.

*M*übadeleden
günümüze
Şirince

189

DİDO SOTİRİU, BİR ZAMANLAR SEKİZ YÜZ HANEDEN
OLUŞAN, ÇALIŞKAN HALKININ MUTLU YAŞADIĞI,
KOMŞU TÜRK KÖYLERİYLE CAN CİĞER KUZU SARMAŞI
GEÇİNDİĞİ, AKŞAM ZEYTİNDEN DÖNEN DELİKANLILARLA
KIZLARIN MANDOLİN
EŞLİĞİNDE
ŞARKILAR
SÖYLEDİKLERİ
BİR "CENNET"
OLARAK
BETİMLİYOR
ÇİRKİNCE'Yİ.

Yeşil bir yamaca sırtını dayanmış, zeytin ve seftali ağaçları, erguvanlar arasından heybetle dikilen evleri, cumbaları, beyaz duvarları, taş sokakları ve güzel insanlarıyla eski adı "Çirkince"ye hiç de yakışmayan bir görünümü var bu köyün. Köy dediysem söz gelişi elbette; yeni adıyla "Şirince" hafta sonları kalabalık bir pazar yerini andırıyor, hafta içindeyse sessiz ve sakin bir Anadolu kasabası. Bir süre burada kalmak, sabah horoz sesleriyle uyanıp ev ekmeğiyle otlu peynirden ibaret kahvaltımı eski köy kahvesinin tahta masalarından birinde etmek isterdim. Yanında, içkiye sabah başlamak gibi bir alışkanlığım olmamasına karşın, çay niyetine bir ya da iki kadeh karadut, dağ çileği, kavun, nar, hatta dik yamaçlardan bin bir güçlkle toplanan yaban mersini şarabı yuvarlayabilirdim. Buranın kırmızı, beyaz ya da lal şarapları belki çok iyi değil ama, yumuşak iklimin toprağıyla beslenen, Ege güneşinde ballanan meyvelerden üretilen tatlı şaraplarının lezzetine doyum olmuyor.

Eski bir Rum yerleşimi olan Çirkince'nin adı, yöredeki derebeyi tarafından azat edilen reayanın uydurduğu bir söylence-
den geliyor. Özgürlüklerine kavuşan köylüler yerleşmek için
kendilerine bir yer seçtiklerinde, derebey "Kuracağınız köyün
yeri nasıl?" diye sorar, onlar da, –herhalde başkaları gelip yer-
leşmesin diye– "Çirkince" karşılığını verirler. Oysa buranın
havası öylesine serin, toprağı bereketli, dağ yamaçlarından
çağlayarak inen suları öylesine dinlendirici ki, "Çirkince" adı-
nın gerçekte "Kırkınca"dan türemiş olması bana daha akla
yakın gibi geliyor. Zaten doğma büyüme buralı Dido Sotiriu
da, bir zamanlar heyecanla okuduğum, bir kitabımda (*Bal-
kanlar'a Dönüş*) uzun uzadıya söz ettiğim, Türkçeye *Benden
Selam Söyle Anadolu*'ya adıyla çevrilen ünlü romanı *Kanlı
Topraklar*'da, bir zamanlar sekiz yüz haneden oluşan, çalış-
kan halkının mutlu yaşadığı, komşu Türk köyleriyle can ciğer
kuzu sarması geçindiği, akşam zeytinden dönen delikanlılarla
kızların mandolin eşliğinde şarkılar söyledikleri bir "cennet"
olarak betimliyor Çirkince'yi. Öyle bir yer ki, savaş nedeni-
le yok olan bir dünyanın, geri dönmesi mümkün olmayan bir
"yitik cennet"in tüm özelliklerini taşıyor:

"Şu yeryüzünde cennet diye bir şey varsa, bizim Kırkınca o
cennetin bir parçası olsa gerekti. (...) Kendi arazisinin efen-
disiydi her köylü. İki katlı bir evi vardı herkesin. Ayrıca ceviz,
badem, elma, armut, kiraz ağaçlarıyla ve sebze bahçeleriyle
çevrili, yazlık bir evi vardı. Ve hiç kimse bahçesini çiçeklerle
donatmayı ihmal etmezdi. Ve dört bir yandan fışkıran akarsu-
ların ne kış, ne yaz kesilmezdi türküsü. (...) Yavaş ama sağlam
bir gelir kaynağıydı zeytinyağı. Ama incir... köylünün keme-
rini altınla dolduran incir. Sadece Aydın ilinde değil, bütün
Doğu'da, Avrupa ve Amerika'da bile ün salmış incirlerimiz.
Derisi var mı, yok mu anlayamazdınız, öylesine incedi; Ana-

dolu'nun o canını güneşiyle ballanmıştılar.”

Bu satırları yazan Sotiriü, Anadolu Rum halkının, papazların vaazlarında dile gelen Yunanistan'la birleşme özlemini eleştirmekten de geri kalmaz. Ne var ki, mübadeleden ya da daha insancıl bir deyimle söylemem gerekirse “Büyük Ayrılık”tan sonra bu canını köyden göçenlerin yerine yerleştirenler, Selanik ve Girit'ten gelen Müslümanlar, değerini bilmediklerinden değil zeytin ve incir üretimine yabancı olduklarından, kısa sürede cehenneme çevirirler Çirkince'yi. Evler ahıra dönüştürülür, sokaklarda dolsuz ve cılız çocuklar oynamaya başlar, okul öğretmensiz tarlalar türküsüz kahr. Ayrık otları kaplar her yanı, bakımsızlıktan meyve ağaçları çürür. Geceleyin el ayak çekilir ortalıktan. Ama köyün yeni sahipleri yetkililere başvurup Çirkince'nin adını Şirince olarak değiştirtirler.

Bunları ben söylemiyorum, 1947 yılında yolu buraya düşen Sabahattin Ali yazıyor. Ve o da, Dido Sotiriü gibi, köyün mübadeleden önceki görünümünü gerçek bir cennet olarak betinledikten sonra, yaraya parmak basma cesaretini gösteriyor:

“Burası benim otuz sene önce gördüğüm, içinde en güzel günlerini geçirdiğim yer değildi. Şu sağ tarafında kapısız, penceresiz, çatısız yükselen dört duvar, bir zamanlar bahçesinde yüzlerce çocuğun oynadığı mek-

tep olamazdı. Şu önümdeki ulu çınarın dibinde, böyle bataklık ortasında bir taş yığını değil, dört gözlü bir mermer çeşme olacaktı.

Köyü baştan başa dolaştım. Bu sekiz yüz evli küçük kasabada, şimdi belki elli aile bile oturmuyordu. Buraya mübadil olarak yerleştirilen muhacirler, tütüncü oldukları için incirlerini, zeytinliklerini yok pahasına satmışlar, hatta birçok ağaçları kışın kesip yakmışlar, sonra her biri bir tarafa dağılmışlardı. Ortalıkta insan görünmüyordu. Belki yirmi seneden beri el sürülmemiş gübre ve süprüntü ile kaldırımları görünmez hale gelen sokaklarda, bazen gözlerinin rengi bile anlaşılmayacak kadar kirli bir çocuk peyda oluyor, bir yabancıyı geçtiğini fark eder etmez, arkasından çekmeye çalıştıkları keçinin ipini bıraktığı gibi kayboluyordu. Yıllardır boş duran evlerin ne kapıları, ne pencereleri, hatta ne de döşemeleri kalmıştı. Sekiz, on odalı koskoca evlerin sahipleri bile, pencerelerine tahta çiviledikleri bir yer odasına dolmuşlar, öteki odaların dolap kapılarına ve çerçevelerine kadar bütün tahta kısımları kışın söktüp yakmışlardı.”

Bu satırları okurken Seferis’in “Ardıç Kuşu” adlı şiirini anımsadım. Uralı şair, Nobel ödüllü hemşehrimiz, savaş ve mübadele döneminde yaşanan acıları evlere de atfederek şöyle dile getiriyordu: “Ben pek anlamam evlerden / Bilirim ki onlar da kendilerince yaşar.” Ve yıllar sonra diplomat olarak İzmir’e döndüğünde, çocukluğunun geçtiği eve olan bağlılığının, yaşamı boyunca peşini bırakmayan yakıcı bir aidiyet duygusunun farkına varıyordu:

“Fenere yaklaştığımda, birden arkamı marazlı hayvanlar gibi bana bakan evlere döndüm. Onlarda hâlâ sönmeyen hayat belirtileri doğrudan doğruya bana bağlıydı sanki”.

Bir zamanlar virane olan Şirince evlerinin çoğu bugün onarılmış, yenilenip pansiyon ya da lokantaya dönüştürülmüş. Altlarında

KÖYÜ BAŞTAN BAŞA
DOLAŞTIM. BU
SEKİZ YÜZ EVLİ
KÜÇÜK KASABADA,
ŞİMDİ BELKİ ELLİ
AİLE BİLE
OTURMUYORDU.
BURAYA MÜBADİL
OLARAK
YERLEŞTİRİLEN
MUHACİRLER,
TÜTÜNCÜ
OLDUKLARI İÇİN
İNCİRLERİNİ,
ZEYTİNLİKLERİNİ
YOK PAHASINA
SATMIŞLAR, HATTA
BİRÇOK AĞAÇLARI
KIŞIN KESİP
YAKMIŞLAR, SONRA
HER BİRİ BİR
TARAF
DAĞILMIŞLARDI.
ORTALIKTA İNSAN
GÖRÜNÜYORDU.

SELÇUK'A
GİRMEYEN, TEPEYE
ÇÖREKLENMİŞ ESKİ
KALEYİ ARKAMIZDA
BIRAKIP SOLA
SAPTIĞIMIZDA BU
YOLDAN
SABAHATTİN
ALİ'NİN, ÇOK DEĞİL
ELLİ YIL ÖNCE ATLA
GEÇTİĞİNİ
DÜŞÜNÜYORDUM.
BİRİNCİ DÜNYA
SAVAŞI YILLARINDA
ÇOCUKKEN
ÇİRKİNCE'DE BİR
SÜRE KALAN YAZAR.
ANILARINDAKİ
CENNETİ
BULAMAYINCA
HAYAL KIRIKLIĞINA
UĞRAMIŞ, KENDİ
DEYİMİYLE
"GÂVURDA KERAMET
MÜSLÜMAN'DA
KABAHAHAT"
ARAMAKTANSA
TOPRAK AĞALARIYLA
BEYLERİ SUÇLAMAYI
YEĞLEMİŞTİ.

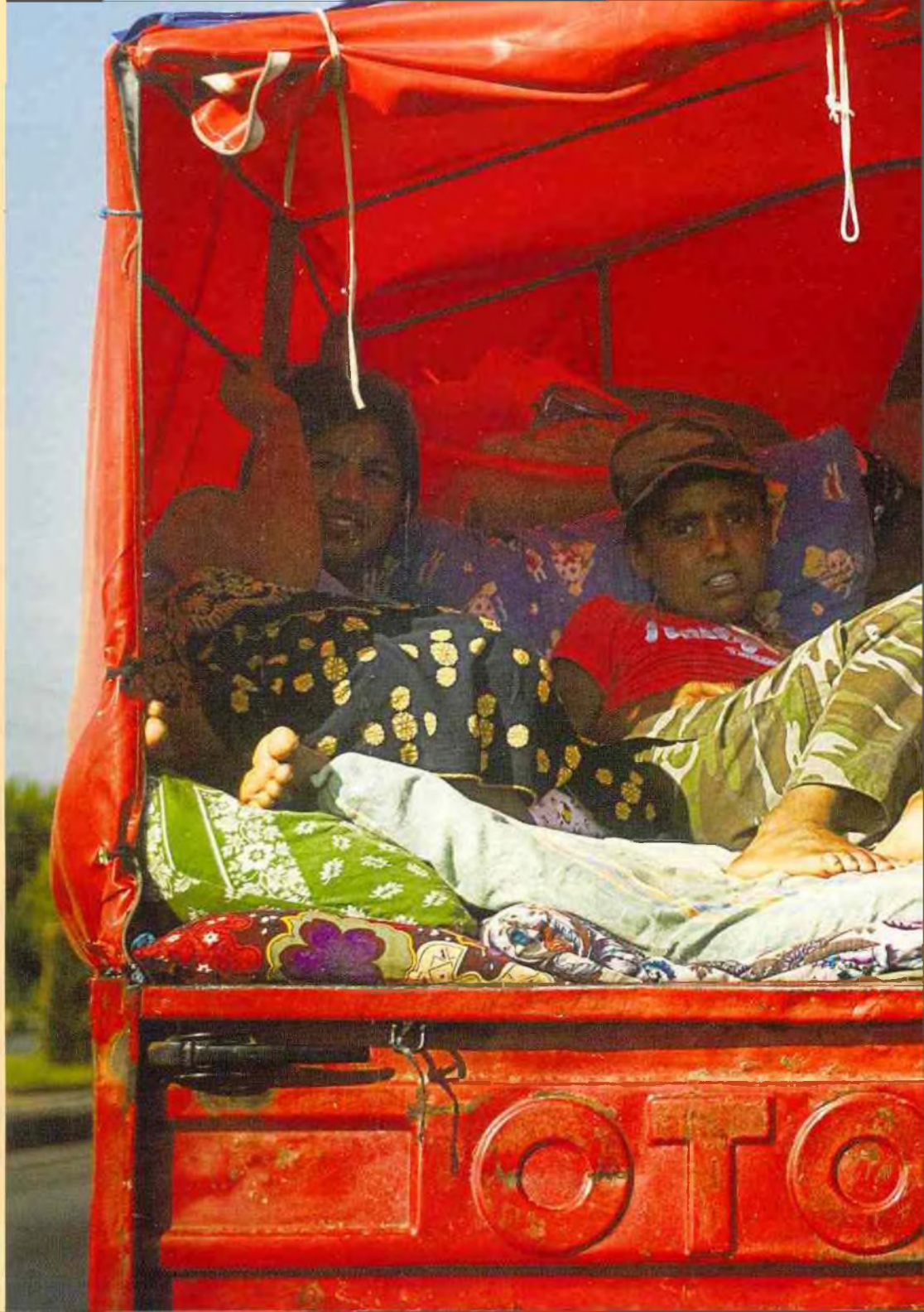
turistlerin alışveriş ettikleri şarap evleri açılmış. Ne var ki yıkılmak üzere olan, pencerelerine perde yerine çuval asılı evler de var. Korunmaları gereken bu eski Rum evlerinin yanı sıra köye yukardan bakan, XIX. yüzyıldan kalma Vaftizci Yahya Kilisesi'nin de tuhaf bir konumda olduğunu söylemeliyim. Turizm Bakanlığı'nun katkısıyla yürütülen onarım ve yenileme çalışmaları bu tarihsel yapının avlusunda bir kahvenin, daha doğrusu eski köy kahveleriyle ilgisi olmayan, daha çok hamburger ve cips satan bir "cafe-restaurant"ın açılmasını engelleyememiş. Parçalarıp dökülen duvar fresklerinin üzerine kalp resimleriyle sevgili isimlerinin kazınmasını engelleyemediği gibi. İsa tapınaktan bezirganları kovmuştu, onun havarisi Aziz Paulus'un buralarda Hristiyanlığı yaymaya başladığından beri çok şey değişmiş. Şirince de nasibini almış bu değişmeden. Köy merkezinin Mahmut Paşa'dan pek farkı kalmamış. Adım başına dükkânlar, büfeler, yerli yersiz bir sürü öteberiyi sergileyen tezgâhlar açılmış. Sabun, zeytinyağı, incik boncuk dolu her yer, şarapçılar da şişeleri dizmişler ama, manzaraya kebab ve gözleme kültürü hâkim görüntüyor. Şirince, eskinin olağanüstü günlerine dönmeğe hazırlanırken, kitle turizmine kurban gitmiş. Hafta sonları köye bir saatliğine uğrayan otobüslerden inen gürültücü bir kalabalık dolduruyor sokakları, şarap evlerinde pazarlık, piknik yerlerinde mangal partileri yapılıyor.

Selçuk'a girmeden, tepeye çöreklenmiş eski kaleyi arkamızda bırakıp sola saptığımızda bu yoldan Sabahattin Ali'nin, çok değil elli yıl önce atla geçtiğini düşünüyordum. Birinci Dünya Savaşı yıllarında çocukken Çirkince'de bir süre kalan yazar, anılarından cenneti bulamayınca hayal kırıklığına uğramış, kendi deyişimle "Gâvurda keramet Müslüman'da kabahaht" aramaktansa toprak ağalarıyla beyleri suçlamayı yeğlemişti. Ona bakılırsa eski "Çirkince"yi milletle alay edercesine "Şirince" yapanlar, sahipli ülkemizi de sahipsiz kılarak yöreyi talan etmişler, kazandıklarını alıp götürmüşlerdi. İş bilmez göçmenlere kalmıştı güzelim köy.

Şimdi durum öyle değildi neyse ki, ama yine bir kazanç hursı, çevre bilinci yerine köşeyi dönme söz konusuydu.

Sabahattin Ali en verimli çağında, bu yolculuktan bir yıl kadar sonra Bulgaristan sınırında bir istihbarat ajanı tarafından kafasına sopayla vurularak öldürüldüğünde ellisinde bile değildi. Ülkemiz sözünü sakınmayan, inancı uğruna her türlü tehlikeyi göze alabilen en değerli yazarlarından birini kaybetmiş oldu böylece. Onun eşsiz bir gözlem gücünden kaynaklanan alaycı ve sert üslubuyla Şirince üzerine yazdıkları, bana sorarsanız bugün de geçerli. Ama erken öten horozun başını keserlermiş. Aradan geçen zaman Şirince'yi çirkinleştirmenize yetmemiş. Bu işi kısa zamanda başarmak için kültür varlıklarımızı çoğu yerde yaptığımız gibi esnaf zihniyetiyle ele almaya devam ediyoruz. Kıyılarımıza beton döküp el değmemiş koylarımızı da talan ederek bu konuda epey yol aldığımızı düşünüyorum. Yine de güzel burası, havası, suyu, zeytin ve bağlarıyla, set set yükselen terasları ve eski evleriyle gerçekten görmeye değer bir yer. Umarım Anıtlar Kurulu duruma el koyup köyün mimari envanterini çıkarır da, Şirince mübadeleden önceki günlerine döner.

Suriye
Caddesi

SURİYE CADDESİ İMPARATOR CARACALLA'YA İTHAF
EDİLEN ANITSAL ÇEŞMEDEN DOĞUDA, KENT GİRİŞİNDEKİ
ÜÇ KEMERLİ KAPIYA DEK NEREDEYSE BİR KİLOMETRE
BOYUNCA BAŞTAN BAŞA KAT EDİYOR LAODİKEİA'YI.

TAŞ DÖŞELİ
ZEMİNİN
ÜZERİNDE
YÜRÜRKEN
İSTER İSTEMEZ
ESKİ GÜNLERE
GİDİYOR AKLINIZ.

İstanbul'da bir "Bağdat Caddesi"nin olduğunu, iki yanında sık dük-
kânlarla lokanta ve kahvelerin, lüks apartmanların sıralandığı bu
caddenin kentin Asya yakasında yer aldığı çoğumuz biliriz. Peki ya
Suriye Caddesi? Bu caddenin varlığından haberinizi olduğunu sanmı-
yorum. Çünkü bu cadde hiçbir yerleşim alanında değil. Bugün yerin-
de yeller esen çok eski, çok güzel bir antik kentin ana caddesiymiş.
Adını kentte kazı çalışmalarını yürüten Doçent Dr. Celâl Şimşek koy-
muş; Denizli'nin altı kilometre kuzeyinde, üç ırmağın suladığı (Baş-
hıçay, Gümüşçay ve Çürüksu) Lykos Ovası'nın orta yerindeki yüksek
bir platforma kurulan Laodikeia'nın keşfini demeyeceğimi, ama yeni-
den ayağa kaldırılışını da Şimşek'e borçluyuz. Gerçi ilk kazılar 1960'lı
yılların başında Quebec Üniversitesi tarafından gerçekleştirilmiş
ama fazla sürmeden son bulmuş. Bugün hâlâ devam eden yeni kazı
çalışmalarınaysa ancak 2002'de, Denizli halkının girişimi ve sanayici-
lerin maddi desteği sayesinde başlanabilmiş. Seleukos (Suriye) Kralı

II. Antiokhos Theos tarafından eşi Kraliçe Laodike adına MÖ III. yüzyılın ortalarında kurulan ve peş peşe gelen depremler sonucunda yıkılan kent şimdilerde yavaş yavaş ortaya çıkıyor. Çevreye serpilmiş taşlar, kırık sütunlar, yosun tutmuş kaideler, duvar kabartmalarıyla heykeller, lahitler bir bir toplanıp eski konumlarına getirilmeye çalışılıyor. Kazı, toprağın altında yüzyıllardır yatan parça bölük bir kente biçim veriyor yeniden, bir bakıma onu geçmişin karanlığından kurtarıp bugüne taşıyor. Surları, kuleleri, evleri, çeşmeleri, genelevleri, tapınakları, hamamları, tiyatro ve stadyumlarıyla bir kent yeniden var oluyor evet, birbirini dikey kesen sokak ve caddelerinden arta kalan "ızgara" planıyla doğaya hâlâ meydan okuyor. Çünkü bir zamanlar vardı, Anadolu'yu komşu ülkelere bağlayan yolların kavşağında eşsiz kanalizasyon sistemi, Cicero'nun düzene koyduğu yönetim biçimi ve şafak vaktinden günbatımına agorayı dolduran zengin tüccarlarıyla, Yunan, Makedon, Bergamalı ve Romalı halkıyla, Babil kökenli Yahudileriyle Frigya'nın en büyük, en zengin, en gözde kentiydi. Ne var ki zaman içinde yoksullaştı, nüfusu azaldı, yağmalandı ve bir depremle yerle bir oldu. Halkı da bugünkü Denizli'nin Kaleiçi mevkiine göçtü. Daha dün konar göçerlerle çobanlara, serserilerle kanun kaçaklarına kucak açan baykuş ve akrep cenneti Laodikeia, yüzyıllar sonra eski görkemine kavuşmasa bile ayağa kalkmayı başardı.

Suriye Caddesi İmparator Caracalla'ya ithaf edilen anıtsal çeşmeden doğuda, kent girişindeki üç kemerli kapıya dek neredeyse bir kilometre boyunca baştan başa kat ediyor Laodikeia'yı. Taş döşeli zeminin üzerinde yürürken ister istemez eski günlere gidiyor aklınız, caddenin iki yanında sıralanan dükkânları, insanları yazın güneşten kışın yağmur ve kardan koruyan sundurma çatılı portikleri hayal ediyorsunuz. Atlı arabalar yukardan, Lykos Ovası'ndan toplanıp getirilen su aşağıdan, taşların altındaki kanaldan akıp gidiyor. Bu şifalı suyun da bir hikmeti var elbette, yoksa halk arasında, çok eskiden beri "Çürüksu" adıyla anılmazdı. Duvarları fresklerle süslü villalarda

KADMOS,
BUGÜNKÜ ADIYLA
HONAZ, EGE'NİN
EN YÜKSEK DAĞI.
SURIYE
CADDESİ'NDEN
BAKILDIĞINDA
SANKİ DAHA YÜCE,
BAŞI DAHA
DUMANLI GİBİ
GÖRÜNÜYOR.
BUNDA ANTİK
ADININ DA BİR
PAYI OLSA GEREK.
BİLİYORSUNUZ
KADMOS THEBAİ
KENTİNİN
KURUCUSUDUR.
ZEUS'UN BEYAZ
BİR BOĞA
SURETİNE GİRİP
KAÇIRDIĞI DÜNYA
GÜZELİ KIZ
KARDEŞİNİN, ESKİ
AMERİKAN
SAVUNMA BAKANI
RUMSFELD'İN
"YAŞLI KITA"
OLARAK
NİTELENDİRDİĞİ
AVRUPA'NIN
(EVROPA) PEŞİNE
DÜŞER.

gününi gün edenler, mermer kurnalardan dökülen sıcak sularla kirlerinden arınıp yıkananlar, tapmak fahişeleriyle sevişenler de olmalı hayalinizde. Ve elbette savaşanlar, can alıp can veren gaddar hükümdarlarla onların silah kuşanmış yorgun askerleri. Sonra, yasa koyucularla köleler ve tüccarlar. Bir dükkânın önünde hâlâ duran oyun taşı masası o zamanlarda da, tıpkı günümüzdeki gibi, esnafın yalnızca müşterileriyle ilgilenmeyip Kadmos'un karlı doruklarına karşı birbiriyle çene çaldığı, zar atıp tavla oynadığını anımsatıyor.

Kadmos, bugünkü adıyla Honaz, Ege'nin en yüksek dağı. Suriye Caddesi'nden bakıldığında sanki daha yüce, başı daha dumanlı gibi görünüyor. Bunda antik adının da bir payı olsa gerek. Biliyorsunuz Kadmos Thebai kentinin kurucusudur. Zeus'un beyaz bir boğa suretine girip kaçırıldığı dünya güzeli kız kardeşinin, eski Amerikan savunma bakanı Rumsfeld'in "yaşlı kıta" olarak nitelendirdiği Avrupa'nın (Evropa) peşine düşer. Avrupa o günden bugüne hiç kuşkusuz yaşlandı ama bir tek kırıksık göremezsiniz yüzünde. Çünkü genç ya da yaşlı bir kadın değil artık, bizim de üye olmak için çabaladığımız, evrensel değerler üzerinde yükselen siyasi ve ekonomik bir yapılanma. Kadmos'un amacı kız kardeşini zorba tanrının elinden kurtarmaktı, ne var ki Delphos kâhünleri boşuna uğraşmayıp enerjisini bir kent kurmak için harcamasını önerdiler ona. Kadmos uygun bir yer bulmak üzere yollara düştü, derken boğrunda ay benzeri iki beyaz küre taşıyan bir ineğin peşine takıldı. Ineğin çöktüğü bir pınar başında karar kılmadan önce de suyu bekleyen ejderi öldürmek zorunda kaldı. Onu koruyan tanrıça Athena'nın önerisi üzerine ejderin dişlerini toprağa ekince silahlı adamlar bitiverdi topraktan. Ve aralarında savaşmaya başladılar. İçlerinden sağ kalan beşinin yani bu son beş "ekilmiş adam"ın da yardımıyla kuruldu Thebai ki, onun da bugün yerinde yeller eser.

Laodikeia belki Thebai kadar ünlü değil, adına Antikçağ'ın traged-yalarında da rastlamıyoruz. Ama Thebai kadar, hatta ondan daha zengin olduğu eski kaynaklarda yazılı. Örneğin Strabon, Kadmos'un eteklerindeki otlaklarda yetiştirilen kuzguni siyah renkli, yumuşa-cık yünlü bir cins koyun sayesinde kentte dokumacılığın geliştiği-ni, halkın da bu ticaretten önemli bir gelir elde ettiğini söylüyor. Dokuma sanatının bu yöreye çok eskiden, Laodikeia'nın ikbal gün-lerinden beri damgasını vurduğunu biliyoruz. Zamanla halkın geçim kaynağını oluşturan dokuma işçiliği, artık yerini sanayi üretimine bırakmış olsa da, tümüyle tarihe karışmış sayılmaz. Buldan'da el dokuma tezgâhları var hâlâ, basık tavanlı, dar odalarda, ahşap döşe-menin altına kazılmış çukurlarda işlemeye devam ediyorlar. Tepeye sırtını dayamış izbe evlerin tavanları öylesine alçak ki, tezgâhlar odaya sığmadığı için dokumacılar çukur açmak zorunda kalmışlar. Ve yaşlı kadınlarla genç kızların o çukurlara girip ayaklarıyla ellerini aynı anda seferber ederek bin bir emekle, göz nuruyla dokudukları kumaşlar, geleneksel motifleri, alı yeşilli renkleriyle masa örtülerine, havlulara, entari ve gömleklere dönüşüyor.

Birisi Helenistik öteki Roma dönemlerinden kalma iki tiyatro var Laodikeia'da. Her ikisi de yeterince onarım görmemiş. Belki böylesi daha iyi. Aralarından otlar fışkıran taşların üzerine oturunca karşıda Pamukkale'nin travertenleri görülüyor. Ayrıntılar pek belli olmuyor ama kireç beyazındaki yamaç ilk bakışta dikkat çekiyor. Orada Ana-dolu'nun en büyük nekropolü var. Mezarlar, irili ufaklı, kimi ortalama bir ev büyüklüğündeki anıt mezarlar arasından geçerek giriliyor kente. Taşa kazınmış isimleriyle ölümler bu dünyanın, bu güzelim doğayla toprağın altından kaynayan şifalı suların kimseye kalma-yacağını, en büyük mutluluğun sağlıklı bir yaşam sürmek olduğu-nu haykırıyorlar. Ama duyulmuyor sesleri. Yine de insanlar çamur banyosundan, kaplıcadan, çoraplarını çıkarıp ılık suyun doldurdu-ğu havuzlarda yürümekten vazgeçmiyor. Sözün gerçek anlamında "baldırı çıplak" bir kalabalık mahvediyor güzelim travertenleri.

TAŞA KAZINMIŞ
İSİMLERİYLE
ÖLÜLER BU
DÜNYANIN, BU
GÜZELİM DOĞAYLA
TOPRAĞIN
ALTINDAN
KAYNAYAN ŞİFALI
SULARIN KİMSEYE
KALMAYACAĞINI,
EN BÜYÜK
MUTLULUĞUN
SAĞLIKLI BİR
YAŞAM SÜRMEK
OLDUĞUNU
HAYKIRIYORLAR.
AMA DUYULMUYOR
SESLERİ. YİNE DE
İNSANLAR ÇAMUR
BANYOSUNDAN,
KAPLICADAN,
ÇORAPLARINI
ÇIKARIP ILIK
SUYUN
DOLDURDUĞU
HAVUZLARDA
YÜRÜMEKTEN
VAZGEÇMİYOR.
SÖZÜN GERÇEK
ANLAMINDA
“BALDIRI ÇIPLAK”
BİR KALABALIK
MAHVEDİYOR
GÜZELİM
TRAVERTENLERİ.

Yalnızca ölümlü insanlar yoktu Antikçağ’da, tanrılar da vardı. Bir zaman olmuş, insanların hayalinde yaşayan tanrılar ölümsüzlüğe kavuşmuşlardı. Hieropolis’in baş tanrısı Apollon örneğin. Hieropolis, Laodikeia gibi doğayla halleşip kaynaşmış, yüzyıllar boyu unutulduktan, yıkılıp gittikten sonra keşfedilen, bir yazbozun parçaları gibi sabırla bir araya getirilip gün ışığına çıkarılmayı bekleyen bir kent değil. Belli başlı anıtları özellikle de ünlü Apollon Tapınağı’yla ayakta. Cehennem o tapınağın altında, biliyorum. Orada, girişi demir parmaklıkla kapalı, “plutonium” adı verilen mağaradaydı Hades. Zehirli gazlar mağaraya girenleri öldürüyor, ne var ki nefesini tutmayı becerebilen rahiplere bir şey olmuyordu. Onlar da, böylece, tanrıların korunması altında oldukları yalanına cahil halkı inandırabiliyorlardı. Daha sonraları çok tanrılı dinlerin yerini Hristiyanlık alınca, bu kez Aziz Yuhanna’nın azizliğine uğradı bu bölge. *Apokalips*’te adı geçen yedi kiliseden biri Laodikeia’da bulunduğu için Patmos Adası’ndan kent halkına seslenen aziz onların, “ılımlı” olmaları nedeniyle pek de makbul sayılamayacaklarını ima eden şu benzetmeye başvurdu:

“Ve Laodikeia Kilisesi’nin meleğine yaz: Senin işlerini bilirim, ne soğuksun ne de sıcak; keşke soğuk ya da sıcak olaydın. Ilık olduğun için seni ağzımdan kusacağım.”

Evet, ılımlıydı Laodikeia halkı, çünkü zengindi. Şifalı sularla sarmaş dolaş, keyifli bir hayat yaşıyordu. Bildik bir deyimle söylemek gerekirse “elinü sıcak sudan soğuk suya sokmadığı” için de tepkisini çekiyordu yobazların. Paulus da, komşu kent Kolossai sakinlerine gönderdiği mektupta yöre halkını, özellikle de Laodikeia Yahudi topluluğunu yeni inanca davet ederken şöyle buyuruyordu:

“Allahın her muradında kâmil ve tamamen kani olarak durasınız diye, sizden olan, Mesih İsa’nın kulu Epafras dualarında sizin için daima cehdetmekte olup selam eder. Çünkü onun hakkında

şehadet ederim ki Laodikeia'da olanlar için ve Hieropolis'de olanlar için ve sizin için büyük özleyişi vardır.”

Suriye Caddesi'nde dolaşırken yıkıntıların arasında unutulmuş bir horoz kabartması dikkatimi çekti. Zaman başını kopartmıştı horozun ama kuyruğu, uzun ince ayakları hâlâ belirgindi. Denizli'nin merkezindeki horoz heykeli düştü aklıma. Erken öttüğü için değil, zaman denilen canavara yenik düştüğü için başı kesilmişti horozun, ama yıllar, yüzyıllar sonra, nice yıkım ve doğumlardan sonra, bir başka zaman ve mekânda sürdürüyordu varlığını. Horoz hiç kuşkusuz Denizli'nin simgesi olduğu için dikilmişti kentin meydanına, ama burada, bir başka kentin çok eski bir caddesinde ötmeye hazırlanır gibi hâlâ kuyruk sallıyordu. Demek ki zaman dediğimiz şey gerçekte yoktu, horozlar öttükçe süre bitmiyor, bir hızlanıp bir yavaşlasa da akışının yönü değişmiyordu. Suriye Caddesi'nden geçen iki tekerlekli at arabaları zamanla otoyolların dört tekerlekli bineklerine bırakmıştı yerini, ama horoz aynı horozdu ve o taş kabartmada nasıl ötüyorsa hâlâ öyle ötüyordu tan yeri ağarır, Kadmos'un zirvesinde karlar erirken.

The background is a textured, light blue and white surface, possibly a wall or a large piece of paper. In the bottom left corner, there is a potted plant with large, dark green, lobed leaves and a small cluster of red flowers. The plant is sitting on a base made of reddish-brown bricks and some light-colored stones. The text "Denizli horozu" is written in a red, cursive font in the middle-left area of the image.

Denizli
horozu

SABAH ÇOK ERKEN HOROZ SESLERİYLE UYANDIM. BU
HOROZLARIN ÖTÜŞÜ DE CÜSSELERİ KADAR HEYBETLİ. BİR
KARA TAVUK BULUR BULMAZ ÜSTÜNE ÇIKMALARINDAN,
AVLUDA
DOLAŞIRKEN
SİYAH SÜRMELİ
GÖZLERİYLE
FELDIR FELDIR
BAKMALARINDAN,
KESKİN BALTA
BİÇİMİNDEKİ
İBİKLERİNİ
HOYRATÇA
SALLAMALARINDAN
BELLİ.

Denizli'de görülecek pek fazla şey olmadığundan, hatta ünlü horozlar dışında neredeyse hiçbir şey olmadığından, kentin adını merak etmekle başladım güne. Bu merakımın iki nedeni vardı. Adını taşıdığım Ahmet Nedim Dedem, yani annemin babası Akhisar'ın Ballica köyündendi. Onu, *Allah'ın Kızları* romanında Hacı Rahımanlılı yapmışsam, adını Hacı Rahmi Ram koyduğum içindir. Yıllar önce Ballica'ya akrabalarımı görmek için uğradığımda hâlâ dedemin onlara bağışladığı topraklarla uğraşan, tütün kırıp zeytin toplayan, bana da doğrusu hiç benzemeyen insanların evinde konuk olmuştum. Teyzelerim gibi esmer, çıkık elmacık kemikli, hafif çekik gözlüydüler. Köyde "Denizliler" diye anılıyorlardı. Denizli'nin konar göçer Türkmen halkından oldukları ilk bakışta anlaşılı-

yordu. Kim bilir nereden, belki Honaz'ın, belki de Babadağ'ın yay-
lalarından kalkıp Gediz'in suladığı verimli topraklara gelmişler,
Balıca'ya yerleşmişlerdi. Dolayısıyla, anne tarafımdan yarı yarıya
Denizlili sayılırım.

Çocukluğumda, adının yaptığı çağrışımından olmalı, Denizli'yi deniz
kıyısında zannedirdim. İlkokulda Türkiye coğrafyasıyla tanışana
dek kimse bana bu kentin denizden uzak, dağlarla çevrili oldu-
ğunu söylemedi. Şimdi, Denizli'den içeriye, Anadolu bozkırlarına
doğru yol alırken bu “Denizli” adının nereden geldiğini merak edi-
yorum. İki rivayet söz konusu. İlki, Mekke'ye giderken yolu buraya
düşen ünlü Arap seyyahı İbni Battuta'nın anlattıkları.

Selçuklu döneminde Laodikeia'ya atıfla “Ladik” diye anılan kent,
burada yaşayan Hristiyanlar domuz yetiştirdikleri için “Donguzlu”
yani “Domuzlu” olarak da anılmış. Sevgili kentlerinin etimolojik
kökenini hazmedemeyenler bir başka açıklama yöntemine baş-
vurmuşlar. Eski Türkçede “Tensiz” deniz anlamına geldiğinden,
Tinur'un zafernâmesini yazan Serafettin Zemdi'ye atıfla kentin
adının bu sözcükten geldiğini öne sürmüşler. Zemdi mi haklı yok-
sa İbni Battuta mı, bilemem. Bildiğim şu ki, inançlarının “ılıklı”
nedeniyle İncil'de eleştirilen Laodikeia halkının Denizli'ye, daha
doğrusu Kaleiçi'ne göçüp Müslüman olduktan sonra da “ılımlı”lık-
larından pek bir şey kaybetmedikleri. Yoksa Arap seyyahı, kentin
kadısının bile Rum cariyelerini fuhuşa zorladığını yazmazdı.

Sabah çok erken horoz sesleriyle uyandım. Bu horozların ötüşü
de cüsseleri kadar heybetli. Bir kara tavuk bulur bulmaz üstüne
çıkmalarından, avluda dolaşırken siyah sürmeli gözleriyle feldir
feldir bakmalarından, keskin balta biçimindeki ibiklerini hoyratça
sallamalarından belli. Tüyleri de rengârenk. Fransa'nın simgesi de
horoz ama, Fransız halkının söz dağarcığında buradaki kadar yer
ettiklerini sanmam. Kendileriyle tanışmadan önce adlarını ezber-
ledim: demirkır, pamukkır, kınalı, al, siyah ve kürklü. Hele bu

“kürklü” tanımına bayıldığımı itiraf etmeliyim. Folklorcular Denizli horozunun sesini, tonuna ve niteliğine göre “ince”, “davudi” ve “kalın” olarak sınıflandırıyorlar. Ötüşleri de, duruşlarına göre “aslan ötüşü”, “kurt ötüşü”, “yiğit ötüşü” ve “pus ötüşü” olarak dörde ayrılıyormuş. Bu ötüşlerden hangisi beni tatlı uykumdan etti bilemeyeceğim, ama horozlar sayesinde yola erkenden koyulduk. Birden Onat Kutlar’ın “Horozlar” adlı o nefis öyküsünü anımsadım. O öyküde horozları uyandırmak için onlar gibi ötmeye başlayan bunak büyükannenin yerinde olmak istemezdim doğrusu.

Anadolu içlerine doğru ilerledikçe bitki örtüsü de değişti. Hava sıcaktı yine, tan yeri ağardıkça mavi dağların heybeti de ortaya çıktı, çıplak kayalar yanarken Acıgöl’ün kıyısına vardık. Adı üstünde, acı sulu bir tuz gölüydü gördüğüm. Elimdeki rehber bu suyun Söğüt Dağları’nın ardındaki Burdur Gölü’nden geldiğini yazıyordu. Birden kışla günlerim düştü aklıma. Burdur Gölü’nün kışladan görünüşünü hayal ettim. Ve izne çıktığımda derin, mavi suyun kıyısında yaptığım gezintileri. O günleri, bir karabasan gibi yaşadığım askerlik dönemini *Sorguda* adlı kitabında anlattım sonradan. Burdur Gölü’nü de betimlemeye çalıştım kendince. Ve çardaklı kahvede oturup ayaklarını çivit rengi suya sokan genç kadınla kışla kaçkını erkeği. Bu kez Acıgöl’ün kıyısında durmadık bile.

Acıgöl’ün suyu çekilmiş, geride bembeyaz bir tuz tabakası kalmuştu. Tuz yataklarının hemen dibinden fişkıran otlakta koyun sürüleri vardı. Ne tuhaf, çocukluğumda Denizli kökenli dedemden dinlediğim bir türkünün ilk dizeleri yankılandı belleğimde:

Kara koyun kara koyun
Sana tuzlar yalattım
Yalattım da ciğerlerini doğrattım.

Bir çoban söylüyordu ve nedense sonu hep kötü bitiyordu bu

türkülerin. Derken engebeler başladı. Ve İç Anadolu'nun singesi kavaklar. "Ah kavaklar! Kavaklar! Acı düştü peşime." Bu kez bir çoban değil Sezen Aksu söylüyordu ama "acı", kadim dostum, Sivas'ta yakılan Metin Altıok'un dizelerinde buluyordu gerçek karşılığını. Yani bu coğrafyada, bu kızgın kayaların ortasındaki Acıgöl'ün acı sularında. Neyse ki Dinar'a vardığımızda bir tatlı suyun, Büyük Menderes'in kaynağında, yöre halkının "su çıkar" diye adlandırdığı mesire yerinde, kestane ve dut ağaçlarının gölgesinde konakladık. Gürül gürül akan suyun bizimle birlikte ama ters yönde, hızını kesmeden devam ettiğini, adı üzerinde "menderesler" oluşturarak ve Lykos ovasını da sulayarak döne dolaşa Ege Denizi'ne kavuştuğunu, kavuşurken de biriktirdiği alüvyonlarla tarıma elverişli, geniş, bereketli topraklardan geçtiğini düşündüm. Menderes adının yakın siyasi tarihimizdeki çağrışımlarınıysa, askeri darbe yapıp bir başbakanı asan demokrasimizi anımsamamak için, düşünmemeyi yeğledim.

Göller yöresinde

ALTIN BİLEZİKLERLE ALTIN SAATLER, GÜMÜŞ TAKILAR VE BİN BİR MÜCEVHERLE DOLU VİTRİNLER. KİM ALIR BUNCA ZİYNETİ, KİMİN GÜCÜ PARASI YETER BELLİ DEĞİL. KUYUMCULARIN YANI SIRA BİR ECZANENİN VİTRİNİNDE TÜM İLAÇLAR KALDIRILMIŞ, YERİNE KAT KAT VİAGRA KUTULARI YIĞILMIŞTI. “GECELERE NAZAR DEĞMESİN!” DİYE YAZIYORDU AFIŞTE. KİM DEMİŞ ANADOLU KENTLERİ, ÖZELLİKLE DE ISPARTA TUTUCUDUR DİYE!

Göller yöresine geldiğimizde görüntü bir kez daha değişti. Biz farkına varmadan engebeli coğrafya daha da yükselmiş, hava serinlemişti. Bu yöre, ülkenin ana yolları üzerinde olmadığından kendi haline bırakılmış, içine kapanmış, giderek kıyıyla bağlarını koparmış izlenimi uyandırıyor. Fazla turist çektiği de söylenemez. Oysa Ağlasun gibi önemli antik kentlerin, Eflatunpınar gibi anıtsal Hitit mirasının beşiği bu bölge, Selçuklu'nun da yıllarca hüküm sürdüğü, iz bıraktığı bir toprak. Toroslar'ın, Akdeniz'e inmeden, bozkırla kıyı arasında aşılmaz bir duvar oluşturmadan önce yükselmeye başladıkları yer.

Önce Isparta'ya uğradık, kentin orta yerindeki heykeliyle ilk bakışta dikkat çeken Süleyman Demirel'in gül kokan kentine. Gençliğimde, kuşağımın tüm “devrimci militanları” gibi ben de az uğraşmadım “Çoban Sülü” nam-ı diğer “Morisson Süleyman”la. Yıllarca başbakanlık yaptı bu ülkede, sonra dokuzuncu cumhurbaşkanı seçildi. İlerlemiş

yaşına karşın, bu son unvanını kullanarak hâlâ gündemde kalmak istiyor. Heykel, köylü çocuğu Süleyman'dan çok her askeri darbede başına giyip gittiği siyah fötr şapkası ve şişman gövdesiyle halk tarafından benimsenen, bizlerinse yıllarca onun deyimleriyle söylemem gerekirse “yürümekle aşınmayan sokaklar”da bağıra çağıra eleştirdiğimiz, Adalet Partisi'nin simgesi kırata atfen “ata birmiş eşekler millet sizden ne bekler!” diyerek aşağıladığımız tipik bir Anadolu siyasetçisi görünümünde. Isparta'da, benzerlerine hemen tüm taşra kentlerinde rastladığımız ikinci sınıf Osmanlı camilerinden başka görülecek fazla bir şey yok, “gül”ün türevlerini saymazsak. Evet bir gül cenneti burası, gül bahçelerinin yanı sıra ürünlerini Fransa'daki Grasse kentine dek ihraç eden bir gül sanayinden de söz etmek mümkün. Gül reçeli, gül suyu, gül yağı, gül lokumu, gül kremi, gül sabunu, güllü seccade ve takkeler, saymakla bitmez. Isparta, Hasan Dede'nin ünlü şiirindeki gibi “Eşrefoğlu al haberi / Bahçe biziz

göl bizdedir” der gibi karşılıyor ziyaretçileri. “Göl ilahisi” de, belki burada yazıldığından, Anadolu’da gölün taşıdığı dinsel ve güncel önemi bakın nasıl dile getiriyor:

Gezerken seyran eyledim
Gördüm sarayı güldür gül
Havada gül, yerde gül,
Taşı toprağı güldür güldür

Gülден kurulmuş bir çadır
İçinde nimeti hazır
Kapıcısı İlyas Hızır
Lale şarabı güldür güldür

Gülден değirmeni döner
Yine gülден gül öğerler
Suyu güldür, çarkı güldür
Bendi pınarı güldür gül

Gülден kurulmuş bir pazar
Göl alırlar gül satarlar
Gülден terazi tutarlar
Alanlar gül satanlar gül

Bu dizelere inat, Isparta çarşısı neredeyse kuyumculardan ibaret. Gerçi başka dükkânlar, Anadolu kentlerinin kaçınılmazları arasında sayabileceğimiz manifaturacılarla kuru yemişçiler, attarlarla peynirciler, tezgâhlarında uyuklayan kunduracılar da var ama, meydan kuyumculara kalmış, gün artık onların günü. Altın bileziklerle altın saatler, gümüş

takılar ve bin bir mücevherle dolu vitrinler. Kim alır bunca ziyneti, kimin gücü parası yeter belli değil. Kuyumcuların yanı sıra bir eczanenin vitrininde tüm ilaçlar kaldırılmış, yerine kat kat Viagra kutuları yığılmıştı. “Gecelere nazar değmesin!” diye yazıyordu afişte. Kim demiş Anadolu kentleri, özellikle de Isparta tutucudur diye! Kuyumcu vitrinleriyle eczanelerde ilaçtan daha çok satılan Viagra ülkemizin refah ve iktidar alanında kat ettiği yolu yeterince gösteriyor sanırım.

Isparta belki sapa bir kent, ama refah içinde yüzdüğü belli. Ne var ki Selçuklu’dan hemen hiçbir iz yok, oysa bu yöre kuzeyden güneye, doğudan batıya İç Anadolu’yu kat eden kervan yolları üzerindeymiş. Kuşkusuz bu nedenle, kentin içinde olmasa bile çevrede kervansaray yıkıntılarına rastlamak mümkün. Selçuklu sultanlarının ünlü yazlık sarayı Kubadabat da pek uzak sayılmaz, ama görülecek fazla bir şey yok orada; sazlıklar ve Beyşehir Gölü’nün sularını kızıla boyayan günbatımından başka. Kâse ve çömlekleri, hayvan motifleriyle süslü o güzelim turkuvaz çinileri, Orta Asya’dan miras göçebe kültürünün inanç ve efsane cümbüşünü yansıtan kurt, tilki, tavşan, at, keçi, tavuskuşu figürlerini görmek için bölgedeki müzeleri gezmek, hatta Konya’ya dek uzanmak gerek. Oraya da gideceğiz gerçi, ama Mevlânâ’yı ziyaret etmek ya da müzeleri dolaşmak amacıyla

değil. Paulus'un izinde Yalvaç'ı görmek, Niğde üzerinden azizin doğduğu kent Tarsus'a ulaşmak için. Konya'yı *Yedi Dervişler*'de yeterince ve kendimce anlatmışım zaten, dolayısıyla Mevlânâ ve Şems'in kenti, sema dönen dervişler beldesi, bu kez yalnızca bir uğrak, diyeceğim, varılması gereken bir menzil değil.

Eğirdir'e doğru inerken sağdaki sarp kayanın yamacında Komando Eğitim Kışlası'nı gördüm. Çıplak tepeye kocaman, beyaz harflerle, kırmızı beyaz Türk bayrağının altına KOMANDOYUZ GÜÇLÜYÜZ HAZIRIZ yazılmıştı. Oysa güçten, savaştan, vurup kırmadan kırıp dökmeden uzakta, pırıl pırıl gökyüzünün altında masmavi ve göz alabildiğine uzanıyordu göl. O da, İznik Gölü gibi, dağların içinde ve Selçuk çinileri gibi turkuvaz rengindeydi.

Beyşehir Batı Toroslar arasında yer alan çukur alanda, gölün kıyısı boyunca sıralanan çirkin yapılardan ibaret bir kent. Çoğunluğunu Üç Ok boyundan Türkmenlerin oluşturduğu göçebeler tarafından eski ve harap Karallia'nın üzerine kurulmuş. Bu nedenle uzun süre Viranşehir diye anılmış bugünkü adını almadan önce. Öyle "viran" bir görünümü yok ama, pek fazla "namur" da sayılmaz. Ne var ki buraya yalnızca Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii'ni görmek için bile gelmeye değer.

İçerikent denilen eski mahallenin yıkılmaya yüz tutmuş, bazıları terk edilmiş harap evlerinin tam karşısında cami, göle beş on metre uzaklıkta. Taş duvarları, tek minaresi, yanındaki bedesten ve medresesiyle, içinde Seyfettin Eşrefoğlu ailesinin sandukalarını barındıran kümbet biçimindeki türbeleriyle, yapıldığı 1299 tarihinden beri bir külliye olarak hâlâ ayakta. Bu uzun ömrünü, kiremit döşeli düz çatıyı tutan sedir ağacından direklere borçlu. Her biri Toroslar'dan kesilip Beyşehir Gölü'nün sularında altı ay bekletildikten sonra buraya getirilip yerleştirilen tam kırk sekiz ahşap direk, taş sütunlar kadar sağlam görünüyor. Başlıkları özenle oyulup allı yeşil boyanmış, tavanın ortasında camla kaplı ama yapıldığı dönemde herhalde

açık olan bir “aydınlık feneri” var, onun altındaysa “karlık” denilen bir çukur. Bu çukurda toplanan kar suları ahşap sütunların nemli kalmasını, dolayısıyla kuruyup çürümeden yüzyıllardır böyle sağlam olmalarını sağlıyor. Mihrapta Nâzım Hikmet’in *Şeyh Bedreddin Destanı*’nda yazdığı gibi “Kütahyalı Çiniler” masmavi parıldamakta. Minber’e gelince, “kurdekârî” denilen teknikle tutkalsız ve çivisiz yapılan bu ceviz ağacından anıt, geometrik biçimleri ve bitkisel bezmeleriyle gerçek bir başyapıt. Üzerinde Allah, Muhammed ve dört halifenin adları yazılı. Magrip’den Maş-rik’e, Anadolu’dan Balkanlar’a çok cami gördüm şu göçebe yaşamımda, ama Eşrefoğlu Camii’nin bir benzerine rastlamadım.

Gölün kıyısındaki Beyşehir Öğretmenler Evi’nde konakladık. Odamın balkonundan ayışığında göle yansıyan, suda yavaşça kıpırdayan iki gölge görür gibi oldum. Ve her okuyuşumda değişik bir tat aldığım, yıllar önce beni derinden etkileyen, Sabahattin Ali’nin “Arap Hayri” adlı öyküsü düştü aklıma. Öykü şu satırlarla başlar: “Mektep kitaplarındaki haritalarda bir insan eli kadar küçük görünen Anadolu, çeşit çeşit birbirine benzemez insanlarla doludur, öbek öbek kasabacıklar, kendi içlerine kapanmış birer küçük dünyadır.”

O zamandan, yani 1930’lu yıllardan bu yana pek fazla değiştiği söylenemez Beyşehir’in. Yine tozlu sokaklar, temizlikten nasibini alma-

muş esnaf lokantaları, gariplerin indiği harap oteller. Ve eşrafın uğrak yeri lokallerle garnizon. Ve belki hâlâ, Sabahattin Ali’nin yazdığı gibi, “bu dorunuş sanılan hayatın da büyük dalgaları, şehirlerdekine nazaran daha az aktörce, daha çıplak ve içten ihtirasları, daha sarsıcı maceraları” vardır.

Bu öyküde yazar Beyşehir’de ayakkabı boyacılığı yapan, esmer ve çelimsiz bir delikanlının içindeki aşk fırtınasını ne güzel dile getirir! Anadolu’nun en ücra kentlerinden birini olağanüstü bir gözlem gücüyle betimledikten sonra buraya gelen tuluat tiyatrosunun yarı fahişe baş oyuncusu Adalet’e yöneltir bakışlarını. Adalet’e gizliden sevda-lanan Arap Hayri’nin bir işret gecesinde onu nasıl kucağında sızdığı bir sarhoşun kollarından alıp kaçırdığını, sonra da birlikte gölün karanlık sularında kaybolduklarını anlatır. Bir ayakkabı boyacısından hiç de beklenmeyecek bu davranış, romantik bir edim değildir yalnızca, sessiz bir dramın da ifade-sidir. Beyşehir’in Arap Hayri’ninki gibi nice bilinmeyen, kimsenin duymadığı dramlara, acı alınyazılarına tanık olduğunu düşündüm. Yazarlarımız bu tür olaylarla, bir köşede kalmış, unutulmuş coğrafyalarda olup bitenlerle pek ilgilenmiyorlar artık. Anadolu da, büyük kentler gibi çok değişti kuşkusuz, ama Anadolu insanının iç dünyasının aynı hızla değiştiğini söyleyebilir miyiz?

Yol arkadaşım Paulus

KÖYÜN KAHVESİNE OTURUP BİR ÇAY SÖYLEDİM, SONRA DA
BAKKALDAN BİR GAZETE İSTEDİM. ÇEMBER SAKALLI, TAKKELİ
BAKKAL GAZETİYİ OKUMAK İÇİN Mİ YOKSA PAKET YAPMAK İÇİN
Mİ İSTEDİĞİMİ SORDU ÖNCE, SONRA DA BURADA GAZETE
SATILMADIĞINI
BELİRTMEK
GEREĞİNİ DUYDU.
MÜBADELEDEN,
YANI 1924'TEN
ÖNCE YOLUM
SİLLE'YE
DÜŞSEYDİ
BAKKALDAN AYNI
KARŞILIĞI
ALMAZDIM
HERHALDE.

Yalvaç, adının yol açtığı çağrışımın aksine, "peygamber diyarı" bir kent görünümünde değil, kavakların gölgelediği, modern, temiz bir kasaba, Isparta'nın ilçeleri arasında kuşkusuz en ünlüsü. Bunda Hristiyanlık tarihi açısından taşıdığı önemin de payı var elbette, ama adını, buraya gelmeden önce berüm de sandığım gibi Aziz Paulus'un serüvenlerinden almıyor. Paulus, Barnabas eşliğinde o zamanki adıyla Pisidia Antiokheia'ya gelmiş evet, Bafos'ta başlayıp Anadolu'da süren ilk misyoner yolculuğu sırasında Kıbrıs'tan bindiği gemiyle Antalya'da karaya çıkıp Perge üzerinden İç Anadolu'nun dağlarla çevrili bu kurak, sert iklimli coğrafyasına dek ulaşmış. Hem de Toroslar'ı aşarken kurda kuşa yem olmak, yol kesen haydutların elinde can vermek pahasına. Strabon'un da

dediği gibi “aşılmaz”, sarp kayalıkların ötesindeki “giden gelmez dağı”nı da ardında bırakıp ayak basmış yöreye. Ama Yalvaç adı onun burada bıraktığı izlerden değil, çok daha sonraları buraya yerleşen Oğuzlar’ın bir boyundan geliyor. Yine de, türküler hariç hemen hiçbir miras bırakmayan göçebe Oğuz kültürüne oranla antik kentin hâlâ ayakta duran yapıları çok daha etkileyici. Bu nedenle kent merkezinde fazla oyalanmadan, belediyenin “medar-ı iftihar” porselen anıtına (turkuvaz rengi, devasa bir ibrikle fincandan ibaret!) bir göz attıktan sonra kuzeydeki tepeye serpilmiş yıkıntıların arasında aldık soluğu. Bir süre servilerin gölgesinde dinlenip eğitime çıkmış askerler gibi araziye dağıldık. Uzakta, zirveleri hâlâ karlı Karakuş ve Sultan dağları, daha yakında Roma su kemerleri ve bir zamanlar yörenin en görkemli kentlerinden biri olan Pisidia Antiokheia’dan kalanlar vardı. Yani, tüm antik Anadolu kentlerinde rastlayabileceğiniz sütunlu bir cadde, tapınak kalıntıları, hamam ve çeşmeler, duvarlar, bir de tiyatro. Ama ancak burada görebileceğiniz çok büyük bir kilisenin, bazilika biçiminde inşa edilmiş ve Paulus’un vaaz verdiği eski kilisenin taban mozaikleriyle nasılsa ayakta kalabilmiş sütunlu duvarlarından biri de vardı.

Aslında bu kilisede değil, bir zamanlar onun yerinde yükselen havrada Yahudilere “Sevinçli Haber”i vermiş Paulus. Ona “haberci” demeleri bu nedenle olsa gerek. Kendisinin de içinden çıktığı Yahudi topluluğunu, kıyamet gününden önce Mesih’in ölüler arasından dirilip yeryüzüne döneceğini söyleyerek Hristiyan dinine davet etmiş, İsa öğretisini kucaklarsa, bu dünyada olmasa bile öteki dünyada kurtulacaklarını müjdelemiş. Ne var ki, putperestlerin bu yeni inanca gösterdikleri ilgiyi kıskanan Yahudiler havradan kovmuşlar onu, bunun üzerine yine yollara düşen aziz, dünyanın en uzak köşesine dek ulaşarak Yahudilere değil Anadolu coğrafyasının tüm uluslarına seslenme kararı almış. *Resullerin İşleri*’nde bu karar şöyle dile getiriliyor:

BELKİ AZİZ
PAULUS
UĞRAMIŞTI
BURAYA, YOKSUL
HALKA KURTULUŞ
HABERİNİ
İLETMİŞTİ AMA,
HERHALDE İSA'NIN
YOLU DÜŞMEMİŞTİ
KAYALIK KÖYÜ'NE.
ÇOCUKLAR YARIM
ASIR ÖNCESİNDEKİ
GİBİ DONSUZ VE
CILIZ, KÖYLÜLER
DİZ BOYU
YOKSULLUK
İÇİNDEYDİLER. VE
HAYVANLARIYLA
ÖYLESİNE HAŞIR
NEŞİRDİLER Kİ,
BİZİ TANIMADILAR
BİLE.

"Ve Paulus ile Barnabas cesaretle konuşup dediler: 'Allah'ın sözü-
nün önce size söylenmesi gerekiyordu; ama siz onu kendinizden
itip attığınıza ve kendinizin sonsuz hayata layık olmadığınızı hük-
mettiğinize göre, işte, biz uluslara dönüyoruz.' (...) Ve uluslar
bunu işitince sevindiler ve Rabb'in sözünü yücelttiler; ve sonsuz
hayata tayin olunanların hepsi iman etti. Ve Rabb'in sözü bütün
memlekette yayıldı."

Burada söz konusu memleketin Anadolu toprakları olduğunu
düşünürsek bıkmadan, usanmadan, yorulmadan, her türlü güçlü-
ğe katlanarak ve bu arada çalışmayı da ihmal etmeden yani keçi
kılından çadır dokuyarak yol tepen Tarsus doğumlu Paulus'un,
saçları önden dökülmüş kel başı, kederli bakışları ve abanoz ren-
gi sakalıyla neden yörenin tüm duvar fresklerinde ve mozaikle-
rinde tasvir edildiğini daha iyi anlarız. Ama aslında kalıcı olan ne
bu tasvirler ne de yapılar. Kalıcı olan söz. Yalvaç'ta bugün Aziz
Paulus Bazilikası'ndan, bir duvar hariç hemen hiçbir şey kalma-
mış ayakta, zamana taş yenilmiş, söz değil. Söz dün söylenmiş
olsa da, yazıya geçtiği için bugüne ulaşabilmiş, oysa taş direne-
memiş zamana. Bunu yol arkadaşım Paulus'un izini sürerken
yalnızca burada, çevredeki çıplak tepelere ve yakıcı güneşe inat
aşağıda yeşillikler içinde yayılıp uzanan Yalvaç'ta değil, bir gece
Konya'da konakladıktan sonra ertesi gün Seydişehir yolundan
Kayalık köyüne saptığımızda da fark ettim.

Aslında Kilistra'ydı menzilimiz, orada bir süre durup kayaların
içine oyulmuş küçük kiliseleri, Paulus'un kent halkı tarafından
taşlandıktan sonra öldü sanılarak bir kavağın gölgesine bırakıldı-
ğı koyağı, vakit kalırsa Kazdağı çobanlarından dinlediğimiz Sarı
Kız efsanesinin Kilistra versiyonunu keşfedecektik. Ama öngör-
düğümüz gibi olmadı. Nasılsa yitirdik yolumuzu, derken tozları
kaldırarak bir patıkaya, oradan bir başka yola saptık. Ve ine çıkı
Kayalık Köyü'nün orta yerinde bulduk kendimizi. Yol burada bit-

ti. Dünyanın ucuna gelmiştik sanki, daha öteye gidemezdik. Çaresiz geri döndük. Kayalık Köyü halkı, buradan az ötedeki Çatalhöyük'te dokuz bin yıl önce insanlar nasıl yaşıyordularsa, derme çatma kerpiç evlerinde öyle yaşıyorlardı. Mahmut Makal'ın *Bizim Köy*'ünü anımsadım, doğduğum yıllarda Kayseri'nin Demirci köyünde yaşayanları. Mahmut Makal'ın gerçekçi bir bakışla anlattığı kendi köylülerini. Carlo Levi'nin *İsa Bu Köye Uğramadı* adlı kitabında betimlediği ve *Atlas* dergisine bir röportaj yapmak amacıyla bizzat gidip gördüğüm İtalya'nın güneyindeki Aliano'yu da anımsadım. Belki Aziz Paulus uğramıştı buraya, yoksul halka kurtuluş haberini iletmışti ama, herhalde İsa'nın yolu düşmemişti Kayalık Köyü'ne. Çocuklar yarım asır öncesindeki gibi donsuz ve cılız, köylüler diz boyu yoksulluk içindeydiler. Ve hayvanlarıyla öylesine haşır neşir diler ki, bizi tanımadılar bile.

Kilistra, günümüzdeki adıyla Gökyurt, küçük bir Kapadokya görünümünde. Köy, sırtını yamaca vermiş taş evlerden ibaret, oysa Paulus'un buraya gelip öleyazdığı çağda halk, kentin ileri gelenleri de dahil kayaların içine oydukları evlerde oturuyor, soylularını höyüklere, sıradan ölülerini kaya mezarlarına gömüyorlardı. Düşman bir ordunun askerleri gibi yan yana dizili bu kayalar başka bir gezegenden gelip buraya kök salmışlar gibi ürkütücüydüler. "Kaya Efsanesi"nde olduğu gibi bir evliya emir verse saldırmaya hazır dılar. Paulus, Kilistra'da bir hastayı dokunarak iyileştirince halk onun ve yoldaşı Barnabas'ın yeryüzüne inmiş tanrılar olduklarına kanaat getirmiş ve konukseverliğini tıpkı daha önce anlattığım "Philemon ile Baukis" efsanesinde olduğu gibi, bu yeni tanrılardan esirgememiş. Ama İsa Mesih'in habercileri giysilerini parçalayarak Zeus ve Hermes gibi tanrı değil birer kul olduklarını ispat etmişler. Ve peşlerine düşüp Konya'dan gelen düşmanlarının huşnuna uğramışlar burada.

Kilistra'da tarih boyunca olup bitenleri düşündüm. Yani, saklı kentlerin insanlarını. İnanç ve baskıyı. Ölümü, evet cennetten kovulduktan

sonra salgın bir hastalık gibi yeryüzüne inen ölümlü insanoğlunun hemcinslerine yaptıklarını. Ve Konya'da, adı kadar alçakgönüllü Balıkçılar Otel'i'nin terasında Mevlânâ'nın türbesine karşı demlenir, "Konya'da Sanrı"yı yazdığım günleri yad ederken, aşağıda alanı fır dönen belediye otobüslerine yazılmış sözleri anımsadım: "Başkalarının kusurlarını örtmede gece gibi ol." "Alçakgönüllülükte toprak gibi ol." "Cömertlik ve fedakârlıkta akarsu gibi ol." "Öfke ve sabırda ölü gibi ol." Mevlânâ'nın hoşgörü ve dayanışma üzerine kurulu felsefesini dile getiren bu sözler Konya belediye otobüsleri gibi dönüp duruyordu zihnimde. Ertesi gün, Kilistra'dan sonra bu otobüslerden biriyle kaderin sillesini yemiş bir başka köye, adı üstünde Sille'ye gideceğimi henüz bilmiyordum.

Sille Konya'nın biraz dışında, kıraç tepelerle çevrili sivri kayaların dibindeki küçük koyakta akan derenin kıyısına kurulmuş çok eski bir yerleşim merkezi. Tarihi İÖ 6000'e dek gidiyor, adıyla Yunancada coşkun su anlamındaki "elenos" sözcüğünden kaynaklanıyor. Türkçedeki "sille"yle bir ilgisi yok anlayacağımız, ama Türkçe konuşan Ortodokslardan, yani Karamanlılardan oluşan halkının mübadelede göçe zorlandıkları düşünülürse, ona bu sıfatı da yakıştırabiliriz.

Coşkun'sudan en küçük iz yoktu Sille'ye geldiğimde, dere kurumuştur. Bir keçi sürüsü otliyordu taş köprü'nün altında. Kaya kiliselerini, duvar fresklerinin aşınıp döküldüğü bu en eski ibadet yerleriyle Selçuklulardan kalma taş köprüyü gördükten sonra, ünü Paris'e dek gelen Ak Manastır'ı (Hagios Khariton) da ziyaret etmek istedim. Bu manastıra Mevlevi dervişlerin çok sık uğradıklarını biliyordum. Askeri alan içinde kaldığı için bunun mümkün olamayacağını söylediler. Böylesine önemli bir tarihsel mirasın koruma altına alınması gerekirken askere bırakılması anlaşılır gibi değil. Buna karşılık köyün içindeki eski Bizans kilisesi ziyarete açık. Kubbesi çökmüş de olsa yuvarlak ve oval pencereleri, taş kapısıyla ilginç bir görünüşü var. Girişte, Aziz Yorgo'nun ejderi öldürüşünü tasvir eden iki küçük

freskin arasındaki Rumca kitabede şunlar yazılı:

“327 tarihinde bu şerif kilisemiz Ayia Eleni Mihail Arhan Kolos ismine kuruldu. Temeli, halen kilisenizin üçüncü tamiri, şevketli Sultan Mahmut efendimiz ihsan eyledi emri. Epit Ropos Sarraf Hacı İlyâ oldu teknil nazırı. Mihail Arhan Kolos'un şefaati ile Hak-tealâ imdat edenlere ve zahmet çekenlere verecek ecir.”

Haktealâ, Türkçe konuşan, ne var ki Müslüman olmayan Sille halkının yüzyıllardır yaşadıkları bu topraklardan tanınmadıkları, dilini bilmedikleri, düşlerinde bile görmedikleri bir başka ülkeye gönderilmelerini önleyemedi ne yazık ki.

Köyün kahvesine oturup bir çay söyledim, sonra da bakkaldan bir gazete istedim. Çember sakallı, takkeli bakkal gazeteyi okumak için mi yoksa paket yapmak için mi istediğini sordu önce, sonra da burada gazete satılmadığını belirtmek gereğini duydu. Mübadeleden, yani 1924'ten önce yolum Sille'ye düşseydi bakkaldan aynı karşılığı almazdım herhalde.

*K*ürtüncü
Yusuf
Usta,
İncesu
ve
Erciyes'in
yörükleri

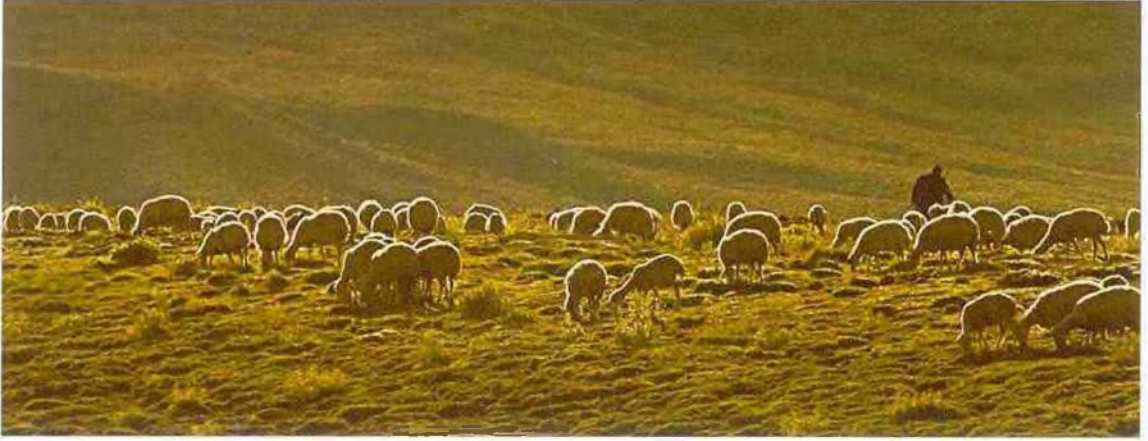
KÜRTÜNCÜ
HACI.YUSUFUN
YERİ

24

MI SEN O

Çi ve D

KÜRTÜNCÜ YUSUF USTA'YI İŞTE BU ÇARŞIDA TANIDIM.
BİN BİR EMEK, GÖZ NURUYLA YAPTIĞI SEMERLERİYLE
ÜN SALMIŞTI BÖLGEDE,
NE VAR Kİ MÜŞTERİLER
GİDEREK AZALMIŞTI.
ATA EŞEĞE
BİNEN
KALMAMIŞTI
PEK, GÜN
OTOMOBİLE
BİNENLERİN
GÜNÜYDÜ.

Kitle turizminin merkezi Kapadokya'nın biraz dışında, pek kimse-
nin uğramadığı güzel bir kasaba İncesu. Mübadeleden önce bura-
da yaşayan Rumlar sayesinde daha mamur, biraz daha canlıymış,
şimdiyse içine kapalı, sessiz, başında esen kavak yellerine karşın
hüzünlü bir hali var. Adından da anlaşılacağı gibi içinden bir su
geçiyor, küçük bir dere. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 1661'de
yaptırdığı Cami-i Kebir ve han bu ticra kasabanın görülmeye değer
tarihsel yapıları. Bir de kervansarayı var, kırmızı taş duvarları,
geniş iç avlusu, yan yana sıralanmış "kişiye özel" şömineleriyle
oldukça iyi onarılmış. Sırtını kervansarayın duvarına yaslamış dük-
kânlar, avuç içi kadar bir göz odadan ibaret. Çoğu kapalı zaten,
bir zaman Osmanlı'nın yöredeki en büyük alışveriş merkezi olan
çarşı yıkıldı yıkılacak gibi duruyor.

Kürtüncü Yusuf Usta'yı (Yusuf Kocataş) işte bu çarşıda tanıdım. Bin bir emek, göz nuruyla yaptığı semerleriyle ün salmıştı bölgede, ne var ki müşteriler giderek azalmıştı. Ata eşeğe binen kalmamıştı pek, gün otomobile binenlerin günüydü. Çağ değişmiş devran dönmüştü. Ne fayton kalmıştı ne yaylı araba. Yine de yılmadan, umutsuzluğa kapılmadan, şevkle, özenle baba mesleğini sürdürmeye uğraşıyordu Yusuf Usta. Yaptığı semerler belki binek hayvanlarına vurulmuyordu ama, turistler sayesinde Avrupa'ya dek gidiyor, oranın zengin salonlarını süslüyordu. Çarşıdaki diğer dükkânlar gibi penceresiz, tek göz odadan ibaretti Yusuf Usta'nın dükkânı da. Belki biraz karanlıktı ama, yazın serin kışın sıcak oluyordu. Sobayla ısıtması da kolaydı. Ustayla orada sanatı üzerine konuştuk, dertleştik, karşılıklı birer sigara yakıp dükkânı dumana boğduk. Duvarda "Kıl şefaât ya Muhammed Mustafa" ibaresinin altında şu dörtlük yazılıydı:

Hak kulundan intikamı kul eliyle alır
İlahi hakkı bilmeyenler onu kul yaptı sanır
Cümle eşya halikindir, kul eliyle işlenir,
Enuri bari olmadıkça sarına bir çöp depreşir

Mevlânâ da *Mesnevi*'de bayrağı dalgalandıranın rüzgâr olduğunu, nakışın değil nakkaşın önemini dile getirmiyor muydu? Tasavvuf-taki "Vahdet-i Vücut" felsefesini kendine göre bu dörtlükle ifade etmeye çalışmıştı usta. Fütüvvet'ten gelen bir esinle işlediği birbiri-nden güzel eğերlerin gerçekte Allah'ın inayetiyle gerçekleştiğini söylemek istemişti. Ona Sait Faik'in ağzından şöyle seslenmek geldi içinden:

"Carum Yusuf Ustam! Ellerinden hürmetle öperim. Biz de bir zena-at ehliyiz: Yazı yazıyoruz. Ne sana, ne kilimleri dokuyan ellere, ne yazmaları boyayanlara, ne kalıpları dökenlere, ne çeşmi bülbülleri

ERCIYES'İN
ETEKLERİ
BOYUNCA
İLERLEDİK.
DAĞ TÜM
HEYBETİYLE
DİKİLİYORDU
KARŞIMIZDA,
GÜNEŞE KARŞIN
DORUKLARI HÂLÂ
KARLIYDI,
YAMAÇLARIYSA
YEMYEŞİL.
YAYLALARI
DÜŞLÜYOR,
ORALARDA ARTIK
KONAR
GÖÇERLERİN
DEĞİL
KAYAKÇILARIN
DOLAŞTIĞINI,
VARLIKLI
KESİMİN LÜKS
OTELLERDE KİŞİ
VE KAR SEFASI
SÜRDÜĞÜNÜ
TAHMİN
EDEBİLİYORDUM.

üfleyenlere saygı duyduk. Saygı duymadık da ne oldu? Dünyayı birbirine kattık işte... Sofralarımızı, kapılarımızı, gönlümüzü kapadık. Kapadık da ne ettik? Dünyayı birbirine kattık."

Yusuf Usta'dan bir de güzel hikâye dinledim, bir evliya efsanesi, ister inanın ister inanmayın benden aktarması:

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Bağdat seferi sırasında yaptırmış Cami-i Kebir'i, içini de bir güzel döşeyip süslenmiş. Çevre köylerden tüm şeyhler, ermişler, keramet ehli ulular cuma namazı için artık buraya gelmeye başlamışlar. Kerametlerini birbirlerine göstermek için de yarışmışlar. Biri dağdan kurdu çağırıp onun üstünde gelirmiş namaza, bir diğeri ayınun. Bir başkası da, Geyikli Baba gibi, çatal boynuzlu bir geyiğin. Ama içlerinde bir ulu kişi varmış ki, o kayalara emredip, cansız duvarı yürüten Hacı Bektaş-ı Velî'den mülhem, kayaların üzerinde gelirmiş. Cemaat bir de bakarmış ki evliyayı taşıyan kaya eğer biçimini almış.

Başka efsaneler de dinledim ustadan. Sohbet, tavşan karu çayların eşliğinde öylesine koyulaşmıştı ki, akşamın indiğini fark etmedim. Yusuf Kocataş'a veda edip dışarıya çıktığımda kervansarayın iç avlusunda buldum kendimi. Ortalıktan el ayak çekilmiş, çocukluğumda şokaktan evlere dağılırken söylediğimiz gibi "evli evine köylü köyüne evi olmayan sığan deliğine" gizlenmişti. Bomboştu karanlık avlu. Evsiz barksızları, kervansaraylarda, han odalarında geceleyen garip yolcuları düşündüm. Ve Faruk Nafiz Çamlıbel'in çoğunuzun ezbere bildiği dizeleri geldi aklıma:

Uzun bir yolculuktan sonra İncesu'daydık,
Bir handa, yorgun artık, tatlı bir uykudaydık
Ey köyleri hududa bağlayan yash yollar,
Dönmeyen yolculara ağlayan yash yollar!
Ey garip çizgilerle dolu han duvarları
Ey hanların gönlümü sızlatan duvarları

Şair, Maraşlı Şeyhoğlu'nun acı öyküsünü burada, şimdi odalarında hiç kimsenin, tek bir garibin bile barınmadığı bu hanın duvarlarındaki yazılardan öğrenmiş, yeni kuşaklara bir yol türküsü biçiminde aktarmıştı.

Garibim, nânuma Kerem diyorlar
Aslı'mı el alnuş harem diyorlar
Hastayım derdime verem diyorlar
Maraşlı Şeyhoğlu Satılmışım ben

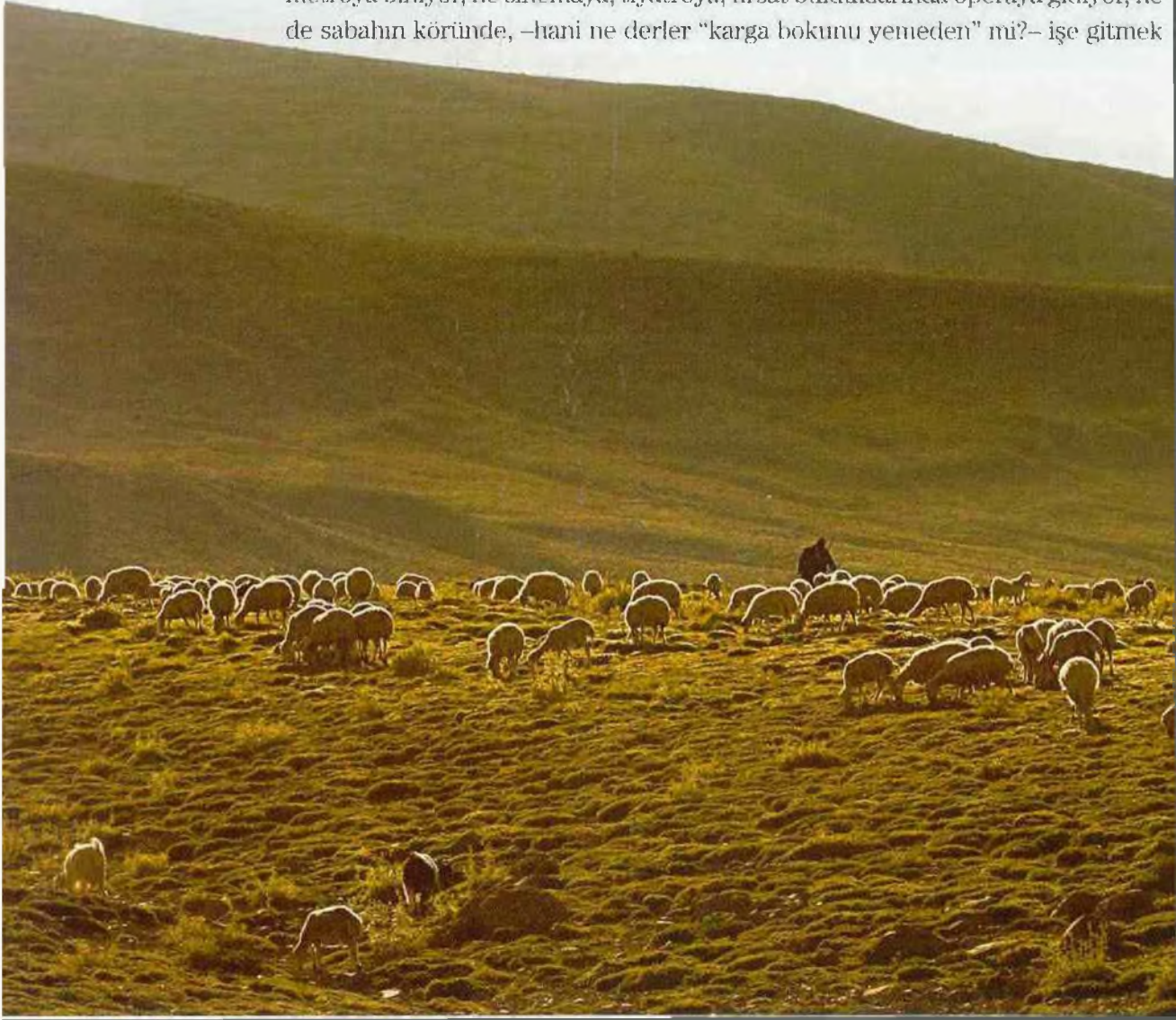
Seyhoğlu Satılmış yorgun argın iner bu hana, içindeki yangının alevini kirli duvarlara yansıtıktan sonra ölü çıkar iki kapılı kervansaraydan. Ben girdiğim kapıdan çıktım çok şükür, ama hayat da bir kervansaray değil mi, ön kapısından girilip arka kapısından çıkılan?

Ertesi gün Incesu'dan ayrıldıktan sonra Erciyes'in etekleri boyunca ilerledik. Dağ tüm heybetiyle dikiliyordu karşınızda, güneşe karşı dorukları hâlâ karlıydı, yamaçlarıysa yemyeşil. Yaylaları düşüyor, oralarda artık konar göçerlerin değil kayakçıların dolaştığını, varlıklı kesimin lüks otellerde kış ve kar sefası sürdüğünü tahmin edebiliyordum. Erciyes'e tırmanmaya başladığımızda yanılmadığımı anladım. Ama kayak istasyonlarıyla otelleri geride bırakıp daha yükseklerle çıktığımızda, keçi kılından olmasa da içinden soba boruları çıkan çadırlarını yolun kenarına kurmuş bir obaya rastladık.

Develi yakınlarındaki bir köyden kalkıp sürüleri ve tüm ev halkıyla konmuşlardı bu yaylaya. İki üç aylığına geliyorlarmış her yaz ve Kayseri valiliğine tam bir buçuk milyar kira ödüyorlarmış. Gece üşüdükleri için çadırda soba yaktıklarını söyledi oba reisi. Hali vakti yerinde biri-

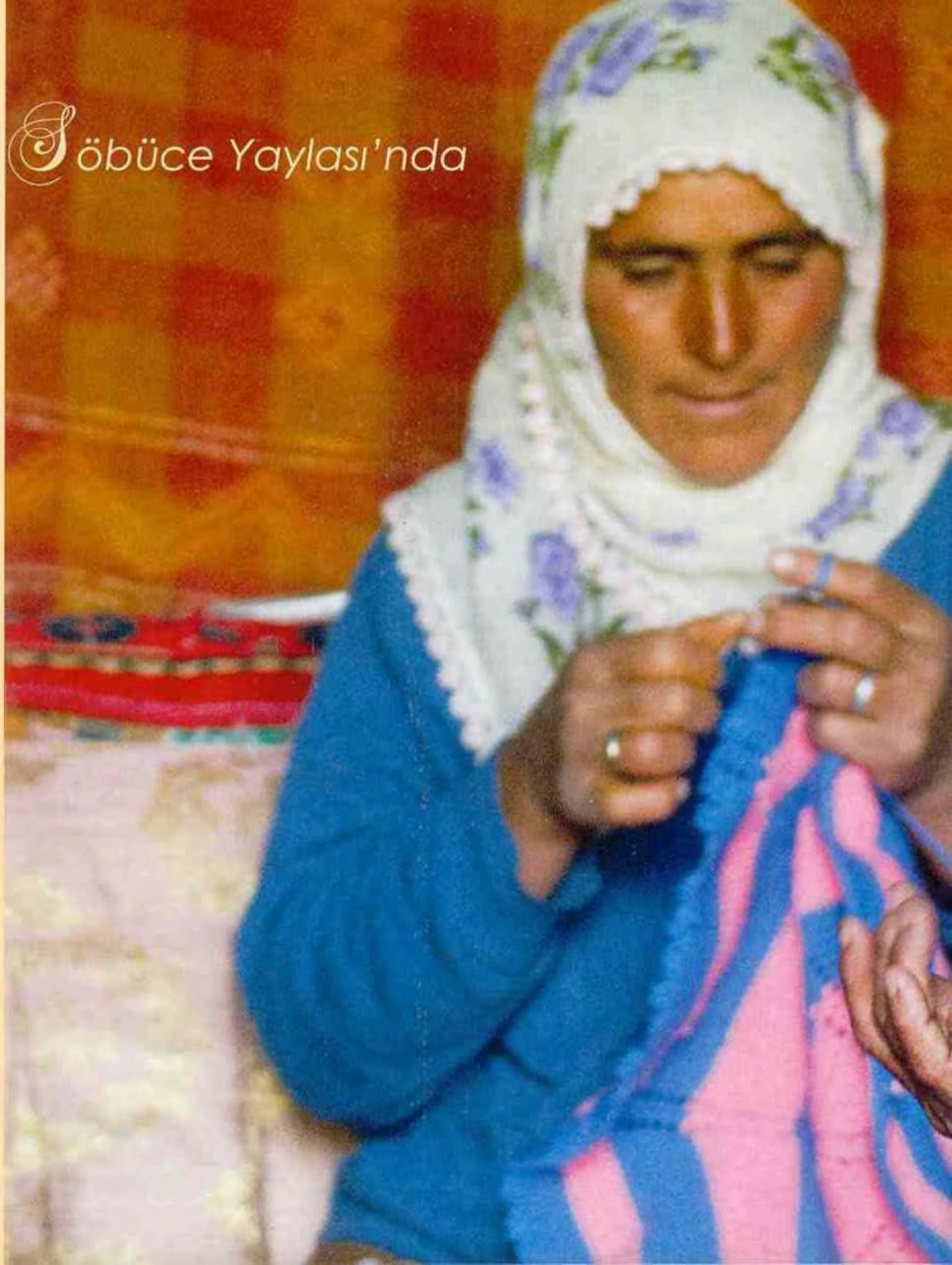
ne benziyordu ve hâlâ ataları gibi konuksever, güleç yüzlüydü. Ayran ikram etti önce, sonra ailesiyle tanıştık. Orada, günbatımında, sarp yamaçlardan esmeye başlayan soğuk rüzgârda üşürken Yusuf Usta'nın yaptığı semerlerden birinin üzerine oturup eşeğe bineceğimi, kangal köpeklerle çocukların eşliğinde, yayılan sürünün peşine düşeceğimi bilemezdim elbette. Tavuklar da vardı çadırların arasında dolaşan, uysal oğlaklarla kuzular da. Bu yarı göçebe yaşamı sürdüren, tek geçim kaynakları hayvancılık olan insanlar bizim gibi ne metroya biniyor, ne sinemaya, tiyatroya, fırsat bulduklarında operaya gidiyor, ne de sabahın köründe, -hani ne derler "karga bokunu yemeden" mı?- işe gitmek

için sokaklara dökölüyorlardı. Dar odalardan, cam ve elik yığını gökdelenlerden de nasiplerini almamışlardı. Belki köyle yayla arasında sıkışıp kalmışlardı onlar da, ama mutluydular. Rüzgârın, mevsimlerin, koyun ve keçilerin huyunu biliyor, bizim çoktan unuttuğumuz bir dilden, doğanın dilinden anlıyorlardı. Bir halk ozanının deyişiyile “Erciyes’i seyreylemekle” kalmadım bu yolculukta, “yücesine çıkıp seyran da eyledim”. Aşağıda Cumhurbaşkanımız Abdullah Gül’ün kenti Kayseri yeni palazlanmaya başlayan sanayi burjuvazisinin oturduğu lüks konutları, Selçuklu kümbetlerinin arasından yükselen modern yapıları, geniş ve modern caddeleriyle ovaya doğru yayılıp büyüyordu. Yakında konar göçerler de kente yerleşir, kurda kuşa, bir de kayakılara kalır bu yayla diye düşündüm. Ve yıllarca önce bir başka yaylaya, Toroslar’daki Söbüce Yaylası’na yaptığım bir başka yolculuğun izlenimlerini paylaşmak istedim sizlerle.

Söbüce Yaylası'nda

AĞZI KÖPÜKLÜ, DİZİ TOKURDAKLI DEVELER YOK ARTIK. YALNIZCA KARA
ÇADIRLARIN İÇİNİ DEĞİL AVRUPA KENTLERİNDE EVLERİN DUVARLARINI
SÜSLEYEN YÖRÜK KİLİMLERİNDE DEVE MOTİFLERİ HÂLÂ VAR AMA.
HER BİRİNDE AL, YEŞİL ÇİÇEKLER AÇAN, ÇAYIRLAR GÖVEREN, MOR,
MAVİ DENİZLER KIPIRDAYAN

BU KİLİMLERDE
GEOMETRİK
BİÇİMLERE
DÖNÜŞMÜŞ DEVE
MOTİFLERİNİ
AYIRT EDEBİLMEK
İÇİN BAKMAK
YETERLİ
OLMUYOR.

“İlk cenure toprağa düşer düşmez hayvanlarda bir kıpırtıdır başlar”
diyor Hüseyin, “develer sabırsızlanır, atlar kulaklarını diker, keçi
ve koyunlarda bir telaş gözlenir.”

Antalya’dan yola çıkalı henüz bir saat bile olmadı ama yayla
heyecanı sardı hepimizi. Burdur yolunda bir Mercedes’in içinde
üç kişiyiz. Yeni Osmanlı aşiretinden Kepez Belediye Başkanı İsa
Akdemir’in şoförü Hüseyin, Mephisto Kitabevi’nin sahibi Abidin
Aydın ve ben.

“Mal yayılmak, yörük yaylamak ister” diye devam ediyor Hüseyin,
“ama eski göçlerin tadı kalmadı artık.” Düz ovada ilerliyoruz. Ne

ilerlemesi, kanatlanmış uçuyoruz! Hüseyin yakışıklı bir yörük delikanlısı ve Mercedes'i kullanmaktan son derece memnun. Solumuzda Akdeniz'e dindik inen, sivri doruklu Beydağları, sağınızda sıcakta dalga dalga yayılan tarlalar. Kocaman yapraklı kürek yemişlerinin dibinde bile gölgeler uzamıyor henüz. Palmiyeli asfalt caddele-ri, betonlaşmış kıyıları, lüks otelleri, otellerin yüzme havuzlarında güneşlenen 'üstsüz' turistleriyle Antalya'yı arkanızda bıraktık; önümüzdeyse çıplak, boz tepeler giderek çoğalıyor. Hüseyin'e bakıyorum bir ara. Dikkatini yola vermiş, tüm arabaları sollamakta. Otuz, bilemedin kırk yıl önce doğsaydı böyle direksiyon başında değil göç yolunda, ala çuval ve fardalarla süslenmiş bir deve katarını çekiyor olacaktı. Önden giden devenin boynundaki hatap çanlarıyla geriden gelenlerin güldürek ve zillerine uyduracaktı adımlarını. İpek kuşak takınmış üç etekli kızların çağırdığı boğaz havalarını dinleyecek, her konakta ayrı pınardan su içecekti. Kara şalvar, mor çuha cepken giyecekti belki, kıratı koşturduğunda hayvan kulaklarını kısıp düz ovada yılan gibi akacaktı. Şimdi sol yanında direksiyon sallıyor. Ve dillere destan olmuş yörük göçlerini anlatıyor bana:

"Hidrellezden hemen sonra Söbüce Yaylası'na göçer bizim aşiret. Söbüce, Korkuteli Çomaklı'nın üzerinde bir yayladır. Kır dağlardır. O dağların yamacına bizim Döşemealtı düzünden Karakoyunlu, Honamlı aşiretleri de konar. Bir de bakarsın silme çadır dolmuş ortaklık, dağ bayır karaya kesmiş. Yaylamızın havası temiz, suyu şifalıdır. Hayvan Söbüce'nin kumunu yalasın, suyunu içsin yeter. Varsın ot olmasın. Söbüce Yaylası'nda yaylamaya alışmış sığır, kısırağı, deveyi göç zamanı gelince tutamazsın."

Göç zamanı... "Şu karşı yaylada göç katar katar" diye saz çalan ozanların, kalkıp "göç eyleyen" Türkmen aşiretlerinin bu yörede saltanat sürdükleri zamanlar. Kıl çadırların yıkılıp develerin çekildiği, konar göçerlerin kız kızan, çoluk çocuk, ölümcül hastaları bile yanlarına alarak hayvanlarıyla birlikte yayla yoluna döküldükleri o

mutlu yıllar, eskinin olağanüstü gürleri. Biz de aynı yollardan geçiyoruz, ama ne havutlu develer var görünürde, ne katmer ve çökelek yüklü eşekler. Top kuyruklu, çomak kulaklı kara keçilerin ardı sıra çobanlar da yürümüyor. O çobanlar ki kartal kemiğinden yapılmış kavallarına üflediklerinde hızla çarpmaya başlarmış genç kızların yüreği. Dorunlar bozlaşır, kuzular meleşir, çocuklar çığırışmış, ama bir an olsun bozulmazmış göçün düzeni. Antalya sahilinden kalkan aşiret Döşemeboğazi'nden geçerek Ortaova'da ilk konaklamayı yapar, Bademağacı-Ürkütlü-Bucak güzergâhını izleyerek Devrent mevkiine ulaşır, oradan da Söbüce Yaylası'na varmış. O zamanlar bir hafta, on gün süren göç yolunu şimdi bir günde kat ediyorlar. Sabah sürülerini kamyon ya da traktörlere yükleyip akşama varıyorlar Söbüce'ye. Antalya Radyosu'nda birbirinden güzel "yayınlar yapan" Saffet Uysal'dan dinlediğim, bu yörede çok sevilen bir türkünün nakaratı geliyor aklıma.

Çekemedim Akçakız'ın göçünü
Yol ver bana Çubuk Beli geçeyim
Geçeyim ah kız geçeyim!

Alâaddin'in sihirli lambasından çıkmış gibi karşınıza ansızın dikilen kayalıklarıyla bize de geçit verdi Çubuk Beli. Toroslar'ı bin metrede aşp asfalt yoldan ayrıldık. İskân gün-

lerinde Osmanlı devletinin yerleşik düzene zorladığı Türkmen aşiretlerinin ozanı Dadaloğlu, boşuna "Yüce dağdan aşan yollar bizindir" dememiş. Yüce dağları Mercedes'le aşmak kolay. Yaz güneşinde kavrulan çıplak tepeler arasından kıvrıla büküle dolağan toprak yolda tozu dumana katarak yaylaya çıkmak da pek zor olmasa gerek. İş yitip gitmekte olan bir kültürün, yıllarca doğayla iç içe yaşamış, sözlü halk geleneğimizin en güzel, en çarpıcı örneklerini vermiş yörük kültürünün izini sürebilmekte. Bu izler öylesine karmaşık, kimi yerde öylesine belirsiz ki, uzun boylu araştırma yapmadan ortaya çıkarılmaları neredeyse olanaksız. Örneğin ağzı köpüklü, dizi tokurdaklı develer yok artık. Yalnızca kara çadırların içini değil Avrupa kentlerinde evlerin duvarlarını süsleyen yörük kilimlerinde deve motifleri hâlâ var ama. Her birinde al, yeşil çiçekler açan, çayırılar göveren, mor, mavi denizler kıpırdayan bu kilimlerde geometrik biçimlere dönüşmüş deve motiflerini ayırt edebilmek için bakmak yeterli olmuyor. Antalya yöresindeki dokuma tekniklerini olduğu kadar yörük yaşamının ayrıntılarını da bilmek gerek. Biz kentliler 'deve' deyip geçiyoruz. Oysa devenin yaşlarına göre 'köşek', 'dorum', 'kirinci' gibi çok çeşitli adları var. Koyunlarla keçilerin de. Keçiye donlarına göre 'alager', 'gökger', 'sariger', boynuzlarına göre 'akyumuk', 'dikmen', 'sarıçelek', sakallarına göre

'aksakal', 'topsakal', 'çillisakal', huylarına göre 'deliğiz', 'hırçın', 'nazlı' gibi adlar verildiğini hangimiz biliyoruz! Bu dil zenginliğinin üzerinde Yaşar Kemal'in dışında hiçbir yazarımız durmadı nedense. Bir dilin gelişmesini o dildeki soyut kavramların sayısı belirlese de, yörük kültürünün Türkçenin sözcük dağarcığına yaptığı katkıları görmezden gelemeyiz diye düşünüyorum.

Bu yolculukta öğreneceğim ne çok şey var daha! Yeter ki 'yüce dağdan aşan yol'dan geçebilelim, yine Dadaloğlu'nun deyişiyle söylersek Mercedes'imiz 'yakın edebilsin ırağı'. Neyse ki Antalya yöresinde değerli folklor çalışmaları yapan Musa Seyirci, Saffet Uysal ve şoförümüz Hüseyin Onuk sayesinde nereye gittiğimizi, kimlerle konuşup neleri görmemiz gerektiğini biliyoruz. Bir yörük atasözünün de belirttiği gibi "Cahile söz anlatmak deveye hendek atlatmaktan güçtür" çünkü.

Yol boyunca arka koltukta buram buram terleyen Abidin Aydın gür sakalını dağ rüzgârına verdi bile. Toprak yol kızıl çamlar arasından geçerek doruğa doğru tırmanıyor. Doğanın çağrısına kapılabiliriz artık, tüm dikkatimizi tahta oluklardan akan buz gibi suların, kabukları yer yer sıyrılmış yaşlı ağaç gövdelerinin, her an önümüze çıkıp arabanın camına sıçrayacakları korkusuyla tetikte beklediğimiz tavşanların üzerinde yoğunlaştırabiliriz. Nasıl olsa direksiyonda Hüseyin var. Yalnızca yolun değil, her ağacın, her bitkinin, havada uçan, toprakta kaçan her yaratığın huyunu o biliyor. Yine de takılmaktan kendimi alamıyorum sevimli şoförümüze: "Aman dikkat Hüseyin! Deveyi yardan uçuran bir tutam ottur!" Gözlerinin içi gülüyor. Belki de "Beni yardan geçiren del!" diye geçiriyor içinden. Yörük kısmı şair olur. Karacaoğlu'nın sazını, Dadaloğlu'nun avazını duy-

muştur çünkü, ağıtçı anadan süt emmiştir. Hüseyin ne de olsa Söbüce'de yaylayan aşiretlerin en eskisi 'Yeni Osmanlılardan. Tanıştığımızda atalarının Orta Asya'dan gelip dört yüz çadırla Söğüt kasabasına konduğunu söylemişti. "Sonra" diye eklemişti, "buralara inmiş obamızın bir kolu. Bir Döşemealtı'na, bir Bucak-Kızılkaya'ya, bir de Söbüce yaylasına kazık çakmışlar. Döşemealtı'ndaki kazık üç, Bucak'taki dokuz, Söbüce'deki otuz yılda çürümüş." Toprağı böylesine cömert, hakkında bunca söylence anlatılan yaylayı merak ediyorum doğrusu. Çam ormanını geride bıraktığımızda tek tük ardıçlar başlıyor. İlk kez görmüyorum ardıç ağaçlarını, ama eğri büğrü dalları, boğumlu gövdeleriyle ardıçların belli bir yükseklikten sonra ilk kez cadı ağacına benzediklerine tanık oluyorum. İki bin metreye yaklaşıyoruz demek ki. Çok aşağılarda uzanıp giden ova bir süre sonra görünmez oluyor. Artık terlemeyen Abidin, serinliğin verdiği keyifle fotoğraf çekerken ben de kekik kokularıyla birlikte dağ havasını dolduruyorum ciğerlerime. İçime göğün mavisini çekiyorum. Ve elimdeki haritada, canın dışından akıp giden ağaçsız tepelerle heybetli dağların adlarını bulmaya çalışıyorum. İşte güneyde Güngörmez Dağı; uzun ve sürekli bir sırt halinde doğuya yönelen şu dağlarsa Domuz Dağları'yla Kırkpınar dağları olmalı, batıda-kiler de Arap ve Kartal dağları. Derken, bir

dönemeci döner dönmez yörenin en yüksek tepesi çıkıyor karşımıza. Üzerindeki yatac nedeniyle Boz Musa adıyla anılan 2.272 rakınlı bu çıplak tepenin yamaçlarından Söbüce Yaylası başlıyor. Yumurta biçiminde olduğundan halkın deyişiyle 'Söbüce' diye adlandırılan geniş bir düzlükte buluyoruz kendimizi. İki yanımız dağlarla çevrili. Yamaçlara kara çadırlar kurulmuş. Aralarında alacalı bulacalı kamping çadırları da var. Hayvanlar traktör, kamyon ve otomobillerin arasında otluyor. Yeni Osmanlı aşireti çadırdan vazgeçmemiş ama, çağa ayak uydurup araba ve traktör sahibi olmayı da becermiş. Birden Hüseyin'in anlattıklarının geçmişte kaldığının, belki de hiç yaşamadığının farkına varıyorum. Ama ne gam! Bu eşsiz yaylada eskinin olağanüstü günlerini, kara çadırlarıyla Anadolu bozkırına kartal gibi inen Türkmen aşiretlerinin, çifte su verilmiş eğri kılıçlarıyla kaleler fetheden, can alıp can veren Osmanogulları'nın serüveni-ni düşlemek de güzel.

Yaylanın tüm çocuklarını, bazı koyun ve keçilerle birlikte peşimize takıp muhtarın çadırına konuk oluyoruz. Gördüğümüz konukseverliği, aşiretin yaşlılarıyla koyulaşan sohbetin tadını, kilimlerin üzerine bağdaş kurup oturduğumda içine daldığım renk cümbüşünü, doksan yaşındaki Osman Sarıgöz'ün anlattıklarını dinlerken her nakı-

şında bir ağıt edası, yayla kokusu taşıyan, rüzgârla yarışır ağzı köpüklü atların hızıyla devinen yörük kilimlerindeki motiflerin beni alıp eskiye, göç zamanlarıyla iskân belasının acılı günlerine götürüşünü uzun uzadıya anlatacak değilim burada. Elimi bir dakikadan fazla tutamadığım pınarlardan gövdeme yayılan serinliğin ve çayırda yediğimiz yemeğin çağrıştırdığı duygular da bir başka yazıya kalsın. Ben Zeynep Bacı'dan söz etmek istiyorum asıl.

Zeynep Köken aşiretin çoğu gibi tapu sorunlarıyla, Boz Musa'nın öte yanındaki Taşkesik köylüleriyle çıkan anlaşmazlıklarla, keklik ya da tavşan avıyla fazla ilgili değil. O, yörük kültürünün kaybolmaya yüz tutmuş bir dalının tek uzmanı. 'Boğaz' denilen bir tür vokal söyleyişin günümüzdeki ender ustalarından. Bir akşam Söbüce çayırına kilim serip yan yana oturduk. Boz Musa'nın üzerinden akça pakça, top bulutlar geçiyor, yamaçlar çingirak sesleriyle yankılanıyordu. Altı su dolu, yumuşacık toprağın uğultusunu duyuyordum derinden. Rüzgâr çayırda başıboş otlayan yağız atların yelelerini dalgalandırıyor, karşı tepeden alıp getirdiği bir kaval sesini çoğaltıyordu. Kartallar dönüp duruyordu havada. Peş peşe daireler çiziyor, bir yükselip bir alçalarak koyaklara doğru dalışa geçmeye hazırlanıyorlardı. Onları derin uçuşlarının başına tünemiş, öne eğik sivri gagaları, gök gözleri, kirli karaya, boza çalan tüyleri ve geniş kanatlarındaki telekleriyle avlarını gözlerken düşlüyordum. Ve Zeynep Bacı kartalların, yağlarından merhem, teleklerinden kaval yapmak için avlandığını anlatıyordu bana. Teleklerin bir yıl toprağa gömüldükten sonra çıkarılıp içlerinin boşaltıldığını, çobanların delik açıp üzerlerine eğri, düz, siyah çizgilerle nakış işlediklerini söylüyordu. Böyle yapılsa sesi büyültü çıkarmış kavalın, yalnızca hayvanlar değil insanlar da anlanmış dilinden. Ve kartal teleğinden yapılan kavallar 'Deve dayandıran'dan 'Yayık dinlendiren'e, 'Ala donlu'dan 'Teke zortlaması'na hem en oynak, hem en hüzünlü yörük havaları çalmış.

YUMURTA
BİÇİMİNDE
OLDUĞUNDAN
HALKIN
DEYİMİYLE
'SÖBÜCE' DİYE
ADLANDIRILAN
GENİŞ BİR
DÜZLÜKTE
BULUYORUZ
KENDİMİZİ. İKİ
YANIMIZ
DAĞLARLA
ÇEVİRİLİ.
YAMAÇLARA KARA
ÇADIRLAR
KURULMUŞ.
ARALARINDA
ALACALI
BULACALI
KAMPİNG
ÇADIRLARI DA
VAR. HAYVANLAR
TRAKTÖR,
KAMYON VE
OTOMOBİLLERİN
ARASINDA
OTLUYOR.

Evet, bir kaval sesi akıp geliyordu Boz Musa'nın yamacından, Zeynep Bacı söze her girişinde bana yeni bir şey öğretiyor, söyleşimiz sürüp gidiyordu çingirakların eşliğinde. Bir ara sessizlik oldu. Zeynep Bacı çok uzaklara dalmış gibiydi. Bakışlarını karşı tepelere çevirmiş bekliyordu. Sürüler ağır ağır çayıra indiler, önce kaval sesi sonra çingiraklar din-di. İşte o zaman başparmağını boğazına doğru götürüp başını hafif yana yatırdığını gördüm. Pınar suyu kadar duru, bir mağaranın derinliklerinden geliyormuşçasına gizemli bir ses doldurdu yaylayı:

Dere tepe düz değil
Ak koyunum yüz değil
Ben koyunu gütsen ne
Arkadaşım kız değil.

Yavuklu isteyen bir çobanın yakınması-nı dile getiriyordu tüm obada yarıkılanan boğaz. Ama bu yakınısta hiç evlenmemiş, kendi deyimiyle 'mezara doğduğu gibi girecek' Zeynep Bacı'nın yalnızlığından, belki hiç yaşamamış, belki de murada ermeden bitmiş bir kara sevdadan da izler vardı. İleri yaşına karşın güzelliğinden hiçbir şey yitirmemiş bu yörük kadınının yarasını fazla deşmek istemedim. Zaten o yeni bir boğaza başlanıştı bile. Bu kez gurbet ele gidip geri dönmeyenlerden dem vuruyordu.

Kara çadır dalgada
Dalga değil kaba gölge
Benim enumun gurbet elde
Kaldır emmin kollarını
Çok bekledim yollarını.

Başparmağıyla ses tellerine dokunup bir başka boğaz daha söylemeden önce, kuşkusuz biraz dinlenmek için, Boz Musa'nın öyküsünü anlattı bana Zeynep Bacı. Musa adında bir çobanın bu kır dağlarda başlayıp kar altında biten yoksul yaşamını. Sonra bir başka öykü daha anlattı; dağda keçi güderken eşkiyanın tutup bir ardıca bağladıkları çobanın ölme-den önce kavaliyle ovaya nasıl haber saldıgını, kavalın büyütlü dilinden anlayan yavuklusunun inek sağarken kötü haber geldiğinde nasıl dizlerinin arasında tuttuğu çömleği kırdığını, o günden beri bu olayı dile getiren 'Çölmek Kırdıran' türküsünün yörükler arasında yayıldığı ve çobanın ölününden sonra o ardıcın kandan 'çoturlaştığını' söyledi. 'Kıl bağcık kolumu kesti' diye yeri bir boğaza başladı sonra ve çobanın ağzından şöyle devam etti:

Ak koyun Samas'ı aştı
Eşkiyalar beni bastı
Mor köpek kanlar kustu
Yetişin ha yetişin!

Zeynep Bacı'da daha ne öyküler vardı ama, bende hal kalmamıştı. Devin taş döktüğü

dağın öyküsü örneğin. Ya da düşe yatan gelinin acıklı sonu. Su kayanın altından 'büngüldeyerek' çıktığı için Bünülele Pınarı denilen yerde aptes alıp dua edene, eğer yüreği temizse, görünen ak sakallı ermişin söyledikleri. Bu yaylayı tüm pınarları, 'kepez' denilen bodur ardıçları, yatır ve odaklarıyla da karış karış biliyordu Zeynep Bacı. Ben onun yalnızca çoban öykülerini değil;

Yayla yolu tozlu tozlu
Keklik öter nazlı nazlı
Büyük bacım eli kızlı
Küçük bacım ala gözlü.

diye başlayan ve büyük bacısının çoluk çocuk sahibi ama küçüğünün 'ala gözlü' olduğunu ima eden işveli boğazlarını dinleme mutluluğuna da erdim.

Sarı yaylam seni yaylayamadım kar iken
Yavru palazını avlayamadım tor iken
Sende bu güzellik bende gençlik var iken
Alırım ahını koymam güzel ben sende.

diyen türküler çağrışına da tanık oldum. Ve onun sesiyle canlanan, bir kırık hava gibi akıp giden halk geleneğindeki yalnızlığı bir kez daha sevdim. Bu türkülerden birinde:

Göçer yöröklere her koyaklar yurt olur
Sivrisinek yeşil başlı kurt olur.

diyordu Zeynep Bacı. Biz Antalya'nın sıcağından ve sivrisineğinden uzak, çayıra kilim sermiş otururken göçer yöröklere yurt olan koyaklara gölgeler indi. Güneş batıda, Kartal Dağları'na doğru alçaldı. Ve Söbüce Yaylası'nda gün akşam oldu.

*T*övbekâr kayalar,
katil ve maktul imparatorlar

YOLU 1957 YILINDA BURAYA DÜŞEN YAŞAR KEMAL'E
SORARSANIZ PERİBACASINI ŞÖYLE TANIMLAYABİLİRİZ:

“BİR GAZ HUNİSİNİ AL, AĞZI AŞAĞI YATIR.

BİNLERCE KERE BÜYÜT HUNİYİ,

İŞTE SANA PERİBACASI.

BAŞINA

ŞAPKA DA

OTURTMAYI

UNUTMA.”

İlk kez gelmiyorum Kapadokya'ya, ama her gelişimde sanırım dünya-
da bir benzeri olmayan bu coğrafya karşısında aynı şaşkınlığı, başka
bir gezegene gelmenin ya da aynanın ötesine geçmenin heyecanını
duyuyorum. Peribacalarıyla delik deşik oyulmuş kayaların arasında,
yeraltı kentlerinin serin, karanlık, kat kat labirentiyle içice geçmiş
keşiş hücrelerinin kuytusunda, duvarlarından geniş kanatlı melek-
lerle çocuk ve hükümrân İsa'nın, Meryem'le tüm havarilerin, derin
düşüncelere dalmış ak sakallı peygamberlerin mavi, beyaz, kahve-
rengi ve sarı bir renk cümbüşü içinden baktıkları kaya kiliselerinde
yalnızca eski zamanların, Tevrat ve İncil'de anlatılanların sesini değil,
yerkürenin henüz durup oturmadağı jeolojik dönemlerin uğultusunu
da duyuyorum. Kayseri, Niğde ve Kırşehir üçgeni içinde yer alan
bu eski erozyon bölgesine her gelişimde değişik biçimler ekleniyor
görüntüye. Sivri taşların heybeti sünnetli falüslerin vakur duruş-
larına, konilerin içine oyulmuş kiliselerin yalnızlığı kurumuş dere

yatakları boyunca rüzgârda salınan kavakların hisşirtısına, uçuşuna açılan manastırlarla güvercinlikler bulutsuz, mavi göğün derinliğine karşıyor. Ambarları, ahırları, kilerleri, kiliseleri, yemekhane ve yatakhaneleriyle tam teçhizatlı bir yaşama alanına dönüştürülmüş yeraltı kentlerinden çıktığında bir taş denizinde buluyorum kendimi. Derken, sarp kayalar, burada Gaudi'nin yarattığı biçimlerin benzerlerini arayan kadim dostum Juan Goytisolo'nun yazdığı gibi "bir tövbekâr alayına benzeyen kukuletalı kayalar" hareketleniyor. Deniz bir taş ormanına dönüşüyor günbatımında, gölgeler uzar, peribacalarındaki açık pembe, sarı, beyaz, kırmızıya çalan kuşak kuşak renkler kararırken, şapkası yan yatmış bir baca, tepesi sivrilmiş bir kaya parçasıyla dertleşiyor ağzı karanlık mağaraların önünde. Bir başkası Tanrı'nın gazabına uğrayıp taş kesilen bir ordunun başında yürür gibi çalın satıyor.

Yolu 1957 yılında buraya düşen Yaşar Kemal'e sorarsanız peribacasını şöyle tanımlayabiliriz: "Bir gaz hunisini al, ağzı aşağı yatır. Binlerce kere büyüt huniyi, işte sana peribacası. Başına şapka da oturtmayı unutma." Juan Goytisolo ise işin kolayına kaçmadan, ayrıntılara girerek, lav artıklarıyla rüzgâr ve sel sularının biçim verdiği bu eşsiz doğayı, volkanik arazinin ayla benzerliğine de dikkat çekerek şöyle betimliyor: "Elle oyulmuş

dik inişler ve katmanlardan, büküm büküm bembeyaz dalgalardan, sipsivri hacimli donuk bedensi kitlelerden sonra, yolun ay yüzeyini andıran kavrulmuş sarp kayalıklardan inerek konduğu vadi, apansızın, güzel, düşsel plastiklikte öğelerin art arda zincirlenmesiyle oluşturulmuş cüretkâr dikeylikte bir kompozisyonla yüz yüze bırakır sizi: pullarla örtülü yuvarlak tepeleriyle silindirik biçimi kuleler, sipsivri ya da konik damlarla taçlanmış çatılar, üstünde lav kayalarının billurlaştığı dev kilise mumları, mantar biçimi başlıklarıyla sütunlar, kurnalar, saçaklı köşeli geometrik cisimler."

Erciyes, bozkırdan bakıldığında gökyüzüne tek başına yükselen Hasandağı'yla aynı anda mı püskürttü lavlarını, yoksa yalnızlıktan sıkılan dağlar Melendiz'le Güllüdağı da aralarına alarak hep birlikte toplu atış yapar gibi mi faaliyete geçtiler, bunu yerbilimcilere sormalı. Ama görünen şu ki rüzgârda savrulan küllerin toprağa yayılıp Kızılırmak'ın hızlı sularıyla birleşmesinden bir doğa mucizesi meydana gelmiş önce, sonra insanoğlu "lûf" adı verilen bu yumuşak taşları oyarak içine girmiş. Barınmak amacıyla değil yalnızca, zulme uğrayan ilk Hristiyan topluluklarından ikona savaşlarına, Arap ve Moğol istilalarına dek kendisine yanardağların bağışladığı korunaklara sığınmış. Yeraltı kentleri, manastırlar, çilekeş keşişlerin yaşadığı mağaralar,

güvercinlikler ve kiliseler yapmış. Kiliselerin duvarlarını inancı gereği resimlerle süslemiş. Ve yine inancı gereği yok etmiş bu güzelim resimleri, ikonaları parçalayıp duvarlara yalnızca haç figürleri ve geometrik biçimler kazınmakla yetinmiş. Hititlerden günümüze taşı yontarak çeşitli biçimler vermiş ona. Tanrı'nın oğlu bildiği İsa Mesih'i duvara çizmiş, sonra "teslis"de değil "tevhid"de aranış yüce varlığı. Gökyüzünde, ulaşılmazın da ötesinde, aşkın ve tek olan, "zâtı tüm sıfatlardan münezzeh" bir Tanrı'ya inanmış. Bugün, bütün bu olan bitenlerden, Tanrı adına yapılan savaşlardan, akıtılan kanlardan sonra, nice acı ve gözyaşından, kırimlardan sonra en çok Fransızların rağbet ettiği bir gezgin cenneti görünümünde Kapadokya. Nevşehir'den Ürgüp'e giden yoldan sapıp Göreme Vadisi'nde, Zelve'de, Uçhisar'ın patikalarında dolaşırken özel arabalarla tur otobüslerinin valsine tanık oluyorsunuz yalnızca; yamaçlara keçi çevikliğiyle tırmanan dağcıların akırına da uğruyorsunuz. Gökyüzündeyseniz, turist yüklü balonlar salınıyor, ak bulutlar değil.

Göreme'yle Avanos arasındaki Çavuşin köyünde kaldık iki gece. Benim payıma pansiyonun balkonlu odası düştü. Sabah alacasında taşların yuvarlanırlar gibi üzerime geldiğini, terk edilmiş eski köyün mağara evleri ve kaya kiliseleriyle, bir göz oyuktan ibaret manastırlarıyla aşağıya doğru kay-

dığını görür gibi oldum. Geceleyin el ayak ortalıktan çekildiğinde sessizliği dinledim. Karanlık perde perde indi tepelere, taşlarla kayaları yavaşça örttü. Derken perilerin çağrısını duydum. Cümbüşe davet ediyorlardı. Her biri bir başka telden çalıyordu. Tanıdık bir ses adlarını fısıldıyordu kulağıma: "İşte bu ince bacaklı, yeşil suratlı olanı Leltâhtil, kocaman kulaklı Kâhtâhtil, ince dudaklı Mehtâhtil, keman kaşlı Fehtâhtil... Nehtâhtil'le Lecrâhtil de var, hepsi seni bekliyorlar, hadi sen de katıl aralarına!" Bacalar düzenli bir ordunun dik başlı askerleri gibi taarruza hazırıldılar. Paskalya yortusunda resmi geçit yapan siyah kukuletalı tövbekârlara benziyorlardı. Onlara bakarak, karanlıkta seçilmeyen yoğun kütlelerinin ağırlığını içinde duyarak sabahı zor ettim.

Daha gün doğmadan, güneş yükselip ortalığı ateşe boğmadan, çıplak kayaları ve kırmızı toprağı yakıp kavurmaya başlamadan Çavuşin'den çıktım yola; Avanos'a doğru terk edilmiş mağara ve manastırların, karanlık oyuklarla delik deşik, sakız gibi beyaz taşların önünden geçtim. Ve sırayla Göreme'nin belli başlı kiliselerini, yani nıtlaka görülmesi gereken Karanlık, Tokalı ve Elmalı kiliselerini dolaştım. Gözleri oyulmuş, üzerlerine kalp resimleri çizilmiş figürler onarıldığı, tüm kubbelerle duvarları kaplayan freskler eski güzelliğine kavuşturulduğu için önce-

likle Karanlık Kilise'den söz edebilirim burada, hâlâ belleğimde uçuşan mavi fondaki kızıl, kahverengi, sarı renkleriyle Yusuf, Meryem ve havarilerin, kutsal kentlerin, hatta Ürdün ırmağına uryan girip kendisini Vaftizci Yahya'ya teslim eden İsa'nın başlarına gelenleri anlatabilirim. Ne var ki, Tevrat ve İncil'in sayfa sayfa resmedildiği duvarlarda aradığımı, doğumundan çarmıha gerilişine, sonra da dirilip göğe yükselişine dek artık ezbere bildiğim İsa'nın öyküsü değildi. Bu öykü sanat tarihinin belli başlı evrelerinde, Bizans'tan Rönesans'a defalarca betimlenmişti zaten, oysa Nikeforos Fokas Kilisesi'nde bilinenin dışında bir başka öyküyü, Doğu seferinden dönüşte burada kışlayan ve adını bu harap kiliseye veren makbul ve maktul, sofu Bizans imparatorunun öyküsünü keşfetmek mümkündü.

Alt kattaki keşiş odalarına bir göz attıktan sonra merdivenden yukarıya çıktım. Tavan oldukça yüksekti; baştan aşağı fresklerle kaplıydı yapı, kubbeden sol ve sağ duvarlara dek Meryem'e Kutsal Ruh'dan hamile kaldığı müjdesini veren melekten başlayarak göklerin dürülüp İsa'nın Tanrı katına çekilişine dek her şey, bir çizgi romanın kareleri gibi yerli yerindeydi. Ne var ki yıkımdan zarar gören aziz madalyonlarının karşısındaki bir nişde Nikeforos Fokas ile güzel karısı Teofano da, imparator ailesinin diğer üyeleriyle birlikte yer almıştılar. Onlar öbür dünyanın değil bu dünyanın bir parçasıydılar ve öyküleri resmedilmemişti duvara. Oysa günümüzün en popüler televizyon dizilerine bile taş çıkartacak denli ilgi çekiciydi bu öykü. Aşk vardı temeline, savaş ve ihtiras vardı. Ve elbette şiddet ve ihanet. Kapadokya'nın en köklü ailelerinden Fokaslar yalnızca ünü Bizans'ın uç sınırlarına dek yayılan, Magrib'den Maşrik'e haklarında efsaneler yaratılan kumandanlar çıkarmadı bağrından, Nikeforos'un şahsında Bizans'a bir imparator da bağışladı.

GÖREME'YLE
AVANOS ARASINDAKİ
ÇAVUŞIN KÖYÜNDE
KALDIK İKİ GECE.
BENİM PAYIMA
PANSİYONUN
BALKONLU ODASI
DÜŞTÜ. SABAH
ALACASINDA TAŞLARIN
YUVARLANIR GİBİ
ÜZERİME GELDİĞİNİ,
TERK EDİLMİŞ ESKİ
KÖYÜN MAĞARA
EVLERİ VE KAYA
KİLİSELERİYLE, BİR
GÖZ OYUKTAN İBARET
MANASTIRLARIYLA
AŞAĞIYA DOĞRU
KAYDIĞINI GÖRÜR GİBİ
OLDUM. GECELEYİN EL
AYAK ORTALIKTAN
ÇEKİLDİĞİNDE
SESSİZLİĞİ DİNLEDİM.
KARANLIK PERDE
PERDE İNDİ
TEPELERE, TAŞLARLA
KAYALARI YAVAŞÇA
ÖRTTÜ. DERKEN
PERİLERİN ÇAĞRISINI
DUYDUM. CÜMBÜŞE
DAVET EDİYORLARDI.
HER BİRİ BİR BAŞKA
TELDEN ÇALIYORDU.

Bizans'ın gelmiş geçmiş en bilgin imparatorlarından Konstantin Porfirojenet elli dört yaşında öldüğünde (959) saygın ve güçlü bir devletle yaşlı bir aile bırakmıştı ardında. Eşi Helen, beş kız ve tahtın varisi, yirmi yaşındaki Romain. Romain babası gibi sarışın, gök gözlü, yakışıklı bir delikanlıydı. Altın çağın yaşayan bir imparatorluk devralmıştı ondan. Askeri alanda güçlü, "Makedon Rönesansı" adı verilen sanat hareketinin dorukta olduğu, herkesin karnurun doyduğu bir ülke. Gelgelelim soylu kesimden bir cins-i latife değil Peleponesli bir hancının kızı olan Teofano'ya yaktı abayı. Teofano on sekizinde bir afetti. Dillere destan güzelliğiyle tanınıyordu yalnızca, aynı zamanda hırslı bir kadındı. İmparatoriçe olduğunda kocasını etki altına almayı, ona her istediğini yaptırmayı başardı. Ve Kandiya fatihi çirkin mi çirkin bir kumandanı sarayın saygın kişileri arasına sokabildi. Bu kumandan savaş yorgunu gövdesi, kıvrık ve kirli saçları, bakır çalığı yüzü, sofuluğu, gösterişten uzak yaşamıyla imparatoriçenin ilgisini çekmişti. Nikeforos Fokas'tı adı, Kapadokya'nın soylu ailelerinden birine mensuptu ve ne saz, ne söz, ne de işrete meraklıydı. En yakın dostu Athanase bir keşişti, kendisi de uzun süre manastır hayatıyla askerlik arasında bir seçim yapmakta zorlanmış, biraz da ailesinin ısrarıyla orduda karar kılarak generalliğe dek yükselmişti. Karısının ölümünden sonra evlenmemiş, hatta Bizans'ın en işveli

fahişeleri de dahil elini hiçbir kadına sürmemişti. Teofano, kocası Romain'in beklenmedik ölümünden hemen sonra bu güçlü ve yalnız askerle evlenerek onu Bizans imparatoru yaptı. Böyle bir erkeğe ihtiyacı vardı çünkü, ama kısa zamanda ondan sıkıldı. Genç ve güzeldi daha, bütün bir ömrü bu çekingen, çirkin ve dindar erkekle geçirmeyi istemedi. Fokas'ın generallerinden Jean Tzimiskes'i baştan çıkartarak, Bizans vakantüvislerinin "kıız sakallı, mavi bakışlı genç kumandan" olarak tanımladıkları kocasının silah arkadaşını İstanbul'a getirtmeyi başardı. Ve onunla yaşadığı tutkulu aşkı, sevgilisini imparator yaparak taçlandırmak istedi.

Bizans'ın en parlak dönemlerinden birindeyiz. Hava lodostur. Ayasofya'nın çanları gece yarısını çalıyor. İşret, şehvet ve cınayet saati. İmparatorluk sarayına Teofano tarafından gizlice alman kiralık katiller elebaşlarını beklemekteler. Boğaz'ın iki yakası arasında kayık ve yelkenli gitgeli kesilmiş durumda. Dalgalarla boğuşan, fenersiz tek bir kayık var Haliç'e doğru karanlık denizde yol alan. Bu, az sonra gizlice saraya tırmanıp Teofano'nun inayeti ve suç ortaklarının marifetiyle imparatoru öldürüp yerine geçecek olan Tzimeskes'in kayığıdır.

Hunharca işlenen bu cinayeti ayrıntılarıyla anlatmak içinden gelmedi nedense, meraklısı tarih kitaplarından öğrenebilir. Çavuşin'de

Nikefor Fokas Kilisesi'nin fresklerinde hâlâ yaşıyor talihsiz imparator. Bir geçit töreninde ailesi ve sevgili karısı Teofano'yla birlikte resmedilmiş, önünden geçen atlı silah arkadaşlarının arasında müstakbel katili Jean Tzimeskes de var. Bir çok figürün, İsa ile Meryem'in bile gözleri Birinci Dünya Savaşı'nda buraya sığınan asker kaçakları tarafından oyulduğu halde ona dokunulmamış. Koyu mavi bakışlarıyla süzüyor imparatoru. Sağ elinde mızrak var, sol eli atının dizginlerinde. Azizmiş gibi yuvarlak bir harenin içinde başı, imparatorunki de öyle. Katil ve kurbanı aynı kutsal tasvirde birleşmişler, ölüm bile ayıramanmış onları. Bu trajik öykünün sonunu merak edeceğinizi tahmin edebiliyorum. Anlatayım öyleyse.

Patrik onaylamadığı için Jean Tzimeskes Teofano ile evlenemedi, oysa tahttaydı gözü. Bunun üzerine manastıra gönderdi sevdiği kadını ve onun kızlarından birini –Teodora'yı– manastırdan getirtip imparatorluk ailesine güvey olmayı, dolayısıyla hanedan üyeleri arasına girmeyi başardı. Hükümdarlığı boyunca önemli işler yaptığını, zaferler kazanıp yoksulları doyurduğunu, cengâverliği sayesinde imparatorluğun sınırlarının Tuna'dan Fırat'a, Filistin'den Magrib'e genişlediğini, cömertliği sayesinde de devletin hazinesinin boşaldığını belirtmeliyim. Ölümü yakın hizmetinde çalışanlardan birinin elinden oldu; doğuya yaptığı bir seferden dönerken İznik'teki karargâhında baş mabeyincisi tarafından zehirlendi.

*S*ür eşeğini Niğde'ye

TURİSTLERİN UĞRAMADIĞI BİR KENTTEYİM, OYSA SALT ALAADDİN CAMİİ'Nİ GÖRMEK İÇİN BİLE BU KUYTU ANADOLU KENTİNE GELMEYE DEĞER. 1223 YILINDAN KALMA CAMİ BODUR MİNARESİ, KESME TAŞ DUVARLARI VE GİRİŞ KAPISININ ÜZERİNDEKİ KABARTMALARIYLA İSLAM MİMARİSİNDE BİR İSTİSNA SAYILABİLİR.

KABARTMALAR SAÇLARI

ÖRÜLMÜŞ,

YUVARLAK YÜZLÜ

KADINLARI

TASVİR EDİYOR

ÇÜNKÜ.

Okulda Türkiye coğrafyasını okurken Niğde'yi "iğde" diye algıladığımı, kabuğunu elimle ovuşturduktan sonra yediğimi o kuru, muz tadındaki küçük yemişi bu kentle özdeşleştirdiğimi anımsıyorum. Yıllar geçti aradan, ben büyüdükçe, yollara düşüp yeryüzünü arşınladıkça dünya küçüldü. Niğde yolundayım işte, ama görünürde ne iğde ağaçları var ne bir yeşillik. Kapadokya'dan sonra bozkır uzayıp gidiyor alabildiğine, öyle dümdüz, sarı ve sessiz. Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Han Duvarları"nda yazdığı gibi "Gök sarı, toprak sarı, çıplak ağaçlar sarı". Derken Niğde, kalesi ve Selçuklu kümbetleriyle dikiliyor karşıma. Dağlar da güneye doğru aşılmaz bir duvar oluşturuyor. Turistlerin uğramadığı bir kentteyim, oysa salt Alaaddin Camii'ni görmek için bile bu kuytu Anadolu kentine gelmeye değer. 1223 yılından kalma cami bodur minaresi, kesme taş duvarları ve giriş kapısının üzerindeki kabartmalarıyla İslam mimarisinde bir istisna sayılabilir. Kabartmalar saçları örülmüş, yuvarlak yüzlü kadınları tasvir ediyor çünkü. Selçuklu'nun Orta Asya kültürüyle bağı

koparmadığının kanıtı bu figürler. Bir caminin girişine kazanmış olmaları da oldukça şaşırtıcı. Zaten gözleri oyulmuş, hoyrat ve fanatik ellerin hışmına uğramışlar. Neyse ki ayrı eller, herhalde o kadar yükseğe ulaşamadıkları için. Anadolu'da gördüğüm kümbetler içinde en alımlısı, en görkemlisi olan Hüdavent Hatun Türbesi'ndeki kabartmalara zarar verememişler. Çatının hemen altından başlayan süslemelerde yırtıcı hayvanlar kanatlarını uçmakta. İnsan başlı kuşlar da var, Selçuklu sanatında sıkça rastladığımız aslanlar da. Kötülüğün güçleri seferber olmuş korku salmakta insanlara. Cehennem'in yakınlığını ve yakıcılığını arınsatmaktalar belki, belki de her türlü yara- tığın Tanrı katında bir değeri olduğunu.

Selçuklu yıkılıp gittikten sonra, Beylikler dönemi boyunca Karananoğulları'nın yönetiminde kalmış Niğde. Kale onarılmış, çok sonraları bir saat kulesi de eklenmiş kentin simgesi olan bu tarihsel yapıya. Ne var ki çevreye gelişigüzel yapılan kahveler bu güzelim dekorun da, başka yerlerde olduğu gibi, canına okumuş. Kentin merkezinde soluk alabileceğiniz, gölgede bir şeyler içebileceğiniz bir park var. Ama onun da tam önünde, işgüzar (belki de bozkurtçu) belediye'nin girişiniyle dikilen büstler insanın keyfini kaçırıyor. Türk başbuğlarının, Mete Han'dan Osman Bey'e, Atilla, Bilge Kağan, Gengiz Han, Alpaslan, aklınıza ne gelirse hepsinin büstleri yan yana dizilmiş miğfer ve sancıklarıyla güneşte kızarmaktalar. Atatürk'ün kalpaklı büstüyle

sona eren tam yirmi figürün altında şu ibare okunuyor: "Türk çocuğu ecdadını tanıklıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır." Neymiş acaba bu "büyük işler"? Dünyayı yeniden fethetmek mi, "iç ve dış düşmanları" yok etmek mi? Ya da "danarlarında mevcut olan asil kan"ın da kaynamasıyla bir türlü Türkleşemeyen Anadolu'yu Türkleştirmek mi? Bu soruların yanıtını merak etmeden, Niğde'yi aramızda bırakıp devam ettik yola. Tarsus'a gün batmadan varmamız gerekiyordu. Paulus'un doğduğu kent bizi bekliyordu ama, orada azizin yaşadığı çağdan –ona atfedilen bir Roma kuyusunun ve hamam yıkıntılarının dışında– hemen hiç bir iz kalmadığını henüz bilmiyorduk.

Yine okul yıllarına dönersek, "iş işten geçti" anlamında kullandığımız çok yaygın bir deyim vardı. "Geçti Bor'un pazarı sür eşeğini Niğde'ye". Buradaki "Bor"u da, Niğde'nin bir kasabası değil "boru" olarak anladığımdan çoğu arkadaşlarım gibi ben de, "artık çok geç" yerine "Geçti borunun pazarı sür eşeğini Niğde'ye!" derdim, gecikmiş bir isteği geri çevirdiğim zaman. Elbette Bor'un ünlü evliyası Ahmed Kuddûsi'nin varlığından haberim yoktu o yıllarda. Bir kaç kez Hicaz'a giden, peygambere yakın olmak amacıyla Medine çöllerinde inzivaya çekilen, orada bir ceylanın her sabah kendisine getirdiği sütle yetinen, düşmanlarına inat ne Bor'un pazarına ne de camisine gitmeyip müritlerin dediğine bakılırsa cuma namazlarını Mekke'yi Mükerre-

me'de kılan bu zat-ı muhteremin türbesini ziyarete hazırlanıyordum ki, eski türbenin yerinde yeller estiğini, Kuddûsi'nin de her ölümlü Müslüman gibi alçakgönüllü bir mezarlıkta yattığını öğrendim. Türbe trafiğe engel olduğu gerekçesiyle kaldırılmış, ama söylentiye bakılırsa, bu işe kalkışan belediye yetkililerinin başına da gelmedik bela kalmamış. Aslında hiç kimse, günlüklerinin artırılacağı vaadiyle kandırılmak istenen işçiler bile türbeyi yıkmaya razı olmayınca hapishaneden getirilen mahkûmlar girmiş devreye. Kabir açıldığında Ahmed Kuddûsi hazretlerinin Niğde bezinden dokunmuş kefeninin hâlâ bembeyaz ve lekesiz olduğunu görüp yaptıklarına bin pişman olmuşlar. Ve o yaz sıcaklığında hava birden kararmış, amansız bir sağanak dam saçak demeden Bor'un bağırına çivilemiş öfkesini. Pazar da bir anda dağılıvermiş.

Merak edip Kuddûsi hakkında bir kitap edindim yolda okumak üzere. Kara ve kalın ciltli, saman kâğıda basılmış kitapta *Divân*'ından seçilmiş birbirinden güzel şürler, örneğin Hicaz sertüvenini dile getiren şu dizeler (Çıktım vatandan gittim Hicaz'a / Dağ-u çöl bana gülizâr oldu / Vahşi ahular gibi insandan / Kaçmak bana bir hoşça kâr oldu") yoktu yalnızca, vasiyetnamesi de vardı. "Gece vefat edersem, gısl edip sabah namazının akabinde birkaç komşu ile cenaze namazımı kılıp, Eski Mezarlık'da uygun bir yere defnedin. Halka zahmet olmasın" diye vasiyet etmişti. Oysa kabri vasiyet ettiği yere nakledilene dek kentin ortasında kalmıştı yüzyıllar boyu. Demek ki şeyhin son arzusunu bile yerine getirmemişti şeyhten daha fazla şeyhçi olan müritleri. "Biz uçmayız müritler uçurur" sözü de, hiç kuşku yok onlar için söylenmişti. Onlara, yolda giderken "Geçti Bor'un pazarı sür eşeğini Niğde'ye!" demek geldi içimden. Dedim de, ama bilmem duyan oldu mu?

Vol

ANADOLU'DA GÜÇLÜ KENT DEVLETLERİ VARDI AMA, BU DEVLETLERİ
BİRBİRİNE BAĞLAYAN GELİŞMİŞ BİR YOL AĞI HENÜZ YOKTU.
PATİKALARI İZLEYEREK, VAHŞİ HAYVANLARDAN VE SOYGUNCULARDAN
KORUNMAYA ÇALIŞARAK, KONAKLADIKLARI HANLARIN ODALARINDA
BATTANİYELERİNE

SARILIP TAŞ
ZEMİNDE
YATARAK
SEYAHAT
EDİYORDU
İNSANLAR.

Toroslar'ı aşmak üzere yola çıkmıştık, yine öğle vakti o cehennem sicağında. Neyse ki arabanın içi serindi. Serin olmaktan da öte, bayağı soğuktu. Klima çalışırken camdan dışarıda akıp giden manzaraya bakıyordum. Dağlara doğru ilerliyorduk; doruklarda kar erimemişti daha, oysa aşağıda, topraktan perde perde yükselen sıcak dalgasının içinden bakıldığında, yalçın kayalar, derin uçurumlar, beyaz zirveler bile serinlik çağrışımı uyandırmıyordu. Yeni dökülmüş asfaltı sıcakta eriyen, çocukluğumun eski karayollarından birinde değil, gidiş geliş üç şeritli otoyoldaydık. Viyadüklerin üzerinden geçiyor, hız sınırını aşmamaya çalışarak tam gaz ilerliyorduk. Düzenli yol çizgileri geçip gidiyordu altımızdan, trafik işaretleri, yeşil panolara iri harflerle yazılmış tanındık kent adları üstümüzde peş peşe sıralanıyor, tekdüze bir akışta yaklaşıp kayboluyorlardı. Adlarıyla birlikte aramızda bırakıyorduk kentleri, oralarda yaşayan tanımadığımız insanlarla onların uzak dünyasını. İlerledikçe dağlar yaklaşıyor, yeryüzü şekilleri kıvrılıp dikleşiyor, ne var ki otayol öyle dümdüz, bizi bir an önce menzile ulaştırmak istercesine, hiç kıvrılmadan, dönüp dolaşmadan önümüze serilmişi bir halı gibi uzayıp gidiyordu.

Derken otoyol bitti, dönemeçli dağ yolları başladı. Kar sularıyla beslenip coşan derelerin aktığı boğazlardan, çam ormanlarının içinden geçtik. Ve Sağlıklı köyünden yukarıya doğru, üzerinde “Roma Yolu” yazan bir işaretle karşılaştık. Güneş iyice alçalmıştı, çevredeki tek tük ağaçların yaprakları hışırdıyordu rüzgârda. Sıcakta göze alamayacağımız bir şey yaptık, tepelerin ardındaki “Roma Yolu”nu günbatımında aramaya çıktık. Ve engebeli arazide tozu toprağa katarak bir süre ilerledikten sonra bulduk onu. Yüksek tepenin yamacından başlıyor, aşağıya doğru döne kıvrıla, çalıların arasında kayboluyordu. Taş döşeliydi evet, ama zamanla aşınmış, yağmur sularıyla bozulmuş, taşların arası toprakla dolmuştu. Bir zamanlar üzerinden tüccarların mal yüklü katırları, kralların, saltanat askerlerinin savaş arabaları, yeri göğü inleyen lejyonların kalkan ve mızraklarıyla geçtiği yol, belli belirsizdi. Kim bilir daha kimler geçmişti bu yoldan? Çok eski çağlardan, Roma döneminden de eskiye giden Anadolu uygarlıklarından kalmış olmalıydı. Parmaklı tekerleğin icadıyla hafifleyen arabaların, yayaların arasına karıştığı yıllardan. O yılları hayal ettim bir süre.

Anadolu’da güçlü kent devletleri vardı ama, bu devletleri birbirine bağlayan gelişmiş bir yol ağı henüz yoktu. Patikaları izleyerek, vahşi hayvanlardan ve soygunculardan korunmaya çalışarak, konakladıkları han-

ların odalarında battaniyelerine sarılıp taş zeminde yatarak seyahat ediyordu insanlar. Bugün birkaç saatte aldığımız mesafeler Antikçağ’ın yolcuları için günler, hatta haftalarca yol aldıktan sonra kat edilebilen mesafelerdi. Yine de, yalnızca savaşmak ya da ticaret amacıyla değil, merak gidermek, yeni yerler keşfetmek, başka kentleri, başka uygarlıkların değişik yaşam tarzlarını, gelenek ve göreneklerini öğrenmek amacıyla da yola çıkılıyordu. O devirlerde Okeanus Irmağı’yla çevrili yuvarlak ve düz bir alandan oluştuğu sanılan dünya nerede başlıyor, nerede bitiyordu? Uzak topraklarda, uçsuz bucaksız yeryüzünün sınırlarında yaşayanlar var mıydı? Ya bitki örtüsüyle hayvanlar, yeni denizlerle geniş ve asi ırmaklar, onlar da bilinen dünyadaki gibi miydiler?

“Tarihin babası” diye bilinen Herodotos İÖ V. yüzyılda bu sorulara bir yanıt bulmak için mi yollara düşmüştü? Yoksa Halikarnassoslu gezgin, tarihin olduğu kadar coğrafyanın da babası saymamız gereken bu meraklı insan, içinde günden güne çoğalan keşif tutkusuyla mı yerini yurdumu, yakınlarını terk edip engine yelken açmıştı. Mısır’a geniyle gitmişti belki, Libya diye adlandırdığı Afrika’ya da. Bilinen üç kıtayı da dolaşmıştı zaten. Ama kuzeyde İskitler’in ülkesini karış karış gezmek, Dinyeper Irmağı’ndan bugünkü Kiev yöresine dek çıkmak, doğuda o dönemin en görkemli kenti

Babil'e ulaşmak, güizergâhını bilinen dünyanın en uç sınırlarına doğru uzatmak amacıyla yola çıktığında, kuşkusuz bu taş yola benzer yollardan, büyük bir olasılıkla buradan da geçmişti. Yaşadıklarını, gözlemi ve deneyimlerini, gördüklerine duyduklarını da katarak yazmak üzere ülkesine dönerken belki taş döşeli belki hâlâ toprak olan bir yoldan geçerek Ege kıyılarına ulaşmış, oradan Peleponnez'e yelken açmıştı. O da, çağının tüm yolcuları gibi, keten ya da yünlü kumaştan, bol ve kolsuz bir tunik giyiyor, beline kemer takıyordu. Üzerinde topuklarına dek inen bir pelerin vardı. Başındaki şapka yazın güneşten, kışın yağmur ve soğuktan koruyordu onu. Ve baldırlarına dek deri şeritlerle bağlanmış sandallarıyla çoğu kez yaya, kimi zaman da eşek ya da katır sırtında arşınılıyordu yolları. O devirde atla yolculuk soylularla krallara, bir de kadınlara özgü bir ayrıcalıktı.

İnançları uğruna taban tepenler de vardı kuşkusuz. Hristiyanlığı Anadolu'da yayan Aziz Paulus gibi. Ve, elbette kâhinin dudakları arasından çıkacak bir çift söz için dere tepe düz gidenler. İşte bu yolculardan birinin alınyazısını derinden değiştirmiş, hiç hak etmediği halde başına çok büyük felaketlerin gelmesine neden olmuştu yol, böyle döne dolaşa tepeler aşan, nedense hep yukardan giden yollar. Antikçağ'ın dar ve uzun yolları.

Kral Oidipus henüz Thebai kentine kral olma-

mışken, yani Sfenks'in bilmecesini çözüp kent halkını huzura kavuşturmadan önce, hayat yolunun başındayken karşılaşmıştı kötü kaderiyle. Kader daha o zaman, şu karşı yamaçtan aşağıya doğru kıvrılıp giden Roma yolunun benzeri bir taş yolda dikilmişti karşısına. Anıa onun, başına gelecek felaketlerden haberi yoktu. Bir yol ayrımındaydı evet. Gençti, güçlü kuvvetliydi. Tabanlarının delik olmasına karşın iyi bir yürüy c  sayılırdı. Onu bebekken bir çobanın elinden alıp büyüten, anne babası bellediği Korent kralıyla kraliçesinin koruyucu kanatları altında mutlu yaşamış, ne var ki Antikçağ prenslerinin çoğu gibi akıbetini öğrenmek için Delphos'daki Apollon Tapınağı'na gitmekten kendini alamamıştı. Kâh n, rüyaya yatıp tanrılara danıştıktan sonra, babasını öldürüp annesinin koynuna gireceğini haber vermişti genç Oidipus'a. Bunun üzerine el bebek g l bebek büyütüldüğü saraya dönmeyerek yollara düşmüştü. Kaderinden kaçıyordu, oysa tanrılar onu cezalandırmaya karar vermişlerdi bir kez, Jean Cocteau'nun ünlü deyiimiyle "Cehennem Mekanizması" işlemeye başlamıştı. Bu işleyişi durdurmaya kimsenin, en güçlü hükümdarlarla en iyi donanmış orduların, hatta Eros'un oklarıyla alevlenen aşkın bile gücü yetmezdi. Ve bir yol kavşağında, Sophokles'in *Kral Oidipus*'ta ayrıntılarıyla dile getirdiği gibi "geçiş üstünlüğü" yüzünden elini kana bulamıştı. Dişı tayların çektiği

arabayla karşılaştığında kenara çekilip yol verseydi bütün bunlar başına gelmeyecekti belki, bilmeden baba katili olmayacak, yine bilmeden öz annesi Jocaste'yle evlenmeyecek, içinden çıktığı rahme saçtığı tohumlardan erkek ve kız çocukları olmayacak, gerçeği öğrendikten sonra gözlerini kör edip yine yollara düştüğünde fedakâr kızı Antigone ona eşlik etmeyecekti. Yine Thebai kralı olarak, ama ancak babası Layos eceliyle öldükten ve kenti veba salgınından kurtardıktan sonra, hüküm sürecekti.

Sophokles'in ünlü tragedyasında Thebai kenti adına konuşan ve sandığının aksine kadınlardan değil ihtiyarlardan oluşan koronun uyarılarına, Oidipus'un verdiği karşılığı duyar gibiyim:

Ah o uğursuz yol! Aşağıdaki gizli vadi!

Meşe ağaçları ve o yol kavşağı

Kendi ellerimle öldürdüğüm babamın kanuru

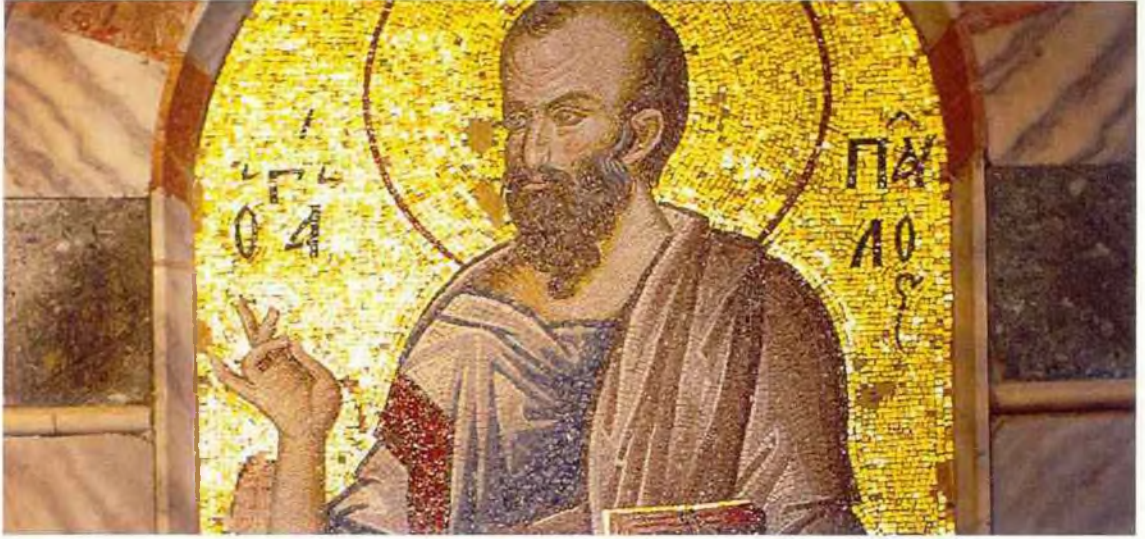
emen toprak!

Sophokles bu dizeleri yazdıktan çok sonra, doksanına merdiven dayadığında, ölümün eşliğindeyken Oidipus'un ölümünü de yazmaya karar verdi. Ve talihsiz kralı yollara düşmüş zavallı bir kör, yardıma muhtaç yoksul ve ihtiyar bir gezgin olarak son tragedyasının başkahramanı yaptı. Ne var ki, başına gelenlerden dolayı kendini suçlayıp

kaderine boyun eğen Oidipus bu kez tanrılarla bir hesaplaşmaya girişecek, mütevekkil bir hükümdar değil, özgür bir birey olarak ölecekti. Evet, Freud'e varıncaya dek neredeyse bütün zamanların bu en ünlü kahramanı, kızı Antigone'yle birlikte yollardaydı yine. Sophokles'in memleketi Colone'ye gelip ölmenden önce elinde asasıyla kutsal ormanlardan geçecek, düşe kalka taş yollar boyunca alınyazısına, onu bekleyen sona doğru cesaretle yürütecekti. Yalnızca bu hazin sonu değil, Oidipus'un tüm kötü kaderini belirleyen hiç kuşku yok tanrılardı, ama olayın geçtiği yerin, dar yolda karşılaşan baba ve oğlun birbirlerinin kinliğinden habersiz giriştikleri çatışmaya tanık olan coğrafyanın, giderek yaşlı Kral Laos'un ölümüne yol açan sapanın da bu kaderin gerçekleşmesinde hiç mi payı yoktu? Olmasaydı Sophokles, Thebai kralyken tebaasını vebadan kurtarmak amacıyla bizzat kendisinin açtığı soruşturmanın kurbanı olan Oidipus'un başına gelen felaketi anlatırken "yol ayrımı"nın üzerinde bu kadar fazla durmaz, kahramanının alınyazısını sorgularken yol metaforundan hareket etmezdi. Yola çıkmaz mıydı demeliydim yoksa? Çünkü yola çıkmak gerekiyor mutlaka, iyi ya da kötü bir menzile ulaşmak, kaderi yenemesek de ondan kaçmaya çalışmak, yani özgürlüğümüzü elde etmek için bir yola girmemiz gerekiyor, o yoldan dönüş olmadığımızı bilsek de, Oidipus gibi bilmesek de.

arsus'ta

EVET, YALNIZCA İSA UĞRUNA YOLLARA DÜŞEN BİR ERMİŞ DEĞİLDİ
O, UFAK TEFEK AMA DAYANIKLI BİR BEDENE DE SAHİPTİ.
EĞER ÇOK İYİ BİR YÜZÜCÜ OLMASAYDI EGE'DE BATAN GEMİSİYLE
BİRLİKTE SULARA GÖMÜLÜRDÜ KUŞKUSUZ, ÖLÜMÜ ROMA'DA
CELLADIN ELİNDEN DEĞİL,
ADALAR
DENİZİ'NDE
YAŞAMI BOYUNCA
MÜCADELE
ETTİĞİ ESKİ
TANRILARDAN
BİRİNİN,
POSEİDON'UN
ELİNDEN
OLURDU.

Kireç taşları daha dün konmuş gibi duran, yalnızca zamana değil kışın kara, yazın güneşe, rüzgâr ve yağmura hâlâ direnen Roma yolunda yürüdüm bir süre. Ne ayrık otları hakkından gelebilmişti ne toprak. Üzerinde yemyeşil çimenler bitmişti belki, ama bugün bile ıssızlığın ortasında sanki bir menzile erişecekmiş gibi duruyordu. Buraya gelirken Antikçağ'da İç Anadolu'yu Kilikya'ya bağlayan "Kapılar"dan geçmemiştik gerçi, o kapılar *İncil*'de anlatıldığı kadar dardı. İki yanından yükselen sarp kayalar gökyüzünü kapatıyordu. Yine de, Toroslar'ı aşip düze inmenin getirdiği o rahatlatma duygusunu, yolun bitimindeki anıtsal kapının altından geçip aşağıda göz alabildiğine

uzanan verimli tarlaları, ırmakları, köyleriyle Tarsus Ovası'nı ve Akdeniz'in köpüklü kıyılarını görmek için coşkusunu derinden hissettiğimi itiraf etmeliyim. Derken bir atlı göründü ufukta. Uzak-tan hayal meyal seçilebiliyordu. Yaklaşınca atın üzerindeki köylü kadını fark ettim. Başında yemenisi, iki yandan sarkan heybele-riyle Sağlıklı'ya doğru geçip gitti yanımdan. Kan ter içindeydi. Atı da öyle, yorgunluktan ağır aksak gidiyor, nalların taşa çıkardığı gürültüden başka ses duyulmuyordu. Demek ki, çevrede yaşayan köylüler tarafından hâlâ kullanılıyordu yol. Aradan geçen bunca zamana karşın, artık bütün yollar Roma'ya çıkmasa da bir menzile varıyor, insanları bir yerden bir başka yere götürüyordu.

W.M. Ramsay *Aziz Paulus'un Kenti Tarsus* adlı kitabında şöyle yazıyor:

“Tarsus doğayı kendi amaçlarına boyun eğmek zorunda bırakmış, kendi nehrini, limanını, denize erişimini, dağların diğer tarafına geçen yüksek teknoloji ürünü yollarını kendisi yapmıştı; doğanın yardımıyla da, ovanın boğucu nemli sıcağı ile, tepelerin serin ve daha hafif atmosferini ya da yukarı Toros bölgesinin daha sert hava-sını dengeleyebilmekteydi. Doğanın yasalarını ve yöntemini ince-leyerek, doğaya egemen olmayı öğrenmişti. Kenti yaratan insanın kendisiydi.”

Sonradan İsa Mesih'in öğretisini yaymak, “sevinçli haber”i insanla-ra müjdelemek için yollara düşecek Aziz Paulus işte bu coğrafyada doğmuş, Antikçağ Anadolu'sunun en önemli kentlerinden biri olan Tarsus'ta başladığı öğrenimini Kudüs'te, dönemin en bilgin hoca-larından Gameliel'in dizi dibinde sürdürmüştü. 1993'te bulunup ortaya çıkarılan kentin tam ortasındaki bir başka yolu, balık sırtı biçimindeki geniş caddeyi de arşınlamıştı gençliğinde. Kim bilir, caddenin bitiminde heybetle dikilen Saradanapal'in heykeline dalıp gittiği de olmuştur belki. Strabon'un anlattığına göre kaide-sine Asur dilinde kazınmış “Ey yolcu, ye iç, yaşamaya bak. Gerisi

boş!" ibaresinin anlamını da sorgulamıştı.

Bugün Tarsus'ta o zamanki adıyla Satıl'un doğduğu var sayılan evden ve avlusundaki kuyudan başka azizden hiçbir iz kalmadığını söylemeliyim. Ama adı, Haçlılar tarafından yapılan ne var ki 1415 Ramazanoğlu Ahmet Bey'in Tarsus'u Karamanoğulları'ndan alışından hemen sonra bodur bir minare eklenerek camiye dönüştürülen kiliseye verilmiş. XVIII. yüzyıldan kalma bir başka kilise de, cemaatini yitirdikten sonra, yani Tarsus'un Hristiyan sakinleri bu topraklardan sürülüp yabancı diyarlarda, Suriye çöllerinde ölüme gönderildikten sonra, kederli, suskun bir müze olmuş. Paulus'un Roma'da ölüme mahkûm edilmeden önce yargıca "Ben bir Yahudiyim, Kilikya'nın Tarsus kentindenim, hiç de önemsiz olmayan bir kentin vatandaşıyım" dediğini biliyoruz. Oysa kendisi o devirde çok önemli bir ayrıcalık olan Roma vatandaşıydı aynı zamanda. Ama doğup büyüdüğü topraklara bağlıydı ve Anadolu'da çıktığı son misyoner yolculuğu sırasında yeniden gelmişti buraya. O zaman, bugün kalıntıları kentin ortasında bir kale gibi yükselen Roma tapınağı henüz inşa edilmemişti kuşkusuz, ama imparator kültü başta olmak üzere çok tanrılı dinlerin kavşağındaydı kent. Hatta çok eski bir din olan Mitraizmin bazı unsurlarından da izler taşıyordu. Uzun süre gizlenmek zorunda kalan ve gök cisimlerinin yorumuyla ilişkilendirilen bu inancın Stoacı düşüncülerden, özellikle de Tarsus'lu Aratos'un görüşlerinden kaynaklandığını yazıyor tarihçiler. Paulus işte böyle bir ortamda yetişmiş, Kleopatra'nın Marcus Antonius'la buluşmasına tanık olmasa da, (buluşma onun doğumundan yaklaşık yarım yüzyıl önce gerçekleşmişti) bugün Tarsus'u çeviren surlardan kalan tek anıtın, yani "Deniz Kapısı"nın altından geçip limanda balıkçılarla sohbet etmiş, derin sularda yüzmüştü. Evet, yalnızca İsa uğruna yollara düşen bir ermiş değildi o, ufak tefek ama dayanıklı bir bedene de sahipti. Eğer çok iyi bir yüzücü olmasaydı Ege'de batan gemisiyle birlikte sulara gömülürdü kuşkusuz, ölümü Roma'da celladın elinden değil, Adalar Denizi'nde yaşanı

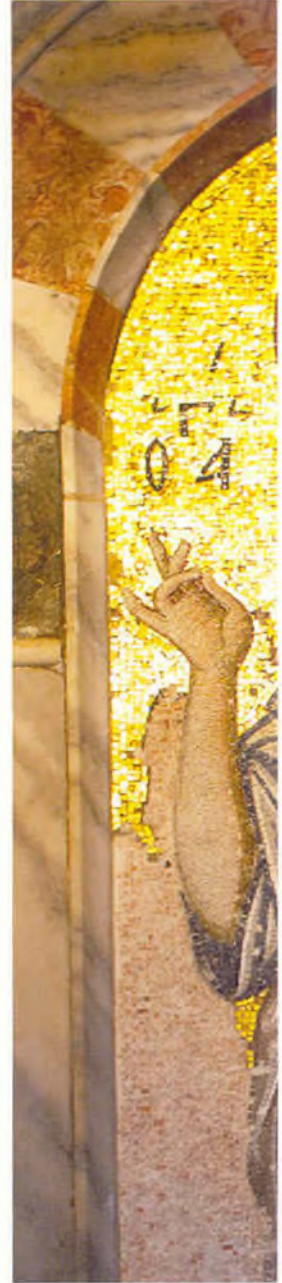
boyunca mücadele ettiği eski tanrılardan birinin, Poseidon'un elinden olurdu.

Tarsus'ta yalnızca Hristiyan Kilisesi'nin kurucusunun değil, Seha-be'den Bilâl-i Habeşî'nin de izleri var. Bir efsaneye göre Hz. Muhammed'in müezzini İslam ordularıyla buraya dek gelip ezan okumuş, hatta bugün de ziyaret edilen bir mescit yaptırmış. Onun Tarsus'a geldiği eski kaynaklarda belirtilmiyor ama, başbakanımız sayesinde ülkemizde çok moda olan "medeniyetler buluşması"ndan hareketle kent Paulus'a olduğu kadar Bilâl-i Habeşî'ye de sahip çıkma gereğini duyuyor. Osmanlı döneminde yapılan tek kubbeli bir camiye onun adını veren belediyenin Müslümanları da onurlandırmak istediğini düşünebiliriz.

Gerçek yaşamı hakkında pek fazla şey bilmediğimiz, halk geleneğinin en büyük şairlerinden Karacoğlan da Tarsus'un sahiplendiği ünlülerden. Kentin değişik yerlerinde Bilge Kaan'ın, Osman Gazi ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin anıtları yok yalnızca, Şelale'deki ulu okalıptüs ağaçlarının gölgesinde Karacoğlan'ın da bir bronz heykeli var. Kucağında sazı ve ayağında Türkmen işi çizmeleriyle, bir zamanlar Büyük İskender'in girip hastalandığı akarsuya bakıyor şair. Yaşamı boyunca türküsünü çağırdığı dilberleri süzdüğü de oluyor çapkın bir edayla. Demir parmaklıkla çevrili heykelin kaidesinde Tarsus Belediye Başkanı Burhanettin Kocamaz'a ait şu yazıyı okumadan geçmedim:

"Halk edebiyatımızın büyük şairi Karacoğlan XVII. yüzyılda yaşamış ve uzun bir ömür sürmüştür. Çukurova'da yaşadığı kesindir. Türkmen aşiretleri arasında büyük bir sevgisi olan Karacoğlan'ı Çukurovalılar paylaşılamazlar. Yöremiz halkı da Karacoğlan'ın Toroslu olduğuna, burada yaşadığına ve Eşhab-ı Kehf mağarasına girerek kaybolduğuna inanmaktadır. Köylerimizde hâlâ Karacoğlan türküleri söylenmektedir. (30 ağustos 2003)"

Kimi kez erotizme varan dizelerin şairi Karacoğlan'ın heykelini,

KENTİN DEĞİŞİK
YERLERİNDE BİLGE
KAAN'IN, OSMAN GAZİ
VE HACI BEKTAŞ-I
VELİ'NİN ANITLARI
YOK YALNIZCA,
ŞELELE'DEKİ ULU
OKALİPTÜS
AĞAÇLARININ
GÖLGESİNDE
KARACOĞLAN'IN DA
BİR BRONZ HEYKELİ
VAR. KUCAĞINDA SAZI
VE AYAĞINDA
TÜRKMEN İŞİ
ÇİZMELERİYLE, BİR
ZAMANLAR BÜYÜK
İSKENDER'İN GİRİP
HASTALANDIĞI
AKARSUYA
BAKİYOR ŞAİR.
YAŞAMI BOYUNCA
TÜRKÜSÜNÜ
ÇAĞIRDIĞI DİLBERLERİ
SÜZDÜĞÜ DE OLUYOR
ÇAPKIN BİR EDAYLA.

üstelik Zafer Bayramı'nda Tarsus'un en gözde piknik yeri-
ne diken belediye başkanını kutlamak gerek. Heykelin
altında "Emirler'den bir kız indi pınara" redifli şiirin tümü-
nü okuyabilirsiniz, ben yalnızca son dördlüğüünü aktarmak-
la yetiniyorum:

Karacoğlan der ki n'olup n'olmalı
Keten gömlek geymiş kolu sırmalı
Anasını kandırıp kızın almalı
Emirler'den bir kız indi pınara.

Pınar başında durdum bir süre, Karacoğlan'ın türküsünü
söylediği Türkmen kızlarını düşündüm. Ve şairin efsane-
si, "Söyleyim mi sana sözün doğrusun / Soyunup koynuna
girmeye geldim" ya da "Tomurcuk memesin verdi ağzıma
/ Yorgunsun sevdiğim em dedi bana" ya da "Ay doğup da
şafak atmada sandım / Meğer yarin düğmeleri çözülmüş"
gibi unutulmaz dizelerin eşliğinde gözümün önüne gel-
di. Çapkın şairin aslında kanayan bir yarası olduğunu,
bu nedenle kadınları sevdiği kadar gerçekte onlardan
öç alıhık amacıyla da saz çalıp şiir söylediğini anımsa-
dım. Gurbete çıkmış tüm ozanlar gibi sevdalandığı bir
bey kızıyla kaçıışı, bir yastakta kocamak umuduyla murat
alıp murat verişleri, sonra kızın bir başka obanın beyinin
yeğeni tarafından taciz edilişi, bu askıntıdan kurtulmak
için de, Karacoğlan bir başka obanın düğünündeyken,
kendisine dokunmamak koşuluyla tacizeci yeğeni yanında
yatırmaya razı oluşu, bunun üzerine Karacoğlan'ın sazının
telinin kopması ve kendi obasına geri dönen şairin karısını
çadırda beyin yeğeniyle ayrı yataкта görünce üzerlerini
abasıyla örtüp yollara düşmesi, bir daha da ne obasını ne
de suçsuz karısını görmeden gurbette ölmesi, daha doğ-

rusu Tarsus'a yakın Eshab-ı Kehf mağarasına girip kaybolması geldi aklıma. Bu mağaranın öyküsünü çocukluğumda büyükannemden dinlemiş, sonra Kuran'da okumuştum ama, sazını sonsuza dek kalsın, elden ele dolaşsın diye bir dala astıktan sonra Karacoğlan'ın yedi uyurların mağarasına girip kaybolduğunu burada, Paulus'un kenti Tarsus'ta duydum. Şeytana uyup şairin belden aşağı dizelerini yazmakla günaha girdiysem ya da bu acıklı öyküyle sizleri üzdüysem beni bağışlayın. Tarsus efsanelerle dolu bir kent, Şahmeran'ın dillere destan efsanesi de anlatılıyor burada, hatta yarı kadın yarı yılan, bu hilkat garibesinin bir heykeli de var kentin orta yerinde. Ama yola çıkmak, bu kez de Çukurova'nın sıcağında başka bir menzile ulaşmak gerek.

Antakya'ya doğru

YAZIN OVANIN SICAĞINDAN BUNALAN, SİVRİSİNEK VE
SITMADAN KIRILAN AŞİRETLERİN, YİNE DADALOĞLU'NUN
DEYİMİYLE "AĞIR AĞIR GİDEN AVŞAR ELLERİ" NİN
GÖÇTÜĞÜ YAYLALAR DURUYOR HÂLÂ. ORALARDA HAVA
SERİN, PINARLARIN
SUYU BUZ
GİBİDİR.

"YAYLALARDA
DEM SÜRMEİNİN
VAKTİ GELDİ,
ÇAĞI ŞİMDİ"
DİYEN BİR DİZE
GEÇİYOR
AKLIMDAN.

Yol boyunca dümdüz uzayıp gidiyordu Çukurova. Ve ben yıllar önce Yaşar Kemal'in coğrafyasını keşfetmek, büyük yazımızın yapısını baştan sona kat eden epik söylemin biraz da abartarak yansıttığı doğayı, en küçük ayrıntılarına varıncaya dek anlattığı insan gerçeğini yerinde görmek amacıyla yaptığım bir başka yolculuğu düşünüyordum. Özcan Yüksek'in o güzelim fotoğraflarıyla zenginleşen bu yolculuğun izlenimlerini önce *Atlas*'ta, sonra *Bir Geçiş Dönemi Romancısı* adlı kitabımda anlattım. Türkiye'nin en verimli topraklarında gözlenmediğim köklü değişimi, yalnızca üretim ilişkilerinin değil doğanın da nasıl hızla değiştiğini, bozulduğunu, sanayi

artıklarıyla kirlenip yok olduğunu betimlerken, geçmişe duyulan özlemin başta Yaşar Kemal olmak üzere güneyli yazarlarımızın hayal dünyasında ne ölçüde yer aldığını göstermeye çalıştım. Bu yazarlarımızın romanlarındaki gerçek eskilerde kalmıştı artık, kentler ve kasabalar büyümüş, yeni yollar açılmış, çeltik ve pamuk tarlalarının yerini organize sanayi bölgeleri almıştı. Ve, elbette eşkıyalık, Yaşar Kemal'in ünlü kahramanı İnce Memed sayesinde efsaneleşen bu çağ dışı isyan biçimi, tarihe karışmıştı. Tıpkı patoz ırgatlığıyla yavaşmalığın, marabalıklı toprak ağalığının belirleyici etkilerinin giderek azalması, hatta tümüyle ortadan kalkması gibi.

Adana'dan Antakya'ya doğru yola çıktığımızda dikkatimi çeken ilk şey iki yönlü, geniş asfalt yol oldu. Ülkemizin bu güney ucunda, güvenliğin bir zamanlar ancak Derviş ve Cevdet Paşaların komutasındaki Fırka-i İslahiye adı verilen askeri güç tarafından sağlandığı, konar göçer aşiretlerin yol kesip kervan kıldığı bu yörede trafik bir Avrupa ülkesindekinden daha düzenli akıyordu. Hava her zamanki gibi sıcaktı; Yaşar Kemal'in romanlarından tanıdığımız hemen her şey değişmiş, ama yazarın öykülerinde ölümsüzleşen "sarı sıcak" olduğu gibi kalmıştı. Neyse ki, klimalı arabanın içinde rahattım. Çukurova'ya ilk gelişimdeki gibi sıcaktan bunalmıyor, ikide bir durup bir ağaç gölgesinde dinlenmek ihtiyacı duymuyordum. Ve tek damla ter dökmeden bakabiliyordum manzaraya. Solda Toprakkale, daha ileride *Yılanı Öldürseler*'den aşına olduğum Anavarza kayalıkları arz-ı endam etmekteydiler. Bir süre Yaşar Kemal'in dünyasına bıraktım kendimi, eskinin olağanüstü günlerine, "o güzel insanların o güzel atlara binerek çekip gitmeden önce" yaşadıkları Çukurova'nın büyüüne dalıp gittim. Kasetçalarda, gençlik günlerimin ilahı Ruhi Su'nun gür sesi Dadaloğlu'ndan veriyordu haberi:

ADANA'DAN
ANTAKYA'YA DOĞRU
YOLA ÇIKTIĞIMIZDA
DİKKATİMİ ÇEKEN İLK
ŞEY İKİ YÖNLÜ, GENİŞ
ASFALT YOL OLDU.
ÜLKEMİZİN BU GÜNEY
UCUNDA, GÜVENLİĞİN
BİR ZAMANLAR ANCAK
DERVİŞ VE CEVDET
PAŞALARIN
KOMUTASINDAKİ
FIRKA-İ İSLAHİYE ADI
VERİLEN ASKERİ GÜÇ
TARAFINDAN
SAĞLANDIĞI, KONAR
GÖÇER AŞİRETLERİN
YOL KESİP KERVAN
KIRDIĞI BU YÖREDE
TRAFİK BİR AVRUPA
ÜLKESİNDEKİNDEN
DAHA DÜZENLİ
AKIYORDU.

Bozok Han'dan sürer gelir ötesi
Özer Oğlu, Seyfi Han'dır atası
Baz şahanlar sarı kaplan yuvası
Varılmaz yurduna Küçük Ali Oğlu

Dağlarında ala geyik gezişir
Engininde keklik, turaç ötüşür
Düşmanların sınırından bakışır
Girilmez yurduna, Küçük Ali Oğlu

Artık öyle uzak değil Küçük Ali Oğlu'nun yurdu. Zaten ne hakkında ağıtlar yakılan, koşmalar düzülen Türkmen Beyi Küçük Ali Oğlu kaldı, ne de onun Osmanlı'ya isyanını haykıran Dadaloğlu'nun "sınırdan bakiştıklarını" söylediği düşmanları. Dağlar aşılmaz değil artık, siyasilerimizin deyimiyle "Türkiye çağ atladı".

Ama yazın ovarın sıcağından bunalan, sivrisinek ve sıtma-
dan kırılan aşiretlerin, yine Dadaloğlu'nun deyimiyle "ağır
ağır giden Avşar elleri"nin göçtüğü yaylalar duruyor hâlâ.
Oralarda hava serin, pınarların suyu buz gibidir. "Yaylalarda
dem sürmenin vakti geldi, çağı şimdi" diyen bir dize geçi-
yor aklımdan. Kim bilir nerede, kimden duydum. Belki de
düşümde, eli kınalı gözü sürmeli bir Türkinen güzeli fısıldadı
kulağına. Aslında biz de burada, otoyolu yutarcasına
ilerleyen arabamızda rahat sayılırız. Ceyhan Irmağı yatağın-
da akıp gidiyor işte, usul usul. Artık ne taşıyor ne de ince
bacaklı, donsuz çocuklar Yaşar Kemal'in romanlarındaki
gibi "çaykara" yapıyor kumsalında. Karşınızda yöre halkı-
nın Nur Dağları adını verdiği Amanoslar, Toprakkale'den
Osmaniye'ye doğru, Ceyhan gibi döne dolaşa akıp gidiyo-
ruz. Ne akması, kanatlanmış uçuyoruz. Denis, arada bir
görünüp kaybolan keçi sürüleriyle çobanlara aldırmadan,

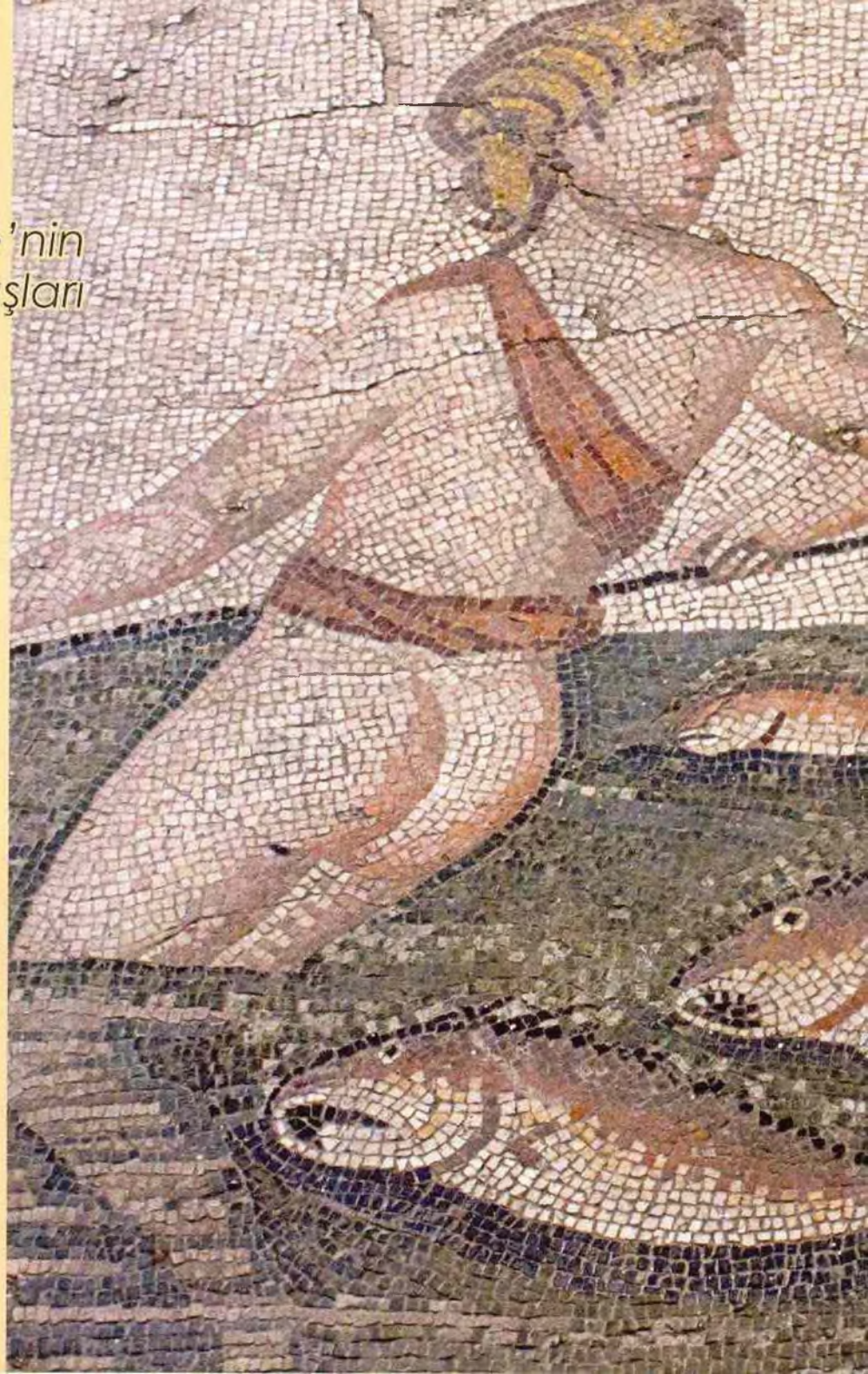
başı dumanlı dağlara doğru kırıyor direksiyonu. Dadaloğlu kasetçalarda Toroslar'ın hikâyesini anlatıyor hâlâ, isyan günlerinin heyecanıyla doğanın türküsünü söylerken, Osmanlı'yı lanetlemekten de geri kalmıyor:

Şu Feke'nin hanımları
Talin bilmez alemleri
Kör olası Derviş Paşa
Hep dul koydun gelinleri

Derken, Antakya yolunda, Iskenderun'a doğru birden deniz görünüyor.

*D*efne'nin
gözyaşları

ANTAKYA ETNİK MOZAYİĞİNİ, YANI ALEVİ, SÜNNİ, ORTODOKS
VE KATOLİKLERDEN OLUŞAN –BUNA SAYILARI ÇOK AZ
OLMAKLA BİRLİKTE MUSEVİLER DE DAHİL– HALKININ BİR
ARADA BARIŞ
İÇİNDE
YAŞAYABİLECEĞİ
ORTAMI
KORUYABİLMİŞ
AMA,
YAKIN YA DA
UZAK TARİHSEL
GEÇMİŞİNE
SAHİP
ÇIKAMAMIŞ.

Bir adı da “Çağlayanlar” olan Antakya’nın sayfiye yeri Harbiye’de-
yim. Roma dönemindeki adıyla Defne’de. Defne’yi bilirsiniz. Bir
zamanlar su perilerinin en güzeli, en alımlısı, kuşkusuz en safıydı.
Güneş tanrısı Apollon onu görüp de peşine düşmeseydi, babası
Zeus’a özenip bu çekici kadına sahip olmak istemeseydi, Defne
hep böyle beyaz, endamlı, suda açan bir nilüfer kadar temiz, kız
oğlan kız kalacaktı. Ne var ki, boş zamanlarında (yani hasat kalkıp
sürtüler ağıla döndükten sonra) kendini kitarasının eşliğinde niksar
içmeye veren Apollon ilk görüşte sevdalandı Defne’ye. Bugün Asi
adıyla anılan Orontos Irmağı’nın kıyısında peşine düştü. Artık bir
satirden farkı kalmamıştı tanrının, gerçi henüz yarı teke yarı insana
dönüşmemişti ama, havada kırgın bir değnek gibi dikilen erkeklik

organıyla yer çekimi kurallarına sanki meydan okuyordu. Defne kaçtı o kovaladı. Kovaladıkça şehvet duyguları kabardı. Arzunun tutsağı olmuştu anlayacağınız, gözü Defne'nin endamlı gövdesinden, kaçarken hoplayan süt beyaz göğüslerinden, savrulan uzun, sarı, sapsarı saçlarından başka bir şey görmüyordu. Sık ormanlardan, güneşte göveren yemyeşil çayırlardan, toprak ananın bu yörede insanoğluna bağışladığı meyve bahçelerinden geçtiler. Sonunda Defne yoruldu, tam burada, Orontos'un kabarıp taşıdığı bu kayalık tepede teslim oldu Apollon'a. Ne var ki, son bir çabayla "Toprak ana" diye yalvardı, "ört beni, sakla beni, beni koru!" Güzel perinin yalvarmalarına dayanamayan toprak ana bir ağaca dönüştürdü onu. Apollon'un hevesi kursağında kalmış, Defne'nin gövdesi odunlaşarak bir ağaca dönüşmüş, süt beyaz göğüsleri kabuk tutmuş, saçları yaprak olup rüzgârda hışırdamaya başlamıştı. Kolları da dal biçiminde uzamıştı, körpe ayakları kök olup toprağın derinliklerine daldıkça. Bir tek gözyaşları hâlâ güzel bir peri, çekici bir kadın olduğunun kanıtıydı. Onlar da zamanla şelaleye dönüştüler, çağlayarak kayalardan aşağıya akıp, kentin ortasından geçen ırmağa karıştılar.

Defne efsanesinin çıktığı Harbiye, Roma döneminde Antakya'nın su gereksinimini sağlayan bu serin ve gölgelik sayfiye yeri, bir mesireden ya da eski kaynaklarda belirtildiği gibi bir yeryüzü cennetinden çok, köhne tesisleriyle bir kebab cennetini andırıyor. Gerçi zümrüt yeşili bir suyun kıyısında piknik yapmak da mümkün ama, zevksizliğin doruğundaki yapılaşma çevreyi kuşatıp bozmuş, bu güzel doğa parçasını ele geçirmiş. Kemirmiş demek daha doğru olacak belki. Dağdan gelen serin, saydam suyun kıyısındaki çam ormanı bile Harbiye'nün çirkinliğini, plastik masa ve sandalyeli kebabçıların derme çatmalığını örtmüyor. Evet, kırmızı biber ve zeytinyağına batırılmış lavaş ekmeğine bol maydanozlu, acılı tepsi kebabını katık edebilirsiniz burada, ama çarpık yapılaşmanın yol açtığı bozulmayı gözardı edemezsiniz. Kebabçı dükkânlarının tabelalarındaki Arapça yazıları da, eğer eski alfabeyi

DEFNE EFSANESİNİN
ÇIKTIĞI HARBİYE,
ROMA DÖNEMİNDE
ANTAKYA'NIN SU
GEREKSİNİMİNİ
SAĞLAYAN BU SERİN
VE GÖLGELİK SAYFIYE
YERİ, BİR MESİREDEN
YA DA ESKİ
KAYNAKLARDA
BELİRTİLDİĞİ GİBİ BİR
YERYÜZÜ
CENNETİNDEN ÇOK,
KÖHNE TESİSLERİYLE
BİR KEBAP CENNETİNİ
ANDIRIYOR. GERÇİ
ZÜMRÜT YEŞİLİ BİR
SUYUN KIYISINDA
PİKNİK YAPMAK DA
MÜMKÜN AMA,
ZEVKSİZLİĞİN
DORUĞUNDAKİ
YAPILAŞMA ÇEVREYİ
KUŞATIP BOZMUŞ, BU
GÜZEL DOĞA
PARÇASINI ELE
GEÇİRMİŞ.

biliyorsanız, okuyabilirsiniz. Zaten esnafın büyük çoğunluğu Suriye kökenli. Yalnızca otel ve pansiyonlarda değil, Amik Ovası'na hakim tepelerdeki 'nargile evleri'nde de Arapça konuşuluyor. Duyduğuma göre Samandağı'nda bu oran, yani Arapça konuşanların oranı, yüzde doksanın üzerindeymiş. Defne'nin göz yaşartıcı öyküsünü anlattıktan sonra, fincancı katırlarını ürkütmek için yazmıyorum bunları, ama son yıllarda bu bölge üzerindeki taleplerinden vazgeçmiş de olsa, Suriye'nin Hatay konusundaki duyarlılığını anlamaya çalışıyorum. Anlamaya çabaladığım bir başka konu da şu: kebabçılar neden Venedik, Milano, hatta Vivaldi adlarını taşımaktalar? Ve Hatay için uygun görülen "kırk asırlık Türk yurdu" tanımını neden hâlâ sorgulamaktan kaçınıyoruz?

Evet, 1935'te Fransızlarla yapılan görüşmelerin ertesinde Türk askeri Hatay'a girdi, aynı yılın temmuzunda yapılan seçimlerden bir ay sonra, 2 Eylül 1938'de Hatay Devleti kuruldu. Devlet başkanlığına Tayfun Sökmen seçildi. 29 Haziran 1939'da bölgenin karmaşık etnik yapısını yansıtan temsilcilerin oylarıyla Hatay Meclisi "anavatana ilhak" kararı aldı. Bütün bunlar iyi güzel, de, bu tarihi kararın alındığı güzelim taş yapı, Asilimağının kıyısındaki eski meclis binası neden bir türlü müzeye dönüştürülemedi? Bir zamanlar porno filmlerin gösterildiği bu mekân neden hâlâ sinema olarak kullanılıyor?

Antakya etnik mozayigini, yani Alevi, Sünni, Ortodoks ve Katoliklerden oluşan -buna sayıları çok az olmakla birlikte Museviler de dahil- halkının bir arada barış içinde yaşayabileceği ortamı koruyabilmiş ama, yakın ya da uzak tarihsel geçmişine sahip çıkamamış. Bunun en somut örneği meclis binasının içler acısı durumu değil yalnızca, eski Roma köprüsünün hoyrat ellerce yıkılması. Evet, genişletmek bahanesiyle kentin en eski anıtını da yok etmiş yerel yönetim. Yolu

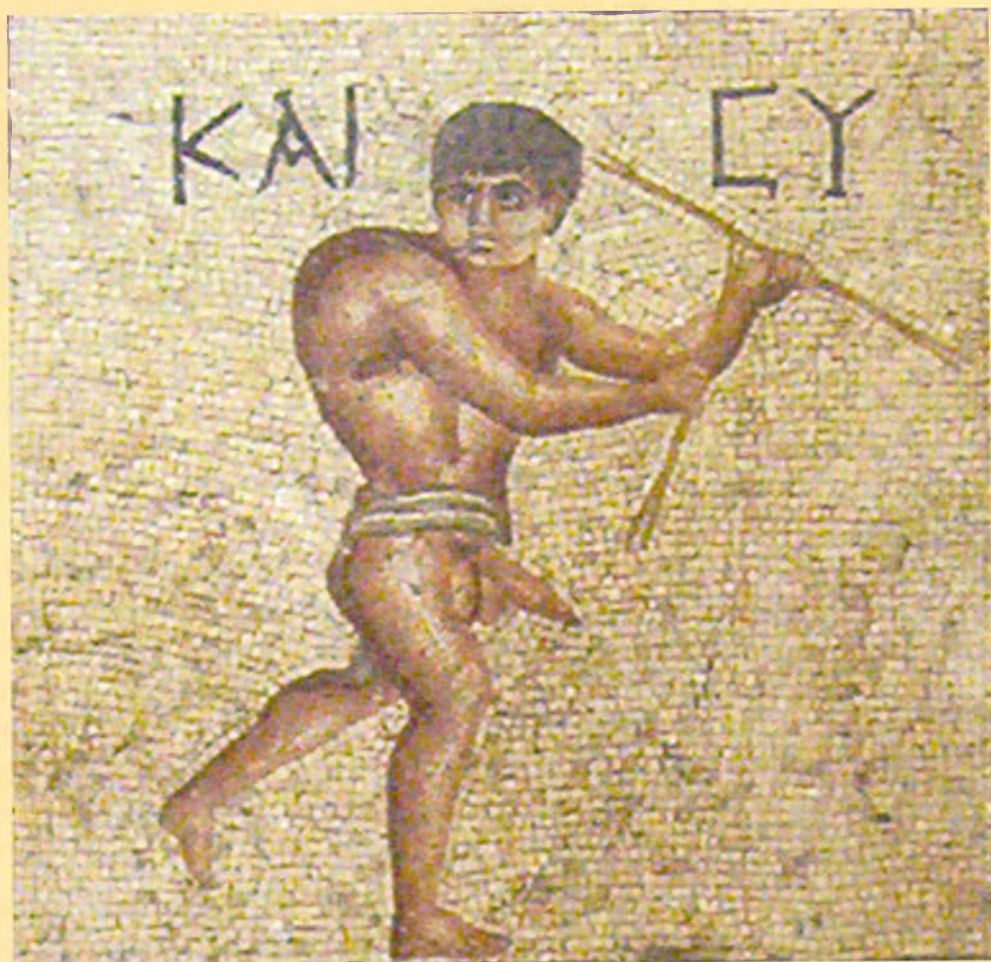
buraya da düşen Evliya Çelebi kentin kalesinden söz ederken şöyle diyor:

“Antakya’nın kuruluşu İstanbul’dan öncedir. Büyük suru, beş dağın üstüne kurulmuştur. Kale yapısında kullanılan taşların her biri, fil azmanı büyüklüğündedir. Yapı ustası Ferhad, baltasıyla taşları birbirine öyle kaynaştırmış ki, tüm duvar yekpare taşanmış izlenimini verir.”

Umarım belediye bu “fil azmanı” taşlara da el atıp, tarihi Antakya Kalesi’ni yıkmaya kalkışmaz. Yoksa Defne’nin gözyaşlarında boğulur gideriz.

*M*utlu kambur

BAKIŞLARIMI KAMBURDAN AYIRAMIYORUM. SAĞA DOĞRU HAMLE YAPAN BİR CÜCE BU; DİKLEŞEN ERKEKLİK ORGANIYLA HAYALARI DA, GÖVDESİNE GÖRE OLDUKÇA BÜYÜK. ELLERİNDE ÇATAL UÇLU SOPALAR VAR, AYAKLARIYSA BEYAZ ZEMİNİN ÜZERİNDE KUŞ KADAR HAFİF. KAMBUR YÜRÜMÜYOR, UÇUYOR SANKİ. BELKİ BU NEDENLE MUTLU.

“Kendinden başka eksikim yok” diye yazmıştı Kafka günlüğüne. Berlin’de oturan nişanlısı Felice’ye gönderdiği bir mektupta da kendini benzer biçimde tanımlıyordu yanlış anımsamıyorsam, belki veremliydi ama sıırım gibi incecik, kara kuru bir adamdı. Kamburu ciğerinde, hatta zihnindeydi, sırtında falan değil.

Antakya müzesinde “Mutlu Kambur” adıyla bilinen bir Roma mozağının önündeyim. Siyah çerçevenin içinden esmer bir delikanlı bakıyor. Tuhaf bir biçimde Kafka’ya benziyor, alnını örten kirpi saçları, uzun burnu, kara, kapkara gözleriyle. Bakışlarımı kamburdan ayıramıyorum. Sağa doğru hamle yapan bir cüce bu; dikleşen erkeklik organıyla hayaları da, gövdesine göre oldukça büyük. Elllerinde çatal uçlu sopalar var, ayaklarıysa beyaz zeminin üzerinde kuş kadar hafif. Kambur yürümüyor, uçuyor sanki. Belki bu nedenle mutlu. Belki de, sağ omzunu boydan boya örten kamburu değil de,

çocuğu olamayacağına, bir insana hayat veremeyeceğine göre yalnızca zevk aracı olarak kullandığı erkekliğini önemsediğinden, onu şu ölümlü dünyada tek varlık nedeni saydığından böylesine uçarı, bu denli kayıtsız bir hali var. Gerçekte bu abartılı fallusun eski Roma inancında başka bir işlevi olduğunu biliyorum. Mozayığı yapan usta nazar değmesin, kemgözü sahibine geri çevirsin diye yapmış onu, bakıra çalan mozayik parçalarıyla özene bezene süslemiş. Ve siyah harflerle “KAL CY” diye yazmış yukarıya. Yani “SIZE DE” demek istiyor. Kötülüğümü diliyorsan al benden de o kadar. Amacın iyilikse benim de öyle. Hem kambur olduğuna bakma, penisim büyük hayalarım taş gibi ya, daha ne isterim. Üstelik yalnızca zevk için, haz alıp haz vermek için taşıyorum onları, sırtında kamburumu taşıdığım gibi.

İster istemez Sızifos’un yazgısı düşüyor aklıma. Tanrılar Sızifos’u yeryüzünün en korkunç cezasına çarptırmak istemişler, düşünüp taşındıktan sonra şu yargıda birleşmişlerdi: kocaman bir kaya parçasını bin bir güçlkle sırtlayarak dağın tepesine çıkaracaktı Sızifos. Nice uğraştan, büyük emeklerden sonra kayasıyla birlikte ulaşabildiği tepeye henüz varmışken, daha terini bile silmeye vakit bulamadan, kocaman kaya gerisin geriye yuvarlanacak, Sızifos aynı çabayı gösterip kayayı yeniden tepeye çıkarmak için ovaya inecekti. Ve bu durum sonsuza kadar böyle sürüp gidecek, Sızifos amacına hiçbir zaman ulaşmadan, her defasında aynı umutsuz çabayı göstermek zorunda kalacaktı. Buyruk kesindi. Anlamsız bir uğraş, bir kısır döngüyü sonsuza dek yaşamaya yargılanmıştı. Bu kısır döngü, tanrıların sırtına yükledikleri bu kocaman kaya, alınyazısıydı onun.

Albert Camus çağımızın en ilginç felsefe yapıtlarından biri olan *Sızifos Söyleni*’nde ele aldığı “absurde” (saçma) kavramını, yukarda kısaca özetlediğim Sızifos’un alınyazısı çerçevesinde temellendirir. Ama yapıtın sonunda “Sızifos’u mutlu saymalıyız” demekten de kendisini alamaz. Antakya müzesindeki kambur da mutlu bir bakıma.

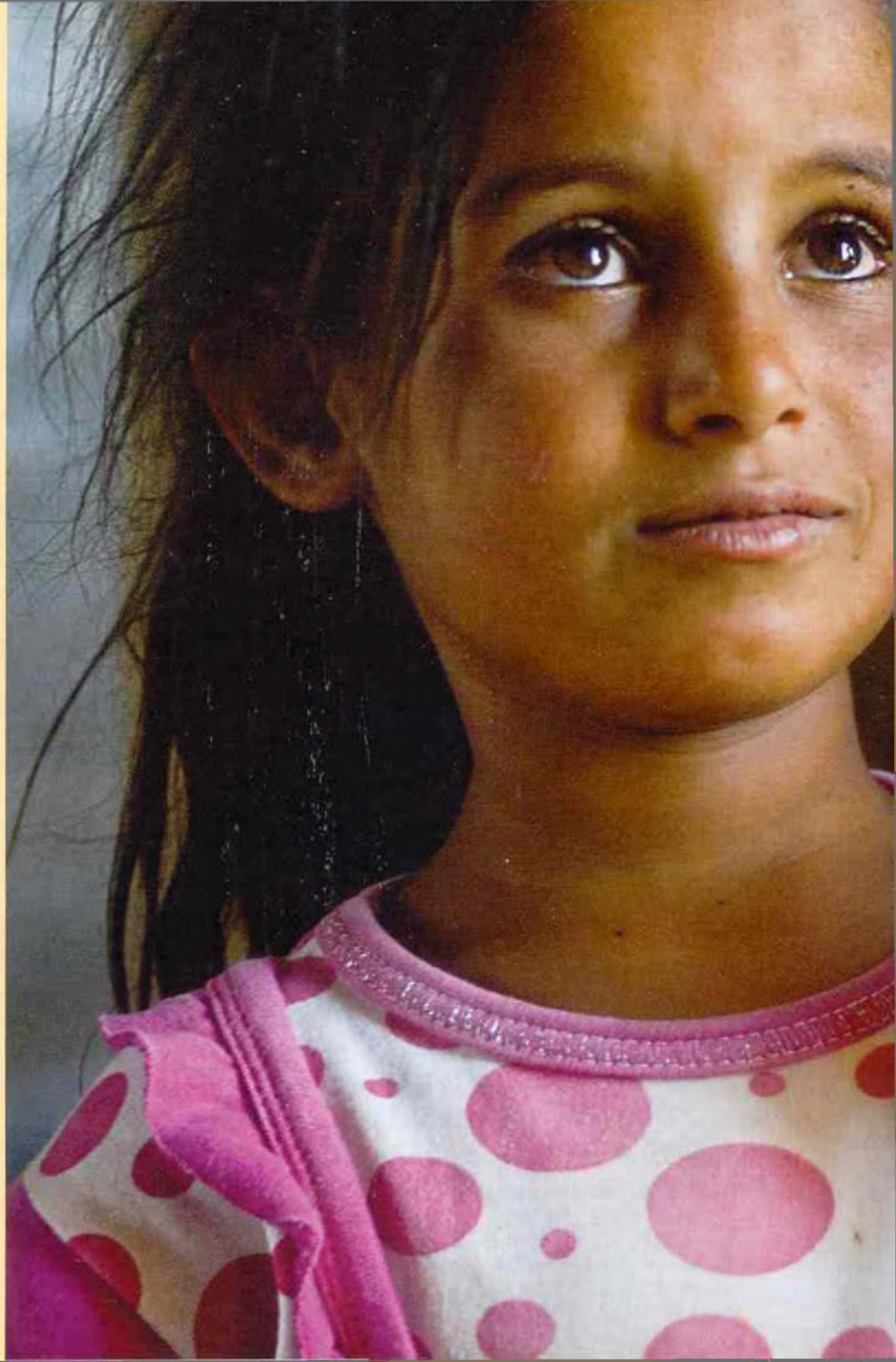
ANTAKYA
MÜZESİ'NDE
GÖRDÜKLERİM
BU YÖREDE
HİRİSTİYANLIKTAN
ÖNCE BAŞKA
İNSANLARIN DA
YAŞADIĞINI, ONLARIN
ÇOK TANRILI
İNANÇLARINDA
DÜNYA
ZEVKLERİNDEN
VAZGEÇMEYE
HIÇ MI HIÇ
YANAŞMADIKLARINI
KANITLIYORDU.
DİONYOSOS SARHOŞTU
YİNE. ANCAK YAKIN
DOSTU BİR SATİRİN,
ORMANDA PERİ
KOVALAMAKTAN
YORGUN DÜŞMÜŞ
YARI KEÇİ YARI
İNSAN BİR SATİRİN
YARDIMIYLA AYAKTA
DURABİLİYORDU.

Yalnızca sırtında kocaman bir yük taşınmıyor çünkü, o yük gövdesinin bir başka yerinde mutluluk çubuğuna dönüşüyor. Hem nazardan koruyor haneyi hem şair Nedim'in deyimüyle bizleri, şu ölümlü dünyada gününü gün etmeye bakanları "hayattan kâm almaya" çağırıyor. Oysa biliyorsunuz ilk kez bu bölgede yayılmaya başlayan Hristiyanlık "Mutlu Kambur"un hedonist anlayışına karşı, onunla çatışarak, çarpışarak gelişti. İnsanı kendi gövdesine yabancılaştırdı önce, sonra ruhla bedeni birbirinden ayırdı.

Dün Aziz Petrus'un huzurunda, Hristiyanlığın ilk kilisesi olarak bilinen, sırtını dağın yamacına dayanmış, duvarlarından su sızan bir mağaradaydım. Vatikan'ın kutsal saydığı bu yerde dünyanın öbür ucundan gelen hacılar tütsü yakıp ayin yapıyorlar, hep birlikte dua ediyorlardı. Sonra Samandağ yolunda, eski bir manastırın yıkıntıları arasında Aziz Simon Stilit'in sütununu gördüm. O, Aziz Petrus gibi dinsel bir kurun inşa etmiş, ömrünü bir sütunun tepesinde dünya nimetlerinden yoksun kalarak geçirmişti. Aç kalmış ama naçar kalmamıştı. Tanrı'ya inancı tamdı çünkü, oysa Antakya Müzesi'nde gördüklerim bu yörede Hristiyanlıktan önce başka insanların da yaşadığını, onların çok tanrılı inançlarında dünya zevklerinden vazgeçmeye hiç mi hiç yanaşmadıklarını kanıtlıyordu. Dionysos sarhoştu yine. Ancak yakın dostu bir satirin, ormanda peri kovalamaktan yorgun düşmüş yarı keçi yarı insan bir satirin yardımıyla ayakta durabiliyordu. Tanrı'nın sağ elinde tuttuğu kupadan dökülen şarabı bir panter yavrusu yalıyordu. Eros gölgeye sere serpe uzanmış uyuyordu yine. Çıplaktı ve uykusunda bile çıpkındı. Mavi giysili genç kız, Eros'un oklarını çalmak üzere sessizce ona doğru yaklaşıyordu. Evet, oklar atıldığında, bir başka deyişle genç kız kıvrık saçlı güzel adama abayı yaktığında ten hazdan kıvrılacak, aşk tüm güzelliği ve gerçekliğiyle yaşanacaktı.

Antik dünya mozayiklerde kalmuştı ne yazık ki, İsa'nın günahlarımızı bağışlatmak için çarmıha gerildiği inancı, ilk kez Antakya'da vaaz vermeye başlayan Aziz Paulus'un sözleriyle insanları başka bir yaşam tarzına, ruhu ve bedeni birbirinden ayırırken yalnızca ruhu yücelten bir dine yönelmişti. Paulus burada da peşimi bırakmıyordu. Ben onun izini sürerken onun gölgesi de ardım sıra geliyordu sanki.

*S*arranlı Cemile

“SANA HARRAN’I ANLATAYIM MI?” DEYİVERDİ.
MEZOPOTAMYA’DAKİ TÜM YOLLARIN KESİŞTİĞİ, ESKİNİN
OLAĞANÜSTÜ GÜNLERİNDE KERVANLARIN KONAKLADIĞI
BU KENT, ASUR’DAN EMEVİLERE UZANAN TARİHİYLE
BİNLERCE YIL UYGARLIĞIN
VE GÖKBİLİMİN
BEŞİĞİ OLMUŞ
HARRAN
HAKKINDA NE
BİLİR, BANA NE
ANLATABİLİRDİ Kİ?

İç Kale’nin yıkıntıları arasında rastladım ona. Güneşin altında uzun süre yürüyüp burçlara ulaşmış, Hititler’den kalma aslan kabartmasının bulunduğu bazalt kapıyı boşuna aramıştım. Kalın taş duvarlar, kemerler, derin ve karanlık dehlizlerden başka bir şey yoktu görünürde. Bir zamanlar saray olarak da kullanılan bu üç katlı eski yapının kuytusunda yalnız olduğumu sanıyordum, meğer ben farkında olmadan peşimden gelmiş. Önce gözleri dikkatimi çekti. Ben ömrümde bu renk göz hiç görmedim. Böylesine yeşil, nasıl desem belki yosun yeşili, daha çok da nefti, iki kocaman göz, içinde menevişler yanıp sönen derin ve güzel, çok güzel bakışlar. Uzun saçları siyah, koyu siyahtı. Kim ördüyse pek güzel örmüş, uçlarına birer beyaz lastik koymayı da ihmal etmemişti. Alev rengi, yamalı bir gömlek vardı üzerinde. Ve ince belini sıkı dar bir pantolon. Ayakları çıplaktı. Yedi sekiz yaşlarında ya var ya yoktu, henüz adını

bilmiyordum. Adını bilmiyordum ama, bu gizemli kıza kendince bir ad yakıştırmıştım bile. Müslüman olmadan önce XI. yüzyıla dek eski dinlerini koruyabilen Sabilerin inancına göre ruhların kopup dünyaya düşükleri, göğün yedinci katında dönüp duran, dönerken de çevresini ışık ve sükûna boğan Zuhal yıldızı. Evet, mutlaka Zuhal olmalıydı adı. Çünkü Zuhal gibi parlıyordu gözleri. Bakışlarında yeşeren dünyanın, gençlik ve ölümsüzlüğün tüm sırları gizliydi.

“Abi” demişti, “bak buradan fotoğraf çek!”
“Fotoğraf makinem yok ki.”

Surda yıllar, belki yüzyıllar önce açılmış bir gediğin berisinde, gölgedeydik. Gösterdiği yerden Harran Ovası başlıyordu. Ulu Cami'yle uzun, dikdörtgen minaresinin kalıntıları, bir Roma kemeri, çevreye serpilmiş taşlar ve duvar yıkıntıları, sonra kubeli evler –Harran'ın tepeden delikli kerpiç izbeleri– sokaklarda gezinen tavuklar ve kırmızı toprağa yan gelip yatmış inekler. Birkaç keçi de vardı elbette ve kurutulan tezek yığınlarının arasında oynayan kir pas içinde donsuz çocuklar. Öyle kaygısız, neşeli, sanki bu sert iklimde, bu kurak yerde doğmamışlar gibi. Yetişkinler de görmüş-tüm yolda gelirken, erkekler mora çalan sarıkları, kavruk yüzleri, kadınlar kara çarşaflarıyla güneşin altında yürüyorlardı. Bu ağaçsız düzlüğe, cayır cayır yanan çıplak

kayaların arasına başka bir gezegenden düşmüş gibiydiler. Cehennem yeryüzüne inmiş sanırsın, öylesine sıcaktı hava. Hani ne derler, fırın kapağı açılmış da harlı ateş yakıp kavurmuş ortalığı. Kavurmakla da kalmamış, yolu XII. yüzyılda buraya düşen İbn Cübeyr'in dediği gibi “nefes aldirmamak için tüm gücünü seferber” etmiş. Kuruluşu tarihin derinliklerinde kaybolan kentin kireç taşıyla kaplı surlarına bakıyordum. Ve Aslanlı Kapı'dan başlayarak altı kapısını içinden tek tek sayıyordum ki “Sana Harran'ı anlatayım mı?” deyiverdi. Mezopotamya'daki tüm yolların kesiştiği, eskinin olağanüstü günlerinde kervanların konakladığı bu kent, Asur'dan Emeviler'e uzanan tarihiyle binlerce yıl uygarlık ve gökbilimin beşiği olmuş Harran hakkında ne bilir, bana ne anlatabilirdi ki?

“Olmaz” dedim. “Harran'ı boşver şimdi, sen kendini anlat bana. Önce adını söyle.”

“Cemile” dedi utangaç bir sesle, “Cemile Öztürk”.

“Bir de Öztürk'ü var ha!”

Başıyla onayladı. Ona, kalenin burçlarına dek peşlerinden geldiği çoğu amcalar gibi ne yaşımı sordum ne de okula gidip gitmediğini. Belli ki okuma yazması yoktu ama, ille de Harran'ı anlatmak istiyordu. Fotoğraf makinem olmadığına göre Harran'ı kitap-

lardan değil de ancak onun anlattıklarından öğrenebilirdim. Bense en az bu eski kent kadar onun hayatını da merak ediyordum. Herhalde en az on kardeşiler. Cemile en büyükleri değildi belki, ama en güzelle-riydi. En akıllıları da. Sabi inancına göre Zuhal yıldızındaki tümel akıl sanki onun yüzünde ve bakışlarında tecelli etmişti. Ve kuşkusuz on kardeşin arasında en temizleri de oydu. Bu ortamda, bu tozun toprağın, çıplak kayalarla taşların, bu yılan çıyan, börtü böcek, bu akrep cennetinde, bunca yokluk yoksulluğun, susuzluğun ortasında nasıl olup da böyle temiz kalabildiğine şaşarak hayretle yüzüne baktım. Çevreye inat yenyeşil, yaprak rengi gözleri serinlik veriyor, derin bir ırmak olmuş sanki içime akıyordu. "İzin ver de sana Harran'ı anlatalım" der gibiydiler. Ben ömrümde hiç bu kadar anlamlı, böylesine konuşan gözler görmedim. Bunca yer dolaştım, bu saç sakalı değirmende değil yollarda ağarttım da... Gençliğimde *Cemile* adlı dünyanın en güzel aşk öykülerinden birini anlatan bir roman okuduğumu söylemek isterdim ona. "Bir gün okula gider, alfabeyi sökersen Cengiz Aytmatov'un *Cemile*'sini oku mutlaka!" diyebilmek isterdim. Aramızda uzun süren bir sessizlik oldu. Neden sonra:

"Abi" dedi, "burayı anlatayım mı sana? Bu kaleyi?"

"Peki, anlat bakalım."

"İngilizce mi, Türkçe, Arapça mı? Kuş dilinde mi yoksa?"

"Kuş dilinde."

Art arda sıralanmaya başladı sözcükleri. Şaşırmadım desem yalan olur. Eklemleri bir dildi, evet. Kuş gibi şakınıyordu Cemile, ben öyle yapacak sanmıştım. Öyle yapıp ilgini çekerek benden para isteyecek. Fısıldar gibi konuşuyor, sanki tepemizde kuşlar kanat çırpıyordu. Eski çağlardan gelen yumuşak, gizemli bir lûştı duyar gibiydim. Cemile Öztürk belli ki Ay Tanrısı Sin'e tapan atalarının dilinde Harran'ı anlatıyordu bana, anlatırken de bir an bile durup nefes almıyordu. Konuşma biçimi eski, çok eski bir halkın ay ve gezegenlere yakarışını çağırıyordu. Bitirdiğinde

"Cemile" dedim, "ağzına diline sağlık. Ama hiçbir şey anlamadım". Bembeyaz dişleriyle gülümsedi.

"O zaman Türkçe anlatayım" dedi. Ve olurunu almadan yine bir solukta, makineli tüfekte ateş eder gibi, Harran tarihini özetleyiverdi. Asur'dan Roma'ya, oradan Emevi Devleti'ne atlayarak. Ünlü gökbilimci El Betani ile İslam düşünürlerinden İbn Teymiyye'nin adları da geçti bir ara. Moğol istilası ve kentin talan edilmesiyle sözünü bitirdi. Zaten, işin buraya varacağını, günün birinde

Harran'da taş üstünde taş kalmayacağını bir kâhin çok önceden haber vermiş, ne var ki hiç kimse ona inanmamıştı. İdris Peygamber de göğe çekilirken bildirmişti kıyameti ve insanlar üzerlerinde ne varsa çıkarıp onun bu kehanetini giyinmişler, bir süre onunla yaşamışlar, sonra da her şeyi unutup yine putlara tapmaya devam etmişlerdi. Yüce Tanrı da Tufan'la cezalandırmıştı onları. Cemile bazı olayları karıştırıyor ama dilinden bal akıyordu. Dikkatle dinlemiştim anlattıklarını. O ise eline sıkıştırmak istediğim parayı reddetmişti. Belki de yalnızca bilgisiyle takdirini kazanmak, beğenilmek istiyordu, öbür amcalardan, ağabeylerden aldığı parayı benimle hak etmediğini düşünerek. Çünkü onun gözünde ayrıcalığı olan biriydin. Öbür turistler gibi fotoğraf makinesi taşımayan, çevreyi elindeki kalın kitaptan tanımaya çalışan bir yabancı. Anlattıkları biraz karışık ama çoğunlukla doğrudu. Doğru ama eksik. Ne Hititler'den söz etmiş, ne Caracalla'nın Sin Tapınağı'nı ziyaretten dönüşte öldürüldüğünü söylemiş, ne de "Harran"ın matematik terimi olarak "zaman" anlamında kullanıldığını belirtmişti. Bu kentin yüzyıllarca İskenderiye ve Atina'yla boy ölçüşen "Hermetik Felsefe Okulunun" merkezi olduğundan da haberi yoktu. Yeni-Platoncu düşüncenin burada yaşayan Süryaniler sayesinde Arapçaya çevrilip Endülüis yoluyla Ortaçağ Avrupası'nı etkilediğinden de.

Merak etmeyin, Cemile'nin kim bilir kimden öğrenip kuş dili de dahil birkaç dilde ezberlediği Harran tarihinin ayrıntılarını anlatacak değilini. Sözü, Osmanlı coğrafyasının dört bucağına olduğu gibi buraya da uğrayan, yanlış ya da doğru, okura sunduğu tüm bilgileri ballandırıp tatlandırarak anlatan Evliya Çelebi'ye bırakayım en iyisi:

"Urfa'dan güney tarafında dokuz saat gidecek Dar-ı Dihkan ile Harran Kalesi'ne geldik. Burayı da Nemrud yapmıştır. Urfa toprağında, çöl içinde Hânun sahrasına karşı gayet sağlam bir kaledir. Beşgen şeklindedir. 922 hicri tarihinde Sultan Gansu el Gavri elindeyken Selim Han'a geçmiştir. Araplar buraları harap etmiş, namuslu halk göç etmişlerdir. Sonra, şehir harap, evler toprak olup kalesinde de insanoğlu kalmamıştır. Ancak, kagir camileri, han ve hamamları kalıp diğer harap evler içinde çöl Arapları kışlamaktadır. Fakat kale sanki yeni usta elinden çıkmış gibidir."

Bugün öyle değil ne yazık ki, kale hâlâ ayakta ama, çevreye yayılmış taş ve duvar kalıntılarından ibaret Harran. Bir de, kışın ocaklarında hâlâ tezek yakılan kerpiç evlerle bahçe içinde, toprak damlı konutlardan. Tarihsel yapıların, Evliya'nın söz ettiği hanlarla hamamların, çok daha eskilere gidersek rasathaneyeyle tapmakların yerinde yeller esiyor. Hitit kabartmalarıyla tanrı heykellerinin

den de bir iz kalmamış. Bütün bir dünya, yüzyıllarca ayakta kalmayı başarmış bir uygarlık, yok olup gitmiş sonunda. Bu arada kentin Nemrud tarafından değil, efsaneye bakılırsa Nuh Tufanı'ndan sonra kurulduğunu, Tevrat'ta belirtildiği gibi Ur'dan gelen Hazreti İbrahim'in Kenan İli'ne doğru yola çıkmadan önce burayı mekân edindiğini, hatta burada evlendiğini söylememe bilmem gerek var mı? Ve *Gılgamış*'ın sertivenlerini Asur dilinde anlatan çivi yazısı tabletlerin az ötedeki Sultantepe höyüğü'nden çıkarıldığını. Ya da kentin en eski adının Carrhae olduğunu ve tarihinin İÖ 3000'li yıllardan, yani Babil'in asma bahçelerinden başladığını. Bu bilgilere ulaşmanız için Ay Tanrısı Sin'i olmasa da çağımızın tanrısı Google'u tıklamanız yeter. Ben Harran'ı ve bu toprakların yetiştirdiği bilginlerle peygamberleri ya da cengâverleri değil, Harran tarihini de değil, Harranlı Cemile'yi anlatmak istedim size.

*D*önüş

İBRAHİM PEYGAMBER'İ NEMRUT'UN BUYRUĞUYLA
KARŞIMDAKİ KAYALARIN ÜZERİNE TÜNEMİŞ KALEDEN
HARLI ATEŞE ATILIRKEN HAYAL ETMİŞTİM.
KALE BAKIRA ÇALAN YÜKSEK SURLARI, BAŞKA BİR
DÜNYADAN GELMİŞLER GİBİ
DİKİLEN İKİ SÜTUNU VE
BURÇLARIYLA
KAYALIK
TEPENİN
YAMACINA
DAYANMIŞ,
KENTE MEYDAN
OKUYORDU HÂLÂ.

Urfa'ya ilk kez gelmiyordum, ama bu çok eski, gizemli, "peygamberler kenti" olarak ün salmış bu güngörmüş kenti ilk kez yazacaktım. Hz. İbrahim'den de söz edecektim elbette, makamını, yani doğduğu rivayet edilen mağarayı ziyaret etmiş, öyküsü yalnızca Tevrat'ta değil Kuran'da da anlatılan İbrahim Peygamber'i Nemrut'un buyruğuyla karşımdaki kayaların üzerine tünemiş kaleden harlı ateşe atılırken hayal etmiştim. Kale bakıra çalan yüksek surları, başka bir dünyadan gelmişler gibi dikilen iki sütunu ve burçlarıyla kayalık tepenin yamacına dayanmış, kente meydan okuyordu hâlâ. Çok eski zamanlardan kalmaydı. Havuzdaki balıklar da öyle. Balıklıgöl'ün kıyısında bir incir ağacı bulup gölgesine sermiştim postu. Notlar almıştım. Ne demişti Bahri Baba? "O mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler" ni demişti? Oysa Hz. İbrahim'e atfedilen, dolayısıyla da değil avlayıp yemenin, dokunmanın bile yasak olduğu bu balıklar sanki her şeyin bilincindeydiler. Her biri kendilerine atılan yiyeceklerden semirip kolum kadar olmuşlar, günaha girmek pahasına da olsa yazmadan edemeyeceğim, iyice küstahlaşmışlardı. Uzatsanız elinizi koparabilirler, hatta ağzınızdan alabilirlerdi lokmanızı. Bu kutsal balıkların seyri pek güzel, ne var ki hal ve gidişleri sıfırdı.

Urfa'nın bakırcılar çarşısını da anlatmadan geçmek olmazdı elbette. Çarşıyı da yazacaktım evet, tavda dövülen kızgın demiri, çekicin her vuruşunda çevreye saçılan kıvılcımları, devasa körükleri, avuç içi kadar dükkânlarında yok olmaya yüz tutan sanatlarını sürdürme çabasındaki demirci ustalarıyla şen şakrak çıraklarını,

el emeği ve göz nuruyla biçimlenen keskin oraklarla bıçakları, bin bir çeşit bakır eşyayı, lonca döneminden kalma bütün bu dünyayı anlatacaktım. Gelgelelim evdeki hesap çarşıya uymadı. Bu deyim de, tam çarşıdan söz etmeye başlamışken, sanki cuk oturdu. Çarşı dönüşü otele notlarımı temize çekmeye başlamıştım ki cep telefonum çaldı. Doğan Kitap'tan sevgili Ayşegül'dü arayan. Şişli Cumhuriyet Başsavcılığı'nın *Allah'ın Kızları* romanım hakkında "toplumun dinsel değerlerini alenen hakaret"ten, yani TCK'nın 216. maddesi gereğince soruşturma başlattığını söyledi. "Bir çözüm bulursunuz artık" dedim, "Urfa'dayım." "Ne yazık ki, gelip ifade vermeniz gerekiyor. Yoksa savcı yurtdışına çıkış yasağı koyacağını söyledi". Hani ne derler -başımдан aşağıya kaynar sular nı döküldü?- bir an ne söyleyeceğimi bilemedim, sonra "Peki" diyebildim, "yarm ilk uçakla oradayım."

İlk uçakta gökyüzünden de gördüm Urfa'yı, GAP sayesinde bu kurak yörenin nasıl yemyeşil, verimli topraklara dönüştüğüne tanık oldum. Ama hiç beklenmedik bir anda ve kabul edilmesi mümkün olmayan bir gerekçeyle yarıda kesilen yolculuğumun izdüşümlerini sizlerle paylaşmak için pek acele etmedim. Denis ve Damien Mardin'e, oradan da doğuya doğru yola devam ettiler, benimse elim böğrümde kaldı. Ve İznik'ten başlayan bu derin Anadolu yolculuğumun Urfa'da sona ermesiyle bir kez daha uygarlıklar beşiği güzel ve yalnız yurdumu geride bıraktım.

Aradan epey zaman geçti, sonunda dava bitti ama yol bitmedi, önür de biter bir gün, ama yol bitmez.

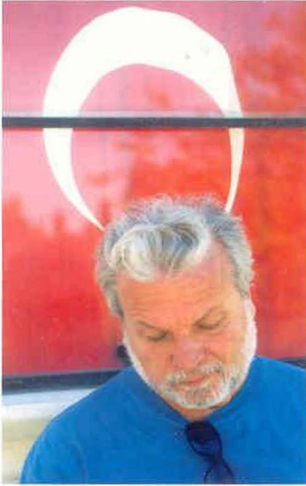
2008-2010, Anadolu-Paris

NEDİM GÜRSEL

DERİN ANADOLU

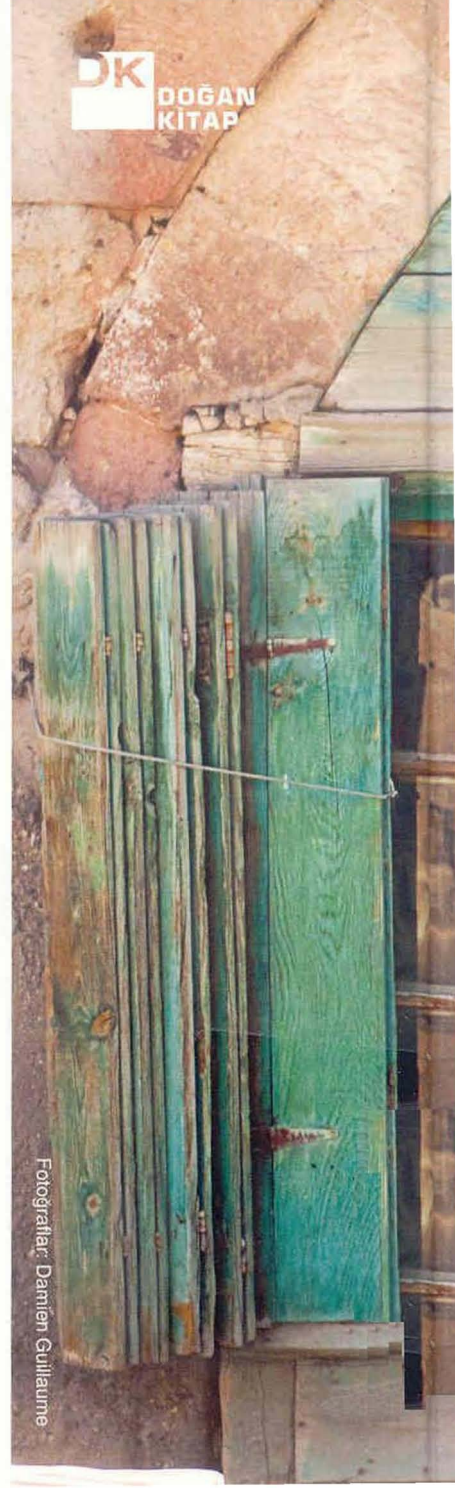
DK
DOĞAN
KİTAP

Okul gezilerimizden anımsıyorum. Başında hasır şapka, üzerinde kısa pantolonla yıkıntıların arasında dolaşan, arada bir güneş gözlüklerini çıkarıp her taşı dikkatle inceleyen; birkaç silik harften de oluşsa gördüğü her eski yazı karşısında hazine bulmuş gibi kendinden geçen tarih öğretmenimizin peşinden ayrılmazdım. Öğretmenimize bakılırsa güneşe tapan da bizdik, İsa Mesih ve Allah'a inanan da. Dionysos'un elinden şarap, Kibele'nin memelerinden süt içmiştik... Tarih boyunca kopuşları değil tek bir akışı, benzersiz bir sürekliliği yaşamıştı Anadolu. Çok zengin, çok yönlü, ille de köklü bir mirasın üzerinde oturuyorduk.

Tümüne sahip çıkmalıydık tarihimizin, geçmiş uygarlıkların mirasını günümüze taşıırken her şeyi özümlemeli, bir köşede unutulmuş, yosun tutmuş da olsa en küçük taşı bile ihmal etmemeliydik.

Anadolu... Derin Anadolu... Nedim Gürsel'in kaleminden Iznik'ten Harran'a, Denizli'den Niğde'ye, Assos'tan Tarsus'a uzanan bir yolculuğun izdüşümleri...

Fotoğraflar: Damien Guillaume